

High School Persian Course

FOR
1934. & 1935.

According to the Syllabus of High School and
Inter Board, Allahabad with Foot Notes.

BY
Maulvi Mohammad Ismail Khan,
B.A., L.E.A.L., Munshi & Kamil (Allah.).

AGRA :
DUM DUM JI & CO.,
PUBLISHERS & BOOKSELLERS,
1933.

1st. Edition]

[*Price 1/4*

M.A.LIBRARY, A.M.U.

PE7168

بسم اللہ الرحمن الرحیم

انتخاب گلستانِ سعدی

در سبب تالیف کتاب گوید

شبہ در ایام گذشتہ تامل میکردم و بر عمر تلف کردہ تأسف میخوردم و ہنگامہ دل را
بالماس آب دیدہ می شستم، و این ابیات مناسب حال خود می گفتم،

تثنوی

ہر دم از عمر می رود نفسے	چون نگہ می کنم نہ اندبے
اے کہ پنجاہ رنٹ در خوابی	مگر این پنج روز در یابی
خجل آنکس کہ رفت کا ناست	کوس رحلت زدند و باز ناست
خواب نوشیں بامداد حیل	باز دارد پیادہ راز سبیل
ہر کہ آمد عمارتے نو ساخت	رفت منزل بدگیر پر داخت
واں دگر نیت ہمچنین ہو سے	دیں عمارت بس نہ بد کے
یاز ناپا مدار دوست مدار	دوستی رانتاید این خدار

مایہ عیش آدمی شکم است تا بتدیج می رود چه غم است
 گر بر بندد چنانکه نکشاید گو دل از عمر بر کند شاید
 در کشاید چنانکه توان بست گویشو از حیات دنیا دست
 چار طبع مخالف و سرکش چند رونے بوند با هم خوش
 گر کی زین چهار شد غالب جان شیریں بر آید از قالب
 لاجرم مرد عارف کامل نہ ہند بر حیات دنیا دل
 نیک بد چوں ہمیں بیاید مرد خنک آکھس کہ گوی نیکی بُرد
 برگ عیشے بگور خوش فرست کس نیار ز پس تو پیش فرست
 عمر برف است آفتاب نموز اندکے ماند و خواجہ عرہ نموز
 لے تہید ست رستہ در بازار تر سمت باز نادری دستار
 ہر کہ مزاج خود خور و بخوید وقت خریش خوشہ باید چید
 پند سعدی بگوش دل بشنو رہ چنیں است مرد یاش و برو
 بعد از تامل این معنی مصالحت چناں دیدم کہ در زمین نشنم و دامن از صحبت فراموشم
 و دفتر از گفتہاے پریشاں نشوم، دامن بعد پریشاں نگویم بسپست
 زباں پریدہ بکنجہ نشستم شکم بکھم بہ از کسے کہ نہ باشد زبانش اندر حکم
 تا یکے از دوستان کہ در کجا وہ ہم نشین من بویے، و در حجر ذم ہم جلس برسم قدم از در در آید
 لے سامان، لے حرازت، لے شہد، غافل، لے ہوا اور گنگا،

چنانکه نشاط ملاعبت کرد و بساط ملاعبت گسترده، جلالش بگفتیم و سر از زانوئے تعبد بر
نگرفتم و بنجیدہ بمن نگہ کرد و گفت، قطعہ

کنونت کہ امکاں گفتار هست یگواسے برادر بدطف و خوشی
کہ فردا چو پیک اجل در رسید بہ حکم ضرورت زباں در کشی

یکے از متعلقان منش جبر سبایں واقعہ مطلع گردانید کہ فلاں غم کردہ است و نہایت خرم
آورده کہ بقیت عمر در دنیا متکلف نشیند، و خاموشی گویند۔ تو نیز اگر توانی سرخوش گیر و راہ
عجابت در پیش آر۔ گفتا بعزت عظیم و صحبت قدیم کہ دم بر نیارم و قدم بر ندارم مگر آنکہ کہ سخن
گفتہ شود بر عادت مالوف و طریق معروف کہ آزد دل و دستان چل است و
کفارت یہیں سہل۔ و خلاف راہ صوابست عکس رائے اولی الا الایاب کہ ذوالفقار علی
در نیام و زبان۔ سعدی در کام قطعات

زبان در دہاں خردمند چسبیت کلید در گنج صاحب ہنر

چو در بستہ باشد چہ داند کسے کہ چو ہر فرشتہ است یا شیشہ گہ

اگر چہ پیش خردمند خاموشی ادب است بوقت مصلحت آں بہ سخن کوشی

و چہ نظیر عقلست دم فردوسین بوقت گفتن بوقت خاموشی

فی الجملہ زبان از مکالمہ اور کشین۔ قوت نہاشتم، دہے از محادثہ او گردانیدن مروت

نہاشتم کہ باید موافق بود، و محب صادق، بیت

لے بندگی کرتا، لے کنارہ کشی، علیحدگی،

۴
 انتخاب چو جنگ آوری۔ با کسے در تنیز کہ از وی گزیرت بود یا گریز
 بکام ضرورت سخن گفتیم و تفرج کنان بیرون رفتیم در فصل یہیہ کہ آنما رسالت برداریم
 بود و آواں دولت در در سیدہ قطعہ

۵
 اول اردی بہشت ماہ جلالی ببل گویند بر شاہر قصبان
 بگل سرخ از نم افستادہ لالی ہچو عرق بر عذار شاہر غضبان
 شب را بہوستان با یکبارہ دوستان اتفاق بہیت افتاد، موخہ خوش و خرم و در حال
 دلکش و در ہم گوی خوردہ مینا بچاکش ریختہ و عقد نریا ز ناکش در آویختہ قطعہ
 رضا صناعہ ہا سلسل سال دو حۃ سحیحہ طیر ہا موزوں
 باغی کہ آب نہر او جاری دشت غلیظہ کہ آواز جانوران او موزوں ۱۲
 آں پراز لالہ ہاے رنگارنگ دیں پراز میوہ ہاے گوناگون
 باد و سایہ در تخلص گسترانیدہ فرش بو قلموں

۱۳
 باد اداں کہ خاطر باز آمدن برائے نشستن غالب مدد دید مش دانے پراز گل ریجان
 سنبل و ضمیران فراہم آوردہ و آہنگ رجوع کردہ گفتیم گل بوستان را چنان کہ دانی
 بقلہ و عمدہ گلستان را دقائے نباشد علما گفتہ اند ہر چہ دیر نیاید بہیگی را نشاید
 گفتا طریق چیت ہ گفتیم برائے نہ بہت ناظران و فصحت حاضران کتاب گلستان
 تصنیف توانم کردن کہ باد خزاں را بر اوراق او دست تطاول نباشد و گردش ماں

۱۴
 لہ منابر بہر کی جمع، قصبان قصب کی جمع شاخیں ٹہنیاں ۱۵ خشتناک ۱۶ خمیران ع ۱۷ گل ریجان
 بکونار ہ بھی کہتے ہیں ۱۸ تازگی ۱۹ کشادگی ۲۰ فراخی ۲۱ دست درازی

عیشِ بعیشِ بطیشِ خریفِ مبدلِ نمکندِ مثنوی
 بچہ کارِ آیدت ز گلِ طبقے از گلستانِ منِ بیرونِ قے
 گلِ ہمیں پنج روز و شش باشد دینِ گلستانِ ہمیشہ خوش باشد
 حالے کہ من ایں حکایتِ بگفتم، دامنِ گلِ بخت، و در دامنِ آوِ بخت کہ لکھنؤ اذِ عدو فی
 فصلے دو بہاں روزِ اتفاقِ میاضِ اقامتِ در جنِ معاشرتِ و آدابِ محاورتِ در لباسے کہ
 مشکلمانِ را بکار آید و منظرِ سلمانِ را بلاغتِ بفراید۔ فی الجملہ ہنوز از گلِ پستانِ بختیہ ماندہ
 بود کہ کتابِ گلستانِ تمام شد و اللہ اعلم و احکم بالصواب،

عذرتِ قصیر خدمتِ موجب اختیارِ عزت

تقصیرے و تقاضے کہ در مواظبتِ خدمتِ بارگاہِ خداوندی میرود، بنا بر آن است کہ طائفہ از حکماء ہند و فضائلِ بزرگمہنِ می گفتند و در آخر چہ ایں عیبش نہ توانستند گفت کہ در سخن گفتن بطی است، یعنی در نگ بسیار میکنند و مستمع را بسے متنظر باید بود تا وے تقریر سخن کنند، بزرگمہن شنید و گفت، اندیشہ کردن کہ چہ گویم بہ از شپانی خوردن کہ چہ گفتم، شمنوی

سخت دلاں پروردہ پیر کہن	بیندیشد انگہ بگوید سخن
مزن بے تامل بگفتار دم	نگو گوی گردید گوئی چہ غم
بیندیشد انگہ بر آدر نفس	وزاں پیش پس کن کہ گویند بس
بنطق آدمی بر ترست از دواب	دواب از تو بہ گرنگوئی صواب

فلکیف در نظرایاں و بزرگان حضرت خداوندی غرضہ اکہ مجمع اہل دل است و مکرر علمائے منجر، اگر در ریاضتِ سخن دلیری کنم شوخی کردہ باشم، و بصاحتِ مزاجات بحضرت عزیز آوردہ و نسبتہ در بازار چہ ہایاں جوئے نیردز، و چہ درغ پیش آفتاب پرتوئے ندارد، و منارہ بلند در دامنِ کوہ الوند پست نماید شمنوی

لے سستی، لے رداں کرنا، لے توڑا ادنی درجہ کا، لے پوت،

ہرگز گردن باد عوسے افرازد " خوشی را بگردن اندازد کلمات
 سعدی اقتادہ است و آزادہ کس نیاید بچنگ اقتادہ
 اول اندیشہ و آنگہ گفتار پائے پیش آمدست و پس دیوار
 نخل بندم و لے نہ در بستان شاہدمن و لے نہ در کنعاں

نقان حکیم انگفتند حکمت از کہ آخستی گفت از نابینایان کہ تا جائے نہ بیند پانہ نہ قطعہ
 گرچہ شاطر بود و خردس بچنگ چہ ز ندیش بازروئیں چنگ ؟
 گر بہ شیرست در گرفت موش یک موش است در صفا پلنگ
 اما با اعتماد سعدی اخلاق نیرنگان کہ چشم از حواصیر یروتاں بہوشند و در افتائے جہانم
 کہ نثران کوشتن یکمہ چند بولین اختصار از نواد و اشعار و حکایات و سیر ملک نصیب
 رقم اللہ دریں کتاب دیج کردیم و بر خے از عمر گرانمایہ پر و خراج موجب تصنیف
 کتاب گلستاں این بود و باللہ التوفیق قطعہ

بماند سالما این نظم در تریب زماہر ذرہ خاک اقتادہ جائے
 غرض نقشست کہ ز مایا و ماند کہ ہستی را نمی بینم بقائے
 مگر صاحبہ لے روز سہر حمت کند در کار درویشاں دعائے
 امثال نظم در تریب کتاب تہذیب ابوابیجا ز سخن را مصلحت میدتا این روضہ غنا
 و حلیقہ غلباچوں بہشت بہشت باب نقان اقتاد ازین سبب مختصر آ واللہ اعلم

اسحاب اسب تازی اگر ضعیف بود^{۱۰} سہم چنان از طوایف خسربہ

پہر بخندیدہ دارکان دولت بر سپیدند، و برادران بچاں بر بخندند قطعہ

تامر و سخن نگفتہ باشد عیب ہنرش نہفتہ باشد

ہر ہشیہ گماں میر کہ خالی است شاید کہ بلنگ خفتہ باشد

شنیدم کہ ملک رادران مدت دشمنی صعب نہ نمود، چون لشکر از ہر دو طرف رہے

در ہم آوردند و قصد مبارزت کردند، اول کسیک اسب میدان جہانیدان سپر بود و میگفت نظم

آں نہ من باشم کہ روز جنگ بینی پشت من این منم کاندہ میان خاک خون بینی سرے

آنکہ جنگ آرد بخون خویش بازی می کند روز میدان آنکہ گریزد بخون لشکرے

این گفت و بر سپاہ دشمن زد، و تنے چند از مردان کار می بینی اخت چوں پیش پر

باز آمد زمین خدمت ہو سید و گفت قطعہ

اے کہ شخص منت حقیر نمود تا در شستی ہنر نہ پنداری

اسب لاغر میاں بکار آید روز میدان نہ گاؤ پرداری

آوردہ اند کہ سپاہ دشمن بتقیاس بود، و ایناں اندک جاسنے آہنگ گیر کردند سپر نعرہ

بزد گفت، اے مردان بپوشید تا جامہ زمان پوشید سوران را بگفتن او تہور نہ یادہ

گشت و یکبار حملہ آوردند شنیدم کہ ہم دران روز بر دشمن ظفر یافتند ملک سر و چشمش ہو سید

در کنار گرفت، و ہر روزش نظیریش می کرد تا دلی عہد خویش گردانید، برادرانش حسد بردند،

۱۰ بہادر، جنگجو

دور در طعناش کردند و او را بر سرش از غرض بدید، و در یکچه بر سر زد، پسر بفر است دریافت
دوست از طعام باز کشید، و گفت محال است که من مردان بمیرند و بے هنر راں جائے

ایشان بگیرند پست

کس نیاید بر سر ساید بوم در ہما از جہاں شود معدوم
پدر را ازین حال آگہی دادند، بلاد را قش را بچواند و گوشمال بواجب داد، پس ہر یک را
از اطراف بلاد حصہ معین کرد تا قسہ نبشت و نزاع بر جاست کہ گفتند دہ
درویش در گلیجہ بچند، و دو بادشاہ در اقلیمہ گنجند قطعہ

نیم نامے گر خورد مر و خداے بذل درویشان کند نیمے دگر
ہفت اقلیمہ ابر بگیرد بادشاہ ہچاں در بند اقلیمے دگر

حکایت ۴۴ - طائفہ دروان عرب بر سر کوہے نشستہ بودند و منفذ کاروانستہ،
رعیت بدلاں از مکائد ایشان مرعوب لشکر سلطان مغلوب حکم آنگہ ملاذے منع از قلہ
کوہے گرفتہ بودند و لجا و ماوا سے خود کردہ مدبران ممالک آل عرف در دفع مضرت
ایشان مشورت کردند کہ اگر اس طایفہ ہمہیں نسق روزگار سے مداومت نمایند
مقاومت متعذر گردد مثنوی

درختے کہ کنوں گرفت پائے بہیرے شخسے بر آید ز جاے
دگر ہچاں روزگار سے ہلی بگردنش از بیج ہر نگہلی
سرچنپہ شاید گرفتن بہ میل جویر شد شاید گدشتن بہ پیل

آفتاب
 سخن بریں مقرر شد کہ یکے را تجسس ایشان پر گماشتند و فرصت نگاہ میداشتند
 تا وقتی کہ بر سر قوسے رانہ بود و بقعہ خالی ماندہ تے چند مردان واقعہ دیدہ جنگ
 آزمودہ را بفرستادند تا در شعب جبل نہیں شدند شبانگاہے کہ در و این باز آمدند سفر
 کردہ و عمارت آوردہ سلاح از تن بکشادند و رشت غنیمت بہمادند تختیں دشمنے کہ بر سر
 ایشان تاخت آورد خواب بود چندانکہ پاسے از شب بگذشت بہمیت

قرص خورشید در سیاہی شد یونس اندر دہاں ماہی شد
 مردان دلاور از کمینگاہ بدبختند و دست یگان یگان گرفت بستند و بامدادان ہمہ را
 بدرگاہ ملک حاضر آوردند۔ ملک ہمگناں را اشارت بکشتن فرمود اتفاقاً در آن میان
 جوانے بود کہ میوہ عنفوان شبایش نورسیدہ۔ و سبزہ گلستان عذارش نو میدہ۔
 یکے از دریا پایہ تخت ملک را پوشید و او روے شفاعت بر زمین نہاد و گفت
 ای پسر منور از باغ زندگانی بر خورده است و از ریجان جوانی تمتع نیافتہ و توقع
 بکرم و اخلاص خداوندی آنست کہ بکشیدین خون او بر بندہ منست نہاد ملک
 روے ازین سخن در ہم کشید و موافقے بے بلندش نیامد گفت بہمیت
 پر تو نہ یگان بگیرد ہر کہ بنیادش بد است تربیت نامل اچول گردگاں بگرند بہت
 نسل بنیاد ایناں منقطع کردن اولی تراست و بیخ تبار ایشان بر آوردن عین
 مصلحت کہ آتش نشاندن و اخلرگز آشتن، و انفعی کشتن و بچہ اش نگاہداشتن

ایگر آب زندگی بارد ہرگز از شاخ بید پر خوری
با فرد مایہ روزگار مبہم کز تے پور یا شکر بخوری

وزیر چوں ایس سخن بشنید طوعاً و کرہاً پسندید، و بر حسن رائے ملک آفریں کرد، و
گفت انچہ خداوندند دام ملک، یا فرمود عین صواب است و سئل بے جواب لیکن حقیقت
آن است کہ اگر در ملک بدای ترمیمت یا نئے طینت ایناں گزنتے دیکے از ایناں
شدے، اما بندہ امیدوار است کہ بصحبت صاحبان ترمیمت پذیرد و خوشے
خرد منداں گیرد کہ ہنوز طفل است و سیرت لغبی و عناد آں کردہ در نہاد او ممکن نہ
شدہ و در حدیث است ^{۱۵} كُلُّ مُؤْمِدٍ لَدُنَّ عَلٰی الْفِطْرَةِ فَابْوَا لَا يَهُودَ اِنَّهٗ وَ
يَنْصُرُ اِنَّهٗ وَ يُمِجِّسُ اِنَّهٗ قطعہ

پس نوح با بدای بنشست خاندان نبوتش گم شد
سگ اصحاب کہف روزے چند پے نیکاں گرفت مردم شد
ایں گفت و طائفہ از دمائے ملک بادے بشفاعت یار شدند تا ملک از سیرخوں
او در گذشت و گفت بختیم، اگرچہ مصلحت بدیدیم، رباعی
دانی کہ چہ گفت زائل بارستم گرد؟ دشمن تہاں حقیر و بیچارہ شمرد
دیدیم بے آب ز سر چشمہ خورد چوں بشیر آید شتر و بار ببرد

۱۵ ہر زائدہ (طفل) زائدہ میشود بطریق اسلام لاکن پدر و مادر او یہودی میکنند اور یا نصرانی یا مجوسی، لکھ پھلون،

حباب
 فی الجملہ سپہ راہنہ و نعمت برآوردند و استاد اویس را بہ تربیت و نصیب کردند تا حسن خطاب
 و در جواب سائر آداب خدمت ملکوش درآموختند و در نظر بنگران پسندیدہ آمد، روزی
 وزیران شامل او در حضرت ملک شہمہ میگفت کہ تربیت عالیشان درویش کردہ، و چیل قدیم از
 جبلت پدید رفتہ، و خواہی خوردندان گرفتہ، ملک ازین سخن تقسیم کرد، و گفت قطعہ
 عاقبت گرگ زادہ گرگ شود گرچہ با آدمی بزرگ شود

سالہ دوم بریں پراہ طاقت داشت مجلس در او پیوستند و عقدہ مراقتن بستند تا بوقت
 فرصت وزیر را باہر دو پیش بکشت، و نعمت برقیاس برداشت و در مغارہ در دان بجای
 پذیرشست عاصی شد، ملک دست یخچر بدان گرفت و گفت قطعہ
 شمشیر نیک زائمن بدچوں کند کسے . اکس بہ تربیت نشود اسے حکیم! کس
 باران کہ در لطافت طبعش خلاف نیت در باغ لالہ روید و در شورہ ہم خس
 قطعہ

زمین شور سنبل بر نیارد در تخم عمل ضائع گرداں
 ملکوتی با بدان کردن چنانست کہ بدکردن بجای نیک مرداں
 حکایت ۵۔ سرہنگ زادہ بر دسر اسے غلش دیدیم کہ عقل و کیا ستہ و فہم و فرا ستہ
 نایاب الوصف داشت ہم از عہد خردسے آئنا بد بزرگی در ناصیہ او پیدا و لمعان انوار بری کی

و جنبش مبین، بہیت

۵ شور زمین جو قابل زراعت نہو،

۵ بچہ شہدے،

انتخاب بالائے سرش رہوشمت دی ^{۱۵} می تانت ستارہ بلند می گشتان
 فی الجملہ مقبول نظر سلطان آید کہ جمال صورت و کمال معنی داشت و حکما گفته اند -
 تو انگری بدل است نہ بال، و بزرگی بقتل است نہ بسال، ہیبت
 کو دے کہ کو بقتل پیر بود نزد اہل خرد کبیر بود
 اینائے جنس پر نصیب او حسد بردند و بخیالتی متمش کردند، و در کشتن او سعی میفکند
 نمودند، مصرع دشمن چہ کند چہ مہرباں باشد دوست *
 ملک پر سید کہ موجب خصمی ایناں در حق تو پیست، ہ گفت در سایہ دولت خداوند
 دام ملکہ! ہنگناں را راضی کردم، مگر حسوداں کہ راضی نمی شوند الا بزوال نعمت
 من و اقبال دولت خداوندی باقی باد! **قطعات**

تو اتم اینکہ نیاز دہم اندروں کسے حسود را چہ نم کوز خود بیش درست
 بہتر تا رہی او حسودا کیں بخصیت کہ از شقت او خبر برگ توان رست
 شور بختاں باز رو خواہند مقبلاں را زوال نعمت و جاہ
 گرد بیند پر دز ششپرہ چشم چشمہ آفتاب را چہ گناہ
 راست خواہی - ہزار چشم خیاں کو بہتر کہ آفتاب سیاہ
 حکایت ۱۶ - یکے از ملوک عجم را حکایت کنند کہ دست تطاول با مال رعیت دراز
 کردہ بود و جو رواذیت آغازہ تا بجای کہ خلق از مکاریہ فعلش بجاں آمدہ بودند

انتخاب طریقی است ۱۶
وان که بر جوش راه غربت گرفتند، چون رعیت کم شد ارتقاع ولایت نقصان

پذیرفت، غزنیته می ماند، و دشمنان از هر طرف زور دارند، قطع
هر که فریاد رس روز مصیبت خواهد گوید ایام سلامت بخواند و کوش
بند و حلقه بگوشش از نوازی بود لطف کن لطف که بگایه شود حلقه بگوشش

بایست و مجلس و کتاب شاهنامه می خوانند، در زوال مملکت ضحاک عهد فریدون
وزیر ملک اسپید که فریدون گنج چشم نداشت ملک چگونه بود مقرر شد، گفت
چنانکه شنیدی خلقی متعصب گرد آمدند و تقویت کردند، بادشاهی یافت، وزیر گفت
ای ملک! چون گرد آمدن خلق موجب بادشاهی است، تو خلق را چاره پیشان

میکنی؟ مگر سر بادشاهی نداری، چیست
همان بیگانه لشکر بجا آوردی که سلطان به لشکر کند سروری
ملک گفت، موجب گرد آمدن سپاه و رعیت چیست؟ گفت بادشاه را اگر هم یارید تا
هر دو گرد آیند، در حمت مادر سایه دولتش باین نشیند و ترا از این هر دو یک

نیست، شنوی
نکنند جور پیشه سلطانی که نیاید ز گرگ چو پائی
حسب بادشاه که طرح ظلم نکنند پادشاه را ملک خویش بکنند

ملک را پند وزیر صالح موافق طبع نیامد، از سخن در هم کشید و بر نیش فرستاد
بسی بر نیامد که بنی عم سلطان به منازعت برخاستند، و ملک پدر خوانستند، و قوی که

از دست تپاول اویجان آمدہ بودند و پریشان شدہ برایشان گرہ آدند و تقویت کردند تا ملک از تصرف او بدر رفت و برانیاں مقرر شد قطعہ

بادشاہ کو ردادار و ستم بر زیر دست و ستارش روز سختی دشمن زور آوردست با رعیت صلح کن ز جنگ خصم این نشین کہو کہ انکہ شاہنشاہ عادل با رعیت لشکر است حکایت ۷۔ بادشاہ با غلامی عجیب در کشتی نشستہ بود، و غلام ہرگز دریا ندیدہ،

و محنت کشتی نیاز مودہ، گریہ زاری آغاز نہاد، و زورہ بر اندامش افتاد و چہ را نہک ملاطفت کردند، آرام نگرفت، ملک را عیش از دمنغض شد، چارہ ندانست حکیم دران کشتی بود، ملک را گفت، اگر فامائی من اورا بطریقہ خاموش گردانم، گفت غایت

لطف و کم باشد، بفرمودہ تا غلام را بدیرا انداختند، بارے چند غوطہ بخورد، انال پس مولش بگریہ و سوئے کشتی آوردند، بہر دو دست در کمان کشتی در آنجست چون ساعتی برآمد بگوشتہ بنشست، و قرار گرفت، ملک را پسندیدہ آمد، گفت، اندرین چہ حکمت بود کہ گفت اول محنت غرق شدن نیاز مودہ بود و قدر سلامت کشتی ندانستہ

بچنین قدر عافیت کسے دانکہ بہ مصیبت گرفتار آید، قطعہ
اسے سیرا ترانان جویں خوش نماید
از دوزخیان پس کہ اعراف بہشت است

فرق است میاں آنکہ یارش در بر
با آنکہ دو چشم انتظارش بر در
اعراف، نام ایک مقام کہستہ جو دوزخ اور بہشت کے بیچ میں ہے ۱۷

حکایت ۸۔ ہر فرزند انکنتہ کہ از دیر ال پیر چہ خطا دیدی کہ بند فرمودی گفت
خطاے معلوم نہ کر دم، ولیکن دیدم کہ مہابت من در دل ایشان بیکای است، و پر
عہد من اعتماد کلی ندارند، ترسیم از بیم گزند خویش آہنگ ہلاک من گفت، پس
قول حکما را کار بستم کہ گفتہ اند، قطعہ

ازاں کہ تو ترسد ترس اے حکیم! دگر با چو اوصد بر آئی بہ جنگ
نہ بینی کہ چوں گر بہ عاجستہ شود بر آرد بچکال چشم پلنگ
ازاں مار پر پایے را عی زند کہ ترس سرش را بکو بدنگ

حکایت ۹۔ یکے از ملک عجم رنجور بود در حالت پیری امید زندگانی قطع کردہ ناگاہ
سوارے از در در آمد، گفت، بشارت باد مر ترا کہ فلان قلعہ را بدولت خداوندی کشادیم
و دشمنان را اسیر گرفتیم سپاہ و رحمت اک طرف بجنگی مطیع فرمان شدند ملک نفس سرور آورد
و گفت ای فرزد مرا نیست دشمنانم راست یعنی و از ثانی ملک را قطععات

دریں امید بسر شد۔ درین اے عمر عزیز کہ انچه در دلم است از دم فراز آید
امید نیست کہ عمر گذشتہ باز آید امیدتہ برآمد و لے چہ فائدہ ہر زانکہ
کوس رحلت یقوت دست اجل اے دو چشم و داغ سر بکنید
اے کف دست و ساعد و بازو ہمہ تو دلیع یک دگر بکنید
بر من افتادہ دشمن کام آخر اے دو تان گذر بکنید
روزگارم لبشہ بنادانی من نہ کردم۔ شما حذر بکنید

انتخاب
حکایت ۱۰۔ بابلیں تربت یحییٰ پیغمبر (علیہ السلام) متکلف ہوں در جامع مسجد
دشمن۔ یکے از ملک عرب کہ بہ بے انصافی معروف بود نیرایت آمد و نماز
گزارده حاجت خواست، بیت

درویش غنی بندہ این خاک درند آنا نہ غنی تراند محتاج تراند
انگاہ رویے بمن کرد و گفت۔ از آنجا کہ ہمت درویشان است و صدق معاملہ
ایشان توجہ خاطر ہر اہ من کشیدہ کلاز دشمن صعب اندیشا کم گفتش بر رعیت
ضعیف رحمت کن تا از دشمن قوی رحمت نہ بینی، نظم

بیا ز داں تو انا و تو تہ سردست خطاست پنچہ ممکن تاواں شکست
نترسد آنکہ بر افتادگاں نہ بختاید کہ گزیاے در آید کسش نگیرد دست
ہر آنکہ تخم بدی کشت پیچستم کی دشت دماغ بھیدہ بخت خیال باطل است
ز گوش پنبہ بردن آرد داد خلق بدہ دگر تومی نہ ہی داد، روز دہے ہست

مثنوی

بہی آدم اعضاے یکدہ گیر اند کہ در آفرینش ز یک جوہر اند
چو عضو برد آرد روزگار دگر عضو ہا را نہ اند قرار
تو کہ محنت دیگر اں بے غمی نشاید کہ نامت نہند آدمی

حکایت ۱۱۔ درویش مستجاب الدعوات در خدا پدید آید، حجاج بن یوسف را خبر
لے حجاج بن یوسف، ایک بڑا ظالم بادشاہ تھا،

انتخاب
 کردند، بخواندش و گفت، مراد عاے تحریر کن! گفت خدا یا جان شبان! گفت
 از بہر خدا این چه دعاست؟ گفت این دعا خیر است ترا و جملہ مسلمانان را
 گفت چه گوئی، گفت اگر بمیری خلق از عذاب برہند و تو از گناہان منووی
 اے زبردست زبردست آزار گرم تا کے بماند این باز رہ؟
 بچہ کار آیدت جہان داری مُردنت بہ کہ مردم آزاری

حکایت ۱۲- یکے از لوک بے انصاف پارے را پریدہ از عبادتہا کد ام
 فاضل ترست؟ گفت ترا خواب نیمروز تا در آن یک نفس خلق را نبیا زاری قطعہ
 ظالمے را خفتہ دیدم نیمروز گفتم این نکتہ ست خوابش بردہ بہ
 آنکہ خوابش بہتر از بیداری ست آں چہاں بہ زندگانی مردہ بہ
 حکایت ۱۳- یکے از لوک را شنیدم کہ شبے در عشرت روز کردہ بود و در

پایاںستی میگفت، ہمیت
 را بجہاں خوشتر از این یکدم نیست کز نیک بدانیشہ از کس غم نیست
 درویشی بہر نہ بسر ما خفتہ بود بشنید و گفت، ہمیت
 اے آنکہ باقبال تو در عالم نیست گیم کہ غمت نیست غم ما ہم نیست
 ملک را خوش آمد، ہزار دینار از زرین بیرون کرد، و گفت اے درویش
 دامن بدار، درویش گفت، دامن از کجا آرم؟ کہ جامہ ندارم، ملک را بضعف حال
 او حسرت زیادہ گشت، خلقے بر آن مزید کرد، و پیشش فرستاد درویش اں نقہ را

باز که روزگارے بخورد و پریشان کرد و باز آمد بر بیت
 قرار در گفت آزادگان تنگب دمال نه صبر در دل عاشق نه آب در غریب
 در حالتی که ملک را پر دایه او نبود. حالتش بگفتند. ملک بهم برآمد و روی از در هم
 کشید، و از اینجا است که گفته اند اصحاب فطنت و خبرت که از حدت و صولت طبع
 بادشاهان پُر خرد باید بود که غالب همت ایشان بمعظمت امور ملک متعلق باشد و
 تحمل از دحام عوام نکند، گاهی بسلامی بر خند و دقتی پیشانی خلعت بپوشد و شومی
 حرامش بود نعمت بادشاه که بگام فرصت ندارد نگاه
 مجال سخن تا نه بینی ز پیش پنهان ده گفتن میر قدر خویش
 ملک گفت. این گدای شوخ میزد را که چندین نعمت باز که دست بر انداخت
 برانید که خزینة بیت المال لقمه سبکین است نه طعمه خوان الشیاطین، بیت
 ابله که روز روشن شمع کافوری نهد زو بخوش شیب روغن نباشد در چراغ
 یکے از دیرایه ناهنج گفت، ای خداوند ربه زمین! مصلحت آل می بینم که چنین
 کسان را و جبر کفایت بقایق مجرای باید داشت تا در نفقه اسراف نکنند اما آنچه فرمودی
 از خرد منع مناسبت سیرت را باب همت نیست. یکے را بلطف امید دار کردن و باز
 بنویسی خسته خاطر گردانیدن سیرت
 بروی خود در طالع باز نتوان کرد چو باز شد بدشتی فراز نتوان کرد
 که فضل خرج.

مرغ جاے پرد کہ چینیہ بود ^{۵۱} نہ بجای رود کہ چنی نبود ^{۵۲}

قطعه

کس نہ بیند کہ تشنگانِ حجاز بر لب آب شور گرد آیند
هر کجا چشمه بود شیریں مردم و مرغ و موگر گرد آیند
حکایت ۱۴۰ - بیکے از پادشاهان پیشین در رعایت مملکت سستی کردے
و لشکر سختی داشتے - لاجرم دشمنے صعب روے نمود بہر پشت داوند و روئے
بگریز نہادند شتوی

چو دارند گنج از سپاہی دریغ دریغ آیدش دست بُردن بہ تیغ
چہ مردی کند در صف کارزار کہ دستش نہی باشد و کارزار
یکے از آنان کہ عدد کردند با من دوستی داشت ، ملاتش کردم ، و گفتم دون ست
و ناسپاس و منفعل ناحق شناس کہ باندک تغیر حال از مخدوم قدیم برگرد و حقوق
نعمت سالہا در نوردد - گفت - اگر بکرم معذور داری - شاید کہ اسپم بے جو
بود ، و مخدوم بگرد - سلطان کہ بزر با سپاہی بخلی کند با او بجاں جو انہدی
متوال کرد ، پیریت

زربده مرد سپاہی را تا سر بدید و گشتش زرنہ ہی - سرزنند در عالم
۱۵ ہر ندون کا دانہ ۱۲ ۵۱ چنی خفت ہے چرنکا ،

حکایت ۱۵۔ ایک ازور راے مغزول شدہ بجلقہ درویشاں درآمد و برکت
 صحبت ایثاں دروے اثر کرد۔ و جمیعت خاطرش دست داد۔ ملک بار دیگر
 بایں دل خوش کرد و عیش فرمود قبول نکرد، و گفت مغزولی بہ مشغولی مثنوی
 آنانکہ بکنج عافیت بنشستند دندان سگ و دہاں مردم بستند
 کاغذ بدریدند و قلم بکشستند دزدست زبان حرف گیراں رستند
 ملک گفت۔ ہر آئینہ مارا خردمند کافی باید کہ تدبیر مملکت را شاید گفت
 نشان خردمند کافی آنست کہ بچہاں کار ہا تن نہ بدہست

ہماری بر بہر مرغان انڈاں شرف دارد کہ استخوان خورد و طائرے نیاز دارد
 حکایت ۱۶۔ سیاہ گوشت را گفتند، ترا ملازمت شیر کی سبب اختیار افتاد؟
 گفت تا نفسہ صیدش میخورد و از شد و شستال در پناہ صولتش زندگانی می کنم گفتند۔
 اکنون کہ بظلم حمایتش در آمدی و بشکر نعمتش اعتراف نمودی چرا نزدیک تر نیایی؟
 تا در حلقہ خاصانت در آورد۔ و از بندگان خلصانت شمارد گفت ہمچنان۔ از بطش

وے امین نیستیم بہمیت

اگر صد سال گبر آتشش فروزد چو یکدم انداں افتد بسوزد
 گاہ افتد کہ ندیم حضرت سلطان زیریابد و گاہ باشد کہ سرش برود و حکما گفته اند
 کہ از تلون طبع بادشاہان چہ در باید بود۔ کہ دقتی بدلے برنجند و گاہے بد شنائے
 لے بطش حملہ کرنا۔ جلد ۱۲ صفحہ آتش پرست ۱۲

انتخاب ۲۴
 خلعت دہندہ و گفتہ اند کہ ظرافت بسیار ہنر ندیان است و عیب ہیکہاں ہمیت
 تو برس قدر خوشی تن باش و وقار بازی و ظرافت بہ ندیان بگذار
 حکامیت ۱- ایچہ از رفیقاں شکایت روزگار نامساعد بنزدیک من آورد
 و گفت کہاف اندک دارم و عیال بسیار و طاقت بارفاقتہ نمی آیم و بار بار در دلم
 می آید کہ باقلیم دیگر نقل کنم تا در اں صورت کہ زندگانی کنم کسے را بر نیک و بدین
 اطلاع نباشد ہمیت

بس گر نہ خفت و کس نہ است کہ گیت بس جاں بد آید کہ بر کس نگرست
 باز از شہانت اعدای اندیشم کہ بطقتہ در ققائے من بخندند و سعی مراد حق عیال
 بر عدم مروت حمل کنند و گویند قطعہ

یہ ہیں آں بے حمیت را کہ ہرگز نخواہد دید روئے نیکبختی
 تن آسانی گزیند خوشی تن را زن و فرزند بگذار دہ سختی

و در عالم محاسبہ چنانکہ معلوم ست چیزے دائم اگر محبوبت شہادت معین شود
 کہ موجب جمعیت خاطر باشد بقیہ عمر از عمدہ شکر آں بیرون نتوانم آید گفتم
 اسے برادر اعلیٰ بادشاہان دو طرف دارد امیدان دریم جاں و خلافت راے
 فرومنداں ست با میدان دریم جاں افتادن ہمیت

کس تپا بدینسانہ در ویش کہ خسراج ز سین باغ بدہ!

انتخاب
 یا بتشویش و غصہ ریاضی شو ۲۵ یا جگر بند پیش زانغ بستہ گلستان
 گفت این سخن موافق حال من نگفتی، و جواب سوال من نیاوردی تشنیدہ کہ
 گفتہ اند کہ خیانت نورزد و متش بوقت حساب نلرزد بہیت
 راستی موجب رضا کئے خداست کس ندیدم کہ گم شد از رہ راست
 حکما گفتہ اند کہ چار کس از چار کس بجا آیند خراجی از سلطان دنداز پاساں
 قاسق از غماز و روستی از محتسب آں را کہ حساب پاکست از محاسبہ چہ پاک ہ نقطہ
 کمں فراخ ردی در عمل اگر خواہی کہ وقت رفع تو باشد مجال دشمن بنگ
 تو پاک باش برادر مدار از کس پاک زندجامہ ناپاک گا ذراں بنگ
 گفتم بحکایت آں رو باہنا سبب آل تست کہ دیدند نش گریزاں اتقان و خیراں
 میفرست کہ گفتش چہ آفت است کہ موجب خدیں مخالفت است ہ گفت
 شنیدہ ام کہ شتر آں را سحرہ میگیند گفتند سفیہ با شتر را با تو چہ مناسبت است ہ
 و ترا با او چہ مشابہت ہ گفت خاموش اگر حسوداں بغرض گویند کہ این ہم شتر یکجہ
 است و گرفتار ایم کہ انعم تخلص من باشد تا نفیثش حال من کند و تا تریاق از
 عراق آورد شود مار گزیدہ مردہ بود ترا ہنجاں فصلست و دیانت و تقوی مانانت
 ولیکن متعسک ۱۵ در کمیں اند و مدعیان گوشہ نشین اگر انچہ حسن سیرت تست بجلالت

۱۵ جگر بند پیش زانغ نمادن یعنی خود را مورد آفات نمودن ۱۲

۱۵ غماز چغندر سخن میں ۱۵ فاشہ حورت ۱۲ سحرہ بیگار ۱۵ عیب جو

انتخاب
 آن تقریر کنند، و در معرض خطاب بادشاہی^{۲۶} مفتی در آن حالت کرامت کمال مقال
 باشد، پس مصلحت آن می بینم کہ ملک قناعت را حراست کنی، و ترک یاست
 گوئی کہ عاقلان گفته اند بہیت

بدیاد در منافع بے شمار است و گر خواہی سلامت بکنار است
 رفیق چوں این سخن بشنید، ہم برآید، و در دہم کشید، و سخاں بخش آن گیسفتن گرفت
 کہ این چغل است و کفایت و فہم و درایت، قول حکما درست آید کہ گفته اند -
 دوستان در زنداں بکار آیند کہ بر سفرہ ہمہ دشمنان دوست نمایند قطعہ
 دوست شمار آنکہ در نعمت زند لاف باری و برادر خواندگی
 دوست آن باشد کہ گیر دوست در پریشان حالی و در ماندگی

و بدیم کہ متغیر می شود، و نصیحت من بغرض می شنود، بہتر از یک صاحب بویان
 فہم بہالہ معرفت کہ در میان ما بود، صورت حالش بگفتم و اہلیت و استحقاقش بیان
 کردم تا بکار بخونقرش نصب گردند، روزی چند بریں برآمد بطرف طبعش را بدیدند
 و حسن تدبیرش را پسندیدند، کارش از آن دگر داشت و تجربتہ والا تر از آن متکلم گشت
 ہمچنین خیم سعادتش در ترقی بود تا با وجہ ارادت رسید و مقرب حضرت سلطان گشت
 و مشاور اہلیہ و معتمد علیہ شد، بر سلامت حالش شادمانی کردم و گفتم بہیت
 نہ کار بستہ میندیش و دل شکستہ مہا کہ آب چشمہ حیوان درون تار بکیست

سطح سفرہ عربی، دستہ خوان -

نشین ترش تو از گردش ایام که صبر گر چه تلخ است لیکن بر شیرین دارد
 در آن مارت مرا با طائفه یاران اتفاق سفر حجاز آقا چوں از زیارت مکه باز آمدم
 و منظر لم استقبالی کرد. نظام حالش دیدم پریشان و بر بهیات درویشان گفتم که
 حال چیست؟ گفت: چنانکه تو گفتی. طایفه حسد بردند و بجای تنم منسوب کردند.
 و ملک دام ملکه اگر کشف حقیقت آن استفسار نه فرمود. و یاران قدیم دوستان
 همیام کلید حق خاموش گردیدند. و صحبت دیرینه فراموش کردند قطعه

بنی که پیش خداوند جاه ستایش کنای دست برزنند
 دگر روز گارش در آرزو پائے همه عالمش پائے بر سرزنند

فی الجبله انوار عقیقت گرفتار بودم، تا درین مهفته که فترده سلامت حجاج برسد
 از بند گرانم خلاص کردند. و ملک مورد شتم خاص گفتم بر غلط من قبول نکردی
 که گفته اند عمل بادشاه چوں سفور یاست سودمند و خطرناک یا گنج برگیری

یاد ز تلاطم امواج لمیری. بیت
 یاد بهر دو دست کند خواه بر کنار یا موج روزه انگندش مرده بر کنار
 مصلحت ندیدم ازین پیش ریش درویش را بنیش ملامت خراشیدن و

نمک بر جاحت پاشیدن بدین دو بیت اختصار کردم. قطعه
 نداشتی که بینی بند بر پائے چو در گوشت نیاید پند مردم
 yearly enamination course
 ۱۰۰ ۷۶ ۱۰۰۳۹

انتخاب
 دگر رہ گزیداری طاقت نیش^{۲۸} کمن انگشت در سوراخ کشدم گلستان
 حکایت ۱۸- تنے چند از روزندگان در صحبت من بود نڈا ہر ایشیاں بصلاح
 آراستہ و یکے را از بزرگان در حق این طائفہ حسن ظن - بلوغ بود - وادارے معین^۵
 کردہ - مگر یکے از ایشیاں حرکتے کر کے مناسب حال درویشاں نبود - وطن آں
 شخص فاسد شد - و باتارا ایناں کا سد خواستم تا بطریقہ کفایت یاراں متخلص
 گردانم - آہنگ خدمتش کردم، و رہانم رہا نہ کر دو جفا کرد - معذورش داشتم کہ
 لطیفان گفتہ اند قطعہ

در میرد وزیر و سلطان را بے وسلیت مگر دیرا من
 سگت در باں چو یافتند غریب این گریباں گرفت آں دامن
 چندانکہ مقرران حضرت اک بزرگ بر حال من وقوف یافتند - با کہ ام در آور دند
 برتر مقامے معین کردند - اما بتواضع فرو تر نشستم و گفتم بیت
 بگذار کہ بندہ کمینم تا در صف بندگان نشینم
 گفت اللہ اللہ چ جائے این سخن است بیت
 گر بر سر و چشم من نشیننی نازت بکشم کہ نازنینی
 فی الجملہ نہ نشستم - و از ہر دے سخن در پیوستم تا حدیث ذلت یاراں در میان آید
 گفتم قطعہ

انتخاب
چہرہ دید خداوند سابق الاقسام؟ ۲۹ کہ بندہ در نظر خویش خوار میدارد
خداے راست مسلم بزرگی و الطاف کہ جرم بیند و تان برقرار میدارد
حاکم این سخن را پسندید و اسباب معاش یا راں فرمود تا باز بقاعدہ ماضی تہیا
دارند و منوت ایام تعطیل را وفا کنند شکر نعمت بگفتند و زمین خدمت بپوشیدند
عذر جبارت خواستم و در حال بیرون آمدن و گفتم قطعہ

چو کعبہ قبلہ حاجت شد از دیار بعید روز خلق بدیدارش از بسے فرسنگ
ترا تھل اٹھال با بساید کرد کہ بچکس نرند بر دخت بے برنگ
حکایت ۱۹۔ ملک نادر گنج فراوان از پدر میراث یافت۔ دست کم بر
کشاد و داد سخاوت بداد۔ و نعمت بیدریغ بر سپاہ و رعیت بر نخت قطعہ
نیاساید شام از طبلہ عود بر آتش نہ کہ چوں عنبر بوید
بزرگی بایدت بخشندگی کن! کہ دانہ تانیشانی نرود
یکے از جلسے بے تدبیر تھش آغاز کرد کہ ملوک پیشین مرا این نعمت راسعی
اندوختہ اند و برائے مصلحتی نہادہ۔ دست از این حرکت کوتاہ کن کہ واقعا در پیش
است و دشمنان در کمین۔ نیاید کہ بوقت حاجت در ماننی قطعہ

اگر گنجے کنی بر عامیان بخش رسد مرگد اے رابر بنی
چرا تسانی از ہر یک چوے سیم کہ گرد آید ترا ہر روز گنجے

ملہ معاش، لفقہ،

اعجاب
ملک زاده روی ازین سخن در هم کشید. و موافق طبع بلندش نیامد و مرا او را
زجر فرمود. و گفت مرا خداوند تعالی مالک این ممالک گردانیده است تا بخیر
و بدی خشم نه پاس بیاورم که تنگ دارم، بهیبت

قارون ملاک شد که چهل خانه گنج داشت نوشیروان فرمود که تمام نگو گذاشت
حکایت ۲۰. آورده اند که نوشیروان عادل را در شکار گاه است صید کباب
میگردند نمک نبود غلامی بر دست تاد دانیزند تا نمک آرد. نوشیروان گفت
نمک به قیمت بیتان تارسی نه گردد. و ده خراب نشود بگفتند ازین قدر چه خللی آید؟
گفت بنیاد ظلم اول در جهان اندک بوده است هر که آمد بر آن فرید کرد تا
بدین غایت رسید. قطع

اگر ز باغ رحمت ملک خور و سبزه بر آردند غلامان او درخت انیسنج
نیم بهیبه که سلطان ستم روا دارد زندگشکریانش هزار مرغ بسنج
بهیبت

نماند ستمکار بد روزگار بسا ند برو لعنت پاکدار
حکایت ۲۱. عاقل را شنیدیم که خانه رحمت خراب کردی تا تاخر آنکه سلطان
آبادان کند بے خبر از قول حکما که گفته اند هر که خلق را بیازارد تا دل سلطان سبت
آرد. خدای تعالی اهل خلق را بر دگمارد. تا دمار از نهاد او بر آرد بهیبت
له گاوان.

اسباب
 ۳۵
 کاستان
 تا متر سعی کرده شود۔ کہ اعیان این ملک است بدیدار وے منتظر اند۔ و جواب
 این حروف منتظر خواہرین وقوف یافت و از خطر اندیشید۔ در حال جوابے
 مختصر۔ چنان کہ مصلحت دید۔ کہ اگر بر ملا افتد فتنہ نیابد۔ بر قفای درق
 بنوشت و روان کرد یکے از متعلقان کہ برین واقف بود۔ ملک را اعلام کرد۔
 کہ قتلان را حبس فرمودہ بالوک نواحی مراسلت دارد۔ ملک ہم برآمد۔ و
 کشف این خبر فرمود۔ قاصد را بگرفتند و رسالہ را بخواندند۔ نوشتہ بود۔ کہ
 حسن ظن بزرگان در حق بندہ بیش از فضیلت بندہ است۔ و نشر یف
 قبولے کہ فرمودہ اند بندہ را اسکان اجابت آن نیست۔ بچکم آنکہ پروردہ
 نعمت این خاندانم و باتدک مایہ تغیر خاطر بادی نعمت قدیم ہوتا کی نتوان
 کرد۔ چنانکہ گفتہ اند۔ بہیت

آن را کہ بجائے تست ہرم کرے عذرش نہ ار کند لہجہ ستے
 ملک را سیرت حق شناسی او پسندیدہ آمد و خلعت و نعمت بخشید و عذر خواست
 کہ خطا کردم کہ ترا میگناہ آزدوم گفت۔ او خداوند بندہ دین حلال خداوند را خطائی نمی بیند بلکہ
 تقدیر خداوند حقیقی چنین بود کہ مرا این بندہ را مکرہت برسد پس بدست تو اولی تر کہ حقوق سوابق
 نعمت و ایادی منت برین بندہ داری کہ حکما گفتہ اند شومی
 گرگزندت رسد ز خلق مرنج کہ نہ راحت رسد ز خلق نہ رنج
 لہ نعمتیں، نیکیاں،

انخاب از خداوان خلاف دشمن دوست ۳۲ کہ دل پرود و تصرف اوست گلستان

گر چه تیر از کسان ہی گزرد از کماندار میند اہل خرد

حکایت ۱۴ - یک را از ملوک عرب شنیدم کہ با متعلقان دیوان می فرمود کہ
مردم قلات را چند اند کہ بہست مضاعف کنید کہ ملازم در گاہ ست و مقرر صد فرمان
و سایر خدمت گاران بہبود و تعب مشغول اند و در ادائے خدمت متہادن صاحب

بشنید فرمایہ و فروش از ہما دیش برآمد پرسیدندش کہ چہ دیدی ؟ گفت علو
درجات بندگان بد گاہ حق جل و علا بہین مثال دارد و نظم

دو یاد اگر آید کہ بخدمت شاہ سوم ہر آئینہ دروے کند بلطف نگاہ
امید بہست پرستندگان خلص را کہ تا امید نگر و نذر آستان آکہ

نشوی

ہترے در قبول فرمان ست ترک فرمان لیل حرمان ست

ہر کہ سیماے راستان دارد ہم خدمت بر آستان دارد

حکایت ۱۵ - ظالمے را حکایت کنند کہ بہریم درویشان خریدے نجیب
تیزگران را دادی بطرح صاحب لے یروگر ز کرد و گفت بہست

ماری تو کہ ہر کہ ابہیتی بزنی یا بوم کہ ہر کجا نشینی بکنی ؟

ز درت از پیش میرود باما قطعہ با خداوند خیب دان نرود

لے جلائی کی بکثری آیند ہن ۱۲ لے فکر و ستم سکندریا و قیمت پر جنس دینا۔

انتخاب نمودندی مکن بر اهل زمین^{۳۴} تا دعا سے بر آسمان تروید گلستان

ظالم ازین سخن بخند و روئے از نصیحت او در کیم کشید و برد التفات نہ کرد۔
اَخَذْنَاهُ الْعِزَّةَ بِالْاَيْمَانِ تَابَعْنِي آتَشُ مَطِيحٍ دَانِيَا رَسِيْمٍ اُقْتَادُ و سائر املاکش
بسوخت و از بستر زمش بر خاکستر گزمش نشاند۔ اتفاقاً بہان شخص بروئے
بگذشت دیدش کہ با یاران ہی گفت ملائم کہ این آتش از کجا در مراے من افتاد!
گفت از دود درویشان قطعہ

خیز کن ز دود در دہاے ریش کہ ریش درون عاقبت سر کند

بہم بر مکن تا توانی دے کہ آہے جہانے بہم بر کند

این لطیفہ بر کجای خسرو نوشته بود۔ قطعہ

چہ سالہا سے فرادان و عمر ہاے دراز کہ خلق بر سر بار زمین بخوار رفت

چنانکہ دست بدست آمدست ملک بجا بدستہاے دگر بچنین بخوار رفت

حکایت ۴۸۔ بیک در صنعت کشتی گرفتن بسیر آمدہ بود کہ سر صمد و شمسیت بناد

فاخر درین علم دانستہ۔ و ہر روز بہ دیگر کشتی گرفتے مگر گوشہ خاطرش با جمال بیک

از شاگردان میلے داشت سر صمد و پیچاہ و نہ بندش در آموخت مگر یک بند کہ در

تعلیم آن دفع انداختے۔ و تاخیر کردے۔ فی الجملہ سپہ در قوت و صنعت بسر آمد و

کے را با دامن کان تھاومت نہ اند تا بخاے کہ روزے پیش ملک آن روزگار

گفت که استاد در فضیلتی که بر من است از روی بزرگی ست و حق تزیینت و کثرت
 بقوت از دست من نیست و بصنعت یا او برابریم ملک را این سخن دشوار آمد بفرمود
 تا مصارعت کنند مقامی تسبیح ترتیب کردند و ارکان دولت و اعیان حضرت
 زور آوردان اقالیم حاضر شدند پس چون پیل مست درآمد بصدمتی که اگر کوه
 آهنی بودی از جا برکنده استاد دانست که جوان بقوت از روی برتر
 و بصنعت برابر بدان بنده غریب که از روی پنهان داشته بود در آوخت پس در حق
 آن ندانست استاد او را بدو دست از زمین برداشت و بالائے سر بگردانید
 بر زمین زد و غرول از خلق برآمد ملک فرمود استاد را خلعت دادن و سپهر از چهر
 حکماست کرد که بایر و زنده خویش دعوی مقادست کردی و بسزندی پس
 گفت اے خداوند استاد بزور آوری بر من دست نیافت بلکه مرا در علم کشتی
 دقیقه مانده بود که از من دریغ نمی داشت امر وزیران دقیقه بر من دست یافت
 استاد گفت از بهر چنین روز نگاه میداشتم که حکما گفته اند دوست را چندان توان
 مدد که اگر دشمنی کند بتواند نشنیده که چه گفت بلکه از پرده خود جفا و بد قطع
 یا وفا خود بنود در عالم یا مگر کس درین زمانه نکرده
 کس نیا موخت علم تیر از من که مرا عاقبت نشانه نکرده
 حکایت ۲۹ - درویشی مجرب و خوشه صحرا نشسته بود بادشاهت بر دگر

آتش سوزاں نہ کند بار سپند ^{۳۱} آنچہ کند دود دل درد ست گلستان
گویند سر حلقہ حیوانات شیرست - وکترین جانوران خرد بالحق خرد منداں خراباں
بہ از شیر مردم در ششوی

مسکین خراگر چه بے تمیز است چوں بارہمی برد عزیزست
گاواں و خراں بار بردار بہ زاد میاں مردم آزار
گویند ملک را حرفے از ذائقہ اخلاقش بقرائن معلوم شدہ در شکنجہ کشید و بانواع
عقوباتش بکشت قطعہ

حاصل نہ شود رضاے سلطان تا خاطر بندگان بخونی
خواہی کہ خداے بر تو بخشد باخلق خداے کن نکوئی
آوردہ اند کہ یکے از ستمدیدگان بر سر او بگذشت در حال تباہی مے تامل
کرد و گفت قطعہ

نہ ہر کہ قوت بازوے منصبے دارد بہ سلطنت بخورد مال مردماں بگذاشت
تو اں بخلق زور بردن استخوان درشت دے شکم بدرد، چوں بگیرد داند زان

بیت

نماند ستمگار بدروزگار بماند بدو لعنت پا سدار
حکایت ۴۴ - مردم آزارے را حکایت کنند کہ سنگے بر سر صلحے زد و درویش را
مجال انتقام نبود - سنگ را با خود ہی داشت - تا وقتیکہ ملک را بر اں لشکر ہی ششم

آباد
آمد و در چاه زندانش کرد۔ در دیش بیاید و سنگ بر سرش کوفت۔ گفتا تو کیستی؟
و این سنگ بر من چرا زدی؟ گفت۔ من فلانم و این سنگ همان ست کہ در
فلان تازیخ بر من زدی۔ گفت چندین روز کار کجا بودی۔؟ گفت از جاہست
اندیشہ می کردم۔ اکنون کہ در چاہست دیدم فرصت را غنیمت شمردم کہ زیر کان
گفتہ اند۔ مثنوی

نامز اسے را چو بینی بخت یار عاقلان تسلیم کردند اختیار
ہون تدار سی ناخن درندہ تیز بآبدان آن بہ کہ کم گیری ستیز
ہر کہ با فولاد بازو پنجسہ کرد ساعد یمن خود را رنجہ کرد
باش تا دستش ببندد روزگار پس بکام دوستان مغزش برآر
حکایت ۳۳۔ یکے را از ملوک مرضے ہا کل بود کہ عادہ ذکر آن نا کردن
اولی تر۔ طائفہ از حکماء یونان متفق شدند کہ مر این رنج را دوائے نیست گزیرہ
آدمی کہ بچندین صفت موصوف باشد۔ ملک بفرمود تا طلب کردند ہتھان
پسرے یافتند بدان صفت کہ حکما گفتہ بودند۔ پدر و مادرش را بخواندند۔ و بہ نعمت
بگیران خوشنود گردانیدند۔ قاضی فتوئی داد کہ خون یکے از رعیت رنجخن بر اسے سلا
نفس بادشاہ را باشد۔ جلا و قصد او کرد۔ پسر سرسوی آسمان کردہ بچندید۔ ملک
پرسید درین حالت چہ جائے خندیدن ست؟ گفت ناز فرزندان بر پدر و مادر
لے خوش قسمت ۱۳۔ لے زساک ۱۲

انتخاب
باشد و دعوی پیش قاضی برسد و داد و پادشاه خواهند آنگه پادشاه را دعوت
خطام دنیوی را بخون در سپردند و قاضی بکشتنم فتوی داد و سلطان مصالح
خویش در هلاک من می بیند بجز خدا سے عزوجل نیاید نمی بینم بهیست

پیش که بر آورم ز دستت فریاد هم پیش تو از دست تو می خواهم داد
سلطان را ازین سخن دل بهم برآمد و آب در دیده گیرد انید و گفت. هلاک
من ادلی تر که خون چنین بگینا هست بختن بهر چشمش برسد و در کنار گرفت
و نعت بلند از بخشید و آزارش کرد گویند که هم در آن روز ملک شقایق قطع
همچنان و فسر این یلتم که گفت پیلیا سے یارب در یاسے نیل
زیر پاست که بدانی حال مؤهچو حال تست زیر پاست پیل
حکایت ۲۴ - یک از بنده گان عمر ولایت گرنه بود گان در عقیش رفتند و
باز آوردند وزیر را باو غرض بود اشارت بکشتن کرد تا دیگر بنده گان چنین
حرکت نکنند بنده پیش عمر ولایت سر بر زمین نهاد و گفت بهیست

چهره در دبر هم چون تو پسندی رواست بنده چه دعوی کند حکم خداوند است
اما بوجیب آن که پرورده نعمت این خاندانم نخواهم که در قیامت بخون من آزار آئی
اگر بگینا بنده را خواهی کشت - با سے بتاویل شرعی بکشت تا بقیامت بخود نشانی
گفت تاویل چه گوینم چه گفت اجازت ده تا من وزیر را بکشم آنگه بقضا من

۳۱۲
اکشتن بفرما۔ تابختی کشتہ باشی ملک بختید وزیر را گفت چه مصالحت فی مینہ؟
گفت ای خداوند! این شوخ دیدہ را بصدقہ گور پدرت آزاد کن۔ تا مرا ہم
در بلا نیفتند۔ آگاہ از من ست کہ قول حکما را معتبر نداشتہ ام کہ گفتہ اند قطعہ
چو کردی با کلوخ انداز پیکار سہ خود را بنا دانی شکستی

چو تیر انداختی بروی دشمن حذر کن کا ندہ آماجش نشستی
حکایت ۲۵۔ ملک روزن را خواجہ بود کریم النفس و نیک محضر کہ ہنگام
را در مواجہت داشتہ و در غیبت نیکو گفتی۔ اتفاقاً از حرکتی صادر شد کہ
در نظر سلطان نا پسندیدہ آمد۔ مصادرہ فرمود و عقوبت کرد۔ سرہنگان بادشاہ بسوا
العام معترف بودند۔ و لشکر آن مرتہ در درت تو کسل او رفیق و ملاطفت کردند
وزیر و معاہدت رواندا شدند۔ قطعہ

صلح بادشمن خود کن و گرت روزی او در قفایب کند و نظرش تحسین کن
سخن آخر بدہان میگردد مودعی را سخنش تلخ نخواہی۔ بدش شیرین کن
تا آنچہ مضمون خطاب ملک بود۔ از حمد بعضی ازان بیرون آمد و بہ بقیت
در زندان بماند آورده اند کہ یکے از ملوک نواحی در خفیہ پیامش فرستاد کہ ملوک
آن طرف قدر چنان بزرگواری نہ استند بے عزتی کردند۔ اگر خاطر عزیز سلطان
احسن اللہ خلاصہ بجانب ما اتفانے کند۔ در رعایت خاطرش ہر چہ

۱۔ تاوان، جہان، ۲۔ نیک کند خدا خلاصی اورا۔ ۱۲

کتاب ۱
 درویش از آنجا کہ ملک قناعتست. سر بر نیارود. و القافات نکرد. بادشاہ از آنجا
 کہ شوکت سلطنت است بہم بر آید و گفت. این طائفہ خرقة پوشان ایشال بہائم
 اند و اہمیت آدمیت ندارند وزیر زکیش آمد و گفت. اے درویش! سلطان
 روسے زمین بر تو گذر کرد. چرا خدمت نکردی. و شرط ادب بجا نیاروی؟ گفت
 سلطان را بگو تو قیاس خدمت از کسے دارد کہ توقع نعمت از تو دارد. دیگر آنکہ
 ملوک از بہر پاسبان رعیت اند نہ رعیت از بہر طاعت ملوک،

قطعات

پادشہ پاسبان درویش است (۱) گر چہ رامش بفر دولت اوست
 گو سپند از ہر اے چو پان نیست بلکہ چو پان ہر اے خدمت اوست
 گر یکے را تو کامران بینی (۲) دیگرے را دل ز بجا ہدیش
 روز کے چند باش تا بخورد خاک مغز سر خیال اندیش
 فقی شاہی و بندگی بخواست چون قضائے نبشتہ اندیش
 گر کسے خاک مردہ باز کند نشناسد تو انگر از درویش
 ملک را گفتار درویش استوار آمد گفت از من چیزے بخواہ گفت آن میخا اہم
 کہ دیگر بار ز حتم نہ ہی گفت مرا پندے دہ گفت بہریت
 دریاب کنون کہ نعمتت ہست بدست کین دولت ملک میرود دست بدست
 لہ دہد بہ روز کے تصفیہ روز یعنی بدست قلیل باید کہ خاک مغز سر خیال اندیش را بخورد ۱۲

حکایت ۲۰۔ ایک از وزرا پیش ذوالنون مصری رفت۔ و بہت خواست
کہ روز شب بخدمت سلطان مشغول و بخیرش امیدوار و از عقوبتش ترسان
ذوالنون بگریست و گفت اگر من خداے عزوجل را چنین ترسیدم کہ تو
سلطان را از چلہ صدیقان بودی قطعہ

گر نبودی امید و راحت و رنج پاس درویش پر فلک بودی
در وزیر از خدا ترسیدی ہچناں کن ملایک ملک بودی
حکایت ۲۱۔ پادشاہ بہ بخشش میگذاشت اشارت کرد کہ گفتند اے ملک !
موجب خشمی کہ ترا برمن است۔ آزار خود بخود گفت بگوید کہ گفت این عقوبت
برمن بیک نفس بسر آید۔ و بزرگان بر او جاوید باند رہ باغی
دوران بقا چو باد صحرایکذاشت تلخی و خوشی و زشت و زیبایکذاشت
پنداشت سنگر کہ جفا بر ما کرد برگردن او بماند و بر ما بگذشت
ملک را نصیحت او سودمند آید۔ و از سر خون او در گذشت

حکایت ۲۲۔ وزراے نوشیریان در می از مصالح ملک اندیشہ ہی
کردند و ہر یک برفق دانش خود راستے نمیزد۔ ملک نیز بچنین تدبیر اندیشہ
کرد۔ بزرچہ را راے ملک اختیار آمد وزیران دیگر در تمانش گفتند کہ راے
ملک را چہ عزت دیدی بزرگتر چندین حکیم کہ گفت بموجب آنکہ انجام کار معلوم
لے بزرہ۔ بفتح اول و دوم گناہ خطا۔

احباب
نہیں تھے درلے ہنگامان در مشیت است کہ صواب آید یا خطا پس موافقت
راے ملک اولیٰ ترست تا اگر خلاف صواب آید بغایت متابعت ادا
معاذت این بانشم کہ گفتہ اند مثنوی

خلاف راے سلطان راے حق بخون خویش باید دست شستن
اگر شہ روز را گوید شب است این بیاید گفتہ ایک ماہ و پردیں
حکایت ۳۳۳ - شیا ح کیسوان بتافت کہ من علوم و باقافلہ حجاز بشہرے
درآمد کہ از حج می آیم - و قصیدہ پیش ملک برد کہ من گفتہ ام - یکے از ندماے
ملک دران سال از سفر دریا آمدہ بود گفت من اورا در عید الضحیٰ بصرہ دیدہ ام
حاجی چگونہ باشد ہ دیگرے گفت من اورا می شناسم پدرش نصرانی بود در مطایبہ
علوی چگونہ باشد ہ شعرش در دیوان انوری یافتند ملک فرمود تا بر بندش و نقی
گفتند تا چندین دروغ چرا گفت ہ گفت اے خداوند رے زمین سخنے دیگر
دارم اگر راست نباشد ہ ہر عقوبت کہ فرمائی سزاوارم گفت آل حیت گفت قطعہ
غیبہ گرت مانت پیش آورد دو پیمانہ آب ست یک چچہ دروغ
گر از بندہ لغوے بنیدی منبج ہماندہ بسیار گوید دروغ
ملک بخندید و گفت ازیں راست تر سخنے نگفتی تا آنچہ مامول او بود -
ہیاداشتند -

لے شہر بدر کرنا - ۵۴ چاچ - ۵۵ دہ چیز جس کی امید ہو - متوقع ۱۲

حکایت ۳۴ - یکے از وزرا بر زیر دستان رحمت آوردے و اصلاح
ہنگنان بحیرہ توسط کردے۔ اتفاقاً بخطاب ملک گرفتار آمد ہنگنان در اسخلاص
اوسعی کردند۔ و موکلان در معاقتیش ملا طقت نمودند و بزرگان دیگر سیر نیک
او در انواہ گفتند تا ملک از سر خطاے او در گذشت صاحب دلے بریں حال
اطلاع یافت و گفت۔ قطعہ

تادل دوستان بدست آری بوستان پدر فروختہ بہ
پختن دیگ نیک خواہاں را ہر چہ رخت سراسر است سوختہ بہ
باید اندیش ہم ٹکونی کن دہن سگ بلقمہ دوختہ بہ
حکایت ۳۵ - یکے از پسران ہارون الرشید پیش پدر آمد خشم آلودہ و
گفت فلان سرہنگ زادہ مراد شام مادر داد۔ ہارون الرشید ارکان دولت
را گفت خرابے چنین کس چہ باشد؟ یکے اشارت بکشتن کرد۔ و دیگرے بزبان
بریدن۔ و دیگرے بمبادرۃ ہارون الرشید گفت۔ اے پسر اکرم آنست کہ
عفو کنی۔ و اگر توانی تو تیز شمشیر و شام مادر دہ۔ نہ چندان کہ انتقام از حد بگذرد۔ و آنگاہ
ظلم از طرف تو باشد۔ و دعویٰ از قبل خصم شنوی

نہ دوست آن بنزدیک خرد مند کہ با پیل دمان پیکار چوید
بلے مرد آن کس است از روی تحقیق کہ چون خشم آیدش باطل بگوید
لے تبس۔ کسر اول۔ و فتح دوم۔ طرف۔ جانب۔

یکے راز نشست غورے داد دشنام تحمل کرد۔ وگفت اے تیک فرجام
 بترانم کہ خواہی گفت ”آنی“ کہ دائم عیب من۔ چون من ندانی
 حکایت ۳۶۔ باطلانہ بزرگان در کشتی نشسته بودم۔ ز درقے در پے ما
 غرق شد۔ دو برادر گرد لیے افتادند یکے از بزرگان ملاح را گفت کہ بگیر این
 ہر دو غریق را کہ بچاہ دینارت بہر یک میدہم۔ ملاح یکے را بر ہانید و آن دیگرے
 جان بچہ تسلیم کرد گفتم بقبیت عمرش نماندہ بود۔ از ان در گفتن اذ تقصیر کردی
 ملاح بخندید و گفت آنچه تو گفتی یقین است و دیگر میل خاطر من بہ رہانیدن
 این بیشتر بود۔ بہ سبب آنکہ وقتے در رہے مانده بودم این مرا بہ تر خود نشاندہ و
 از دست آن دیگر تازیانہ خوردہ بودم گفتم **صَدَقَ اللّٰهُ الْعَظِيْمُ بِمَنْ عَمِلَ صَالِحًا**
فَلَنَسِفُهُ مِّنْ اَسَاءَةٍ نَّعَلٰكُمَهَا قُطْعَه

تا تو انی دروں کس مخراش! کا ندیرین راہ خار ہا باشد

کار درویش مستمند برآر کہ ترا نیز کار ہا باشد

حکایت ۳۷۔ دو برادر بودند۔ یکے خدمت سلطان کردے و دیگرے بسی
 باز و نان خوردے۔ بارے آن تو انگر درویش را گفت کہ چا خدمت نہ کنی؟ تا از
 مشقت کار کردن برہی؟ گفت تو چرا کار نہ کنی تا از مذلت خدمت رستگاری یابی؟

لہ راست فرمود خداوند بزرگ کہے کہ عمل نیک کن پس بے نفع ذات خود کہے کہ بکنند پس ہر کسے ضرر خود،

انتخاب ۴۴ گلستان
کہ خرمندان گفتہ اند نہان جو خوردن و بر زمین نشستن بہ از کمترین بسطن و در خدمت

استادن - بیت

بدست آہک تفتہ کردن خمیر بہ از دست برسینہ پیش امیر

قطعه

عمر گر انامیہ درین صرف شد ہماچہ خورم صیف و چہ پوشم شتا

اے شکم خیر و بنائے بساز تا نہ کنی پشت بخد مت دوتا

حکایت ۳۸ - کسے تر دہ پیش نوشیروان عادل برد گفت کہ فلان دشمن

تر خداے عز و جل برداشت گفت بیچ شنیدی کہ مرا بکذاشت . فرد

مرا بزرگ عدد جابے شادمانی نیست کہ زندگانی مانیز جادو دانی نیست

حکایت ۳۹ - گرد ہے از حکما در بار گاہ کسری مصیحتی سخن بھی گفتند بر چہر

قاموش بود گفتند - چہ درین بحث با ما سخن نگوی کہ گفت وز را بر مثال اطبا

اند - و طبیب داروند ہر گز بسقیم پس چون بنیم کہ راے شایر صواب است

مراد راں سخن گفتن حکمت نباشد - قطعه

چو کار بے فضول من بر آید مراد وے سخن گفتن نشاید

وگر بنیم کہ نابینا و چاہست اگر قاموش بنشینم گناہاست

حکایت ۴۰ - ہارون الرشید را چون ملک مصر ملکہ شد گفت بخلاف آن

۱۵ موسم گرا - ۱۶ موسم سرا - ۱۷

انتخاب ۴۵
طاعی کہ بغور ملک مصر دعویٰ خدائی کر دے۔ ہجرت میں مملکت راگرنجیس
ترین بندگان خویش۔ سیاہی داشت۔ نام او خضیب ملک مصر بولے ارزانی
داشت۔ آورده اند کہ غفل و فراست او یکدے بود کہ سالے طائفہ از حرات مصر
شکایت بنزد یک او آوردند کہ پنبہ کاشتہ بودیم بر کنار رود نیل باران بے وقت
آمد جلہ تلف شد گفت یستم بایستہ کاشتن تا تلف نشدے حکیم بشنید بخندید
و گفت مثنوی

اگر روزی بدانش بر فرو دے ز نادان تنگ تر روزی بودے
بنادان آنچنان روزی رساند کہ دانا اندران حیران یماند

مثنوی

بخت و دولت بکاروانی نیست جز بتائید آسمانی نیست
اقدام دست در جهان بسیار بے تمیز از چمند و عاقل خوار
کیما اگر بغض مرده و رنج ابد اند خرابہ یافتہ گنج
حکایت ۴۴۔ اسکندر رومی را پرسیدند کہ دیار مشرق و مغرب را یکجہ گرفتہ کہ
ملوک پیشین را خزائن و عمر و لشکر بیش از تو بود۔ چنین فتح میسر نہ شد گفت
بگوں اللہ تعالیٰ ہر مملکت را اگر فتم رعیتش را نیاز روم و نام بادشاہان پیشین
جز بہ نگوئی مردم۔ بیت
بزرگش نخواہند اہل خرد کہ نام بزرگان بزرگشتی برد

این همه هیچ است چون می بگذرد
بخت و تخت امر و نهی گیرد دار
نام نیک رفتگان ضایع کن
تا بماند نام نیکت برقرار

باب چهارم در فوائد خاموشی

حکایت ۱- یکی را از دوستان گفتم که امتناع سخن بعلت آن اختیار آمده
است که غالب اوقات در سخن نیکو یا اتفاق می افتد و دیده دشمنان جز بر بدی
نمی افتد گفت دشمن آن به که نیکی نه بیند به بیت
هنر بچشم عداوت بزرگتر عیب است گلست سعدی در چشم دشمنان غارت
بیت

نور گیتی نبرد چشمه پور زشت باشد بچشم موشک کور
حکایت ۲- باز رگای را هزار وینا خسارت افتاد پس را گفت نباید که با کسی
این سخن در میان نمی گفت - اے پادشاه فرمان تراست نگویم ولیکن باید که مرا
برفانده این مطلع گردانی که مصلحت در نهان داشتن چه بیت با گفت تا مصیبت
دو نشود - بیک نقصان مایه و دویم شامت همسایه بیت

گمانده خویش را دشمنان که "لا حول" گویند شادی کنان

۱۵ آفتاب ۱۲ ۱۵ چهره ندر ۱۲ ۱۵ نقصان ۱۲ ۱۵ مخفف اندوه بمعنی غم - رنج ۱۲

حکایت ۳ - جوانی خود مندا از فنون خطی دافرداشت و طبعی باوقر چنانکه
در محافل دانشمندان نشسته زبان از گفتن بر لبه بارے پدرش گفت اے
پسر! تو نیز از آنچه دانی چنانگوئی؟ گفت ترسم کہ از آنچه ندانم پرسند و
شرمسار گردم. قطعہ

آن شنید می کہ صوفی میکوفت زیر تعلین خویش میخ چند
آستینش گرفت سرہنگی کہ بیا. نعل برستورم بند

فرد

نگفتہ ندارد کسے یا تو کار و لیکن چو گفتی دلش بسیار

حکایت ۴ - یکے را از علمای معتبر مناظرہ افتاد - بایکے از ملاحدہ
لعنہ اللہ علی حدیۃ بحجت با او بر نیاید - سپر منیداخت و برگشت کے گفتش
ترا با چندین علم دایب کہ داری با بیدینے بر نیایدی؟ گفت علم من در
قرآن است و حدیث و گفتار مشایخ داد بدینہا معتقد نیست و نمی شنود مرا
شنیدن کفر او بچہ کار آید؟ بیت

آن کس کہ بقرآن و خبر دوزنہی آنست جوابش کہ جوابش ندہی

حکایت ۵ - جالینوس حکیم ابلہ را دید دست در گریبان دانشمندے
زده بود و بے حرکتی میکرد گفت اگر این دانا بودے کار او بانادان

بدینجا نرسیدے کہ گفتہ اند۔ مثنوی

دو عاقل را نہا شد کین پیکار نہ دانای ستیزد با سبکار

اگر نادان پوست سخت گوید خردمندش نبرمی دل جوید

دو صاحب دل نگذارند موی ہمیدوں سرکش آزم جوئے

دگر از هر دو جانب جاہلان اند اگر زنجیر باشد بگسلانند

یکے رازش توے داد و ستام تحلل کرد و گفت۔ ای نیک جام

تبر زانم کہ خواہی گفت "آنی" کہ دامن عیب من چون من ندانی

حکایت ۶۔ سبحان و اہل را در فصاحت بنیظیر نہادہ اند کہ ہم بر سر جمع
سائے سخن گفتے و لفظیہ مکرر نہ کردے و اگر ہر ان سخن اتفاق افتادے بجائے دیگر

بگفتے و از جملہ آداب ندایہ حضرت پادشاہان یکے نیست مثنوی

سخن گر چہ دل بند و شیرین بود سزاوار تصدیق و تحسین بود

چو بائے بگفتی۔ گو باز پس کہ حلوا چو بیکبار خوردند پس

حکایت ۷۔ یکے را از مکالمات شنیدم کہ میگفت ہرگز کہے بکل خویش اقرار نہ کردہ

است بگراؤ نکس کہ چون دیگرے در سخن باشد سبحان تمام ناگفتہ سخن

آغاز کند مثنوی

سخن را سرست ای خردمند بن میا در سخن در میان سخن

خداوند تدبیر و فرستگرم ہوش نگوید سخن تانہ بیند خوش

آفتاب
حکایت ۸ - تن چند از نزدیکان سلطان محمود حسن بھیندی را گفتند کہ سلطان

امروز بچہ گفت ترا در فلان مصلحت ہے گفت بر شام پوشیدہ مانند گفتند آنچه با
تو گوید کہ ظہیر سریر سلطنتی و شیر تدبیر ملکات با مثال ما گفتن رواندارد - گفت
باعتماد آن کہ داند کہ با کسے نگویم پس چرا ہمی پرسیدہ ہست

نہ سخن کہ بر آید بگوید اہل شناخت بسر شاہ میرغوش در تاید باخت
حکایت ۹ - در عقد میج سراے متردد بودم، چو دے گفت - بجز کہ من از

کہ خدایان قدیم این محکمہ وصف این خانہ چنانکہ ہست از من پرس ہیچ
عیبہ ندارد گفتم بجز این کہ تو ہمایہ من باشی - قطعہ

خانہ را کہ چون تو ہمایہ است دہ درم سیم کم عیار از رو

لیک امیدوار باید بود کہ پس از مرگ تو ہزار از رو

حکایت ۱۰ - یکے از شعرا پیش امیر دزدان رفت و ثنا گفت - فرمود با جا

از و بدر کردند مسکین بہ بہنہ سہرامی رفت - سگان و قھائے دے افتادند و خوا

تا سنگے بردارد زمین بچہ گرفتہ بود عاجز شد - گفت این چہ حرام زادہ مروماندا

کہ سگ را کشادہ اند و سنگ را بستہ امیر از غنہ می دید بشنید بخندید و گفت

اے حکیم! چیزے بخواہ - گفت جامہ خود می خواہم - اگر انعام فرمای - ہست

امیدوار بود آدمی بخیر کان مرا بخیر تو امید نیست - بہرمان

سالار دزدان را براور حمت آید - جامہ اورا باز فرود دقا پوستانی بران فرید کرد و

حکایت ۱۱- یکے در مسجد بخار با بنگ نماز گفתי باوازی که مستمعان را از دو
نفرت بود و صاحب آن مسجد امیرے بود عادل و نیک سیرت خواستش
که دل آزرده گردد۔ گفت۔ اے جوان مرد! این مسجد را مؤذنان قدیم اند کہ ہر
یکے لا پنج دینار مرسوم مقرر داشتہ ام۔ اکنون ترا دہ دینار میدہم تا بجائے
دیگر پردی بریں اتفاق افتاد و برقت۔ بعد از مدتے در گذرے پیش امیر باز
آمد و گفت اے خداوند! یرمن حریف کردی کہ از ان بقعہ ام بدہ دینار بدین
کردی از انجا کہ اکنون رفته ام بہت دینار میدہند تا بجائے دیگر رقم قبول
نمیکنم امیر بخندید و گفت زہارستانی کہ زود باشد کہ بہ پنجاہ دینار راضی
گردند۔ بیت

پیشہ کس نخواستد ز روے خارا گل چنانکہ با بنگ شربت تو میخراشد دل
حکایت ۱۲- تا خوش آوازے بیابانگ بلند قرآن میخواند صاحب دے برد
بگذشت و گفت ترا شاہد چندست ہا گفت سچ۔ گفت پس چرا ایں ہمہ
ز حمت خود را میدہی ہا گفت از برائے خدا میخوانم گفت از ہر خداخوان بیت
گر تو قرآن بدین تمط خوانی سبہ سی رونقِ مسلمانی

انتخاب تحفۃ العالم

FOR 1931.

احوال انگلستان

از سلاطین باقتدار پادشاہ انگلستان ست اگرچہ از اکثری از سلاطین نصاری
بعثت و سبط مملکت در یورپ کمتر اما خطش از اسائے و تدبیر رعیت پروری و
انصاف گستری بیشتر است مردم آن مزد و بوم برائے دہوش از فرق دیگر رنگ ممتاز
و در تدبیر بدن و معیشت در کل جهان بے ابنار اند اگرچہ اہم مفصلہ احوال آن دیار
را بزرگوار عمرے باید و سفاکت بآن مشغول گرد و چون بسبب مبانیست تمامہ حدی
از فرق اسلام متعوض ایں قسم حکایات نگشتہ اند خواستم کہ حاضران و آیندگان را
دستور العمل مائے انس و انبساط گرد و دید کہ ششم صفحہ طرازی نمود و سنقشہ
فہم تنسی انگلستان و دوجزیرہ ست از جزائر شمالی کہ یکے را انگلیند و دیگرے را
آئرلیند خوانند و زبان اسلامیہ بزبانہ اکبر و بزبانہ اصغر گویند سالہاسے دراز دور
عہد خلفائے راشدین و بنو امیئہ و عباسیہ تصرف مسلمان بودہ اند و در آن قریب
قلعہ سپہر موند بر ساحل دریائے مغرب کہ بدریائے روم مشہور است بنا نہادہ اند
بر سر کوہت کہ آن کوہ بیل طور و آن قلعہ نیز استطراذ بہمین اسم سنی است و نگلیان

آفتاب
 تا حال تصحیف آن اسم جزال گویند و آن^{۵۲} عهد خلق این دو جزیره مردمان کودن
 سمیع فرست بودند که روزی و تا تار دران مملکت دست انداز و از قتل و اسرواخذ
 اموال دقیقه فرنگ داشت نمی کردند خلافت در آزار و عجزه بدست اشرار گرفتار بودند
 و تا بخیرگی گذشت در^{۹۴} هجری حکما و دانشمندان پیدا آمدند و خنثین کاری که کردند
 این بود که جهازات جنگی ترتیب داده مردمان کار آزموده بر آنها سوار کردند و برگرد
 هر دو جزیره ساحلو تنگ داشتند تا دست بیگانه بملکت نرسد و باین اکتفا نکرده
 باستعانت جهاز فکر مملکت گیری و کشور کشائی اقدام بنحوی که خواهد آمد عرض
 آن هر دو جزیره در وسط معموره به نو د پنج درجه و سی دقیقه می رسد و در اقصای
 بلاد آن مملکت شصت و یک درجه است طول لیبالی^{۵۳} و ایام در قوس و جوزا بهیچده
 ساعت رسد اما در آن اوقات صبح و شفق تا سه ساعت امتداد دارد که عالم
 روشن و آفتاب طلوع نکرده یا غروب کرده است مردم هر کس بکارے که دارد
 بروشنی صبح و شفق مشغول است محتاج بشمع و چراغ نبیند قریب دو ماه رار و منقطع
 شمال بر وجه از خشکی رفته اند تا اینکه جهاز به یخ بند رسیده است و در خشکی از
 کثرت برت مجال مرد و آدم و حیوان نمانده و در آئینا به بعضی معموره دیده اند
 از قبیل صحرائشیان که آفتاب بر آتھار جوئی گرد و در آنجا شش ماه روز است
 و شش ماه شب مردمان ضعیف اندام و کوتاه بالا که از دور سرع دست بلندتر

انتخاب نشوند و سیاه فام مثل مردم سودان که از شدت سرما سوخته گردند مسکن در زیر زمین
 دارند و در نهایت پریشانی روزگار گذرانند طول انگلند یکصد و هشتاد و عرض یکصد
 پنجاه کرده و طول آن کند یک صد و چهل و دو و عرض یکصد کرده است از السلطنت
 رالندن گویند طول اصل شهرش سیل و عرض دو میل و نیم است سوائے
 مضافات و ملحقات که مردم در خارج شهر خانه ساخته اند و آن شهر سیست
 بغضمت و شکوه و رونق و وفور تاز و نعمت رود خانه عظیمی از یک طرف آن
 جاریست که جهازات بزرگ در آن داخل شوند و لشیر در آن بنی معمر و آبادان که در آن
 یک مشت خاشاک یک کفن دست خرابه یافت نشود عمارات عالییه از سنگ
 رخام متصل بکدی بگردان مختلفه و نقوش بدیع و قریب هم با سلوبی که باید ساخته
 اند اکثری از عمارات پادشاهی و اعظم را بشیم و عقیق منبت کرده اند و در تمامی
 خانه های آن شهر سه جدول آب رودخانه از زمین جاری است یکجهت
 آشامیدن و یکجهت طنج که در مطبخها روان است و دیگرجهت بر انداختن
 کثافات و در کل ملکات از بلدان عظیمه و قریبی و دیهات در اصل معمره و
 خارج آن بجهت رفت و آمد مردم و حیوانات سه راه وسیع سنگ بست کرده اند
 یکجهت مخصوص سواران و دیگرجهت بجهت پیادگان و سومی خاصه عراده و حیوانات
 بار بردار تا بیکدیگر مخلوط نشوند و مردم باسانی تردد کنند عمل و بنایان از سرکار
 شاهی برگزیده را معین اند که اگر جائے خراب شود فی الفور بسازند و خاشاک را

انتخاب

۵۴ تحفة العالم
از کوچ و بازار پردار تند و بدیر یارینند در طرق و شوارع هر قدر که وزمین ناهموار

بوده است بریده اند و برود و خاها را کوچک و انهار صغار پل بسته اند که
تردد باسانی شود و در کل قلم در راه ناهموار سنگلاخ یا نهر کبک که باعث رحمت

مترددین گردد و نیست کار و آل سراسر اعلی در راه با فاصله میل بتانها نهاده اند
مسافر اگر روز و شب قطع مسافت نماید یا هر جا که خواهد آسایش کند

مختار است. در لندن بر در هر خانه از اعلی و ادانی دو ستون ساخته اند و بر

یک فانوس از شیشه نصب کرده اند که از اول شب تا صبح روشن اند و در وقت
و آمد کوچ و بازار احدی محتاج بچراغ و مشعل نیست و اگر گاه در آن شهر در آید

چنان پندارد که چراغال کرده اند برف و باران و سرما شدت دوازده ماه

هر روزه قدری برف یا باران بار و در موسم بسیار و در غیر موسم کمتر و باین سبب هوا
ناموافق و درختان دیر شمر آیند و میوه جات شیرین نشوند مگر بتدایر بری که در باغچه

سلاطین اعظم بکار برند که در زیر باغچه شستان سازند و در آن آتش افزونند تا

حرارت آتش بدیختان رسد و میوه شیرین شود و باین تدبیر میوه گرمی نیز

بعل آورند سی صد و پنجاه کلیسائی اعلی از سنگ مرمر و شیشه و عقیق بنحیف تمام

در اصل لندن ساخته اند و مدارس و دارالشفاء و شفاخانه و قهوه خانه های بزرگ

کلیسا با افزون از شمار است داخل آن مرز و بوم آنچه از زمین و ملک بهم رسد
همشت نه کرده زیاده نیست اما با عانت جهاز که بتجارت با فضا بلاد و ممالک

عالم رفت و آمد کنند تا چهل کرد و روپیہ بعل آید و بر قافہ گزرانند و حکما بعد از آنکه
 بکلی در آن نواح استیلا یافتند مقر چنین شد کہ ہفتہ دور و زہمہ در یکجا مجتمع شوند و ہر
 کس را در ہر کار ہر چہ بخاطر رسیدہ باشد بیان نہایت بامصلحت یکدیگر بنمایند و حکم
 اساس بکار ہا گزارشتہ شود و در امور کلی و جزوی از سلطنت و حکم رانی تا بصلانہ دیہی
 بہتہ سائنس و رفاه مردم کتب مدونہ بطور دستور العمل تالیف نمودند و بنائے
 نوشتن کتب را بقالب مانند چیت سازی گزارشتند ہر صفحہ را یک قالب کنند
 و در یک روز از آن ہزار صفحہ نگارند و از ہر کتاب ہزار مجلد تمام گردند کتب کہ بسیار
 شد نہ بہر جامعے از اصناف مردم بقدر ضرورت دادند حتی کہ پیشہ وران کتب
 طلائع بختہ تربیت پسران و دختران کہ با ہم یکتیب روند مردان را کتب معیشت و
 شجاعت و سوارچی و علوم ریاضی و ضمنا سرود و قص و زنان را رموز نغمہ سرائی
 و نواختن آلات طرب و قص تعلیم کنند و بچہن بار باب صنائع و ہر چہ مناسب
 بود آموختند و ہمہ کار ہائے مشکل را سہل نمودند و خانہ عالی کہ زیادہ بردہ ہزار
 کس در آن تواند گنجید بنامند ہفتہ یک روز حکما در آن خانہ می رفتند و مردم را
 ملائع عام میدادند و آن روز و آن مجلس را بایوم الوعظ و مجلس و عظموسوم
 نمودند بعد از اجتماع مردم یکے از حکما یککائے فراتر رفتہ از مسائل حکمی و ریاضی و
 ہندی و از بعض حقائق استنباط کنند تشریح آسمان و افلاک یا نفی آہنا جوئے
 کہ خواہد آمد و از احوال کو اکب ثوابت و سیار بقسمے کہ دریافتہ بودند انیکہ خلا محال
 ۱۵ چیت سازی۔ چیت بنانا۔

اصحاب
 یانه د ازین قبیل مسائل مشککه و امور غامضه را بیان میکرد و اگر بتقریر زبانی عوام
 فهمیده بودند آلات داد و ستد که براس توضیح این مسائل ساخته بودند مثل کره و
 امثال ذلک بهمان مجلس طلبیه بمردمی نمودند تا در طباع عوام مسائل حکمی منطبع
 گردند و تا حال آن مجلس برقرار است و در کلکته نیز منعقد گردد و باین سبب عوام
 فردمانگان این فرقه همه ریاضی دانند و در جنگاله هم بنای نوشتن کتب را بقالب
 گزاشته اند و کارخانه های عالی براس این کار ساخته اند اخبار مملکت را هفته در
 یک جزو کاغذ بهمین قسم نویسند و از آن پانصد و ششصد جزو قالب بنهند و باطراف
 مملکت و بجانهای هر یک از اعظم جزو فرستند تا جمیع مردم از حوادث مملکت
 آگاه شوند و کسی که درین کار معین است مختار است از باز پرسی نیست هر چه
 بشنود راست یا دروغ خوب یا بد حتی اگر امری بقیح از یک از بزرگان یا از پسر
 که او را گویند گویند که بر تمانی مملکت فرمان فرماست سرزند بنویسد و احتیاط نکنند
 گویند درین کار مصالح بسیار است که مردم را بکار آید یکی از آن جمله آنست
 که امور مستحذره درست بقید تاریخ بقبضه در آیند و مثبت گردند مثل تواریخ سلف
 که در امور عظیمه چون ولادت عیسی علیه السلام و رفع او باسمان بسبب اندر اس
 و فراموشی آن قدر اختلاف کرده اند که بتحریر در نیاید بعضی از مورخین بسبب
 خوف یا دشمنان یا بتعصب مذہب از جادو صواب مخرف گشته موافق

بادے بوزیدی شاخی ازان درخت در حرکت آمدہ بر دوسے طبل رسیدے آواز
 سہلیکن ازان بر آمدی رو باہ زیر درخت مرغ خانگی دید کہ منقار در زمین میزد
 و قوتے می طلبید در کین نشسته خواست کہ اورا صید نماید کہ ناگاہ آواز طبل
 بگوش اور رسید نگاہ کرد جنبہ دید بغایت فریب آوازے مہیب استماع افتاد و طامعہ باہ
 در حرکت آمدہ با خود اندیشید کہ ہر آئینہ گرفتہ پست او فراخ آواز خواہد بود
 از کین مرغ بیرون آمد در دوسے بدرخت نہاد مرغ ازان واقعہ خبردار شدہ
 بگریخت و رو باہ لبصد محنت بدرخت بر آمد بسے بکوشید تا آن طبل را بدرید جز
 پوئے و پارہ چوبے ہیج نیافت آتش حسرت در دل دے افتاد و آب نہامت
 از دیدہ باریدن گرفت و گفت درین بواستہ این جنبہ قوی کہ ہمہ باد بود آن
 صید حلال از دست من بیرون شد و ازین صورت بمعنی ہیج فائدہ بہمن رسید قطعہ
 دہل در فغان ست دائمی ۱
 چہ حاصل چو اندر میان ہیج نیست
 گرت دافشی هست معنی طلب بصورت مشوغہ کان ہیج نیست
 و این مثل بدان آوردہ ام تا ملک با آواز مہیب ہیکل عظیم ذوق شکار و حرکت
 خود از دست نہاگر نیک درنگ نہا ازان آواز جنبہ ہیچکارے نیاید و اگر ملک
 فرمان فرمایند نزدیک اوروم و میان حال و حقیقت کار او ملک را معلوم گردانم
 شیر را سخن و منہ موافق افتاد و دمنہ بر حسب اشارت شیر بجانب آن آواز روان
 ۱ یعنی از پیشانی بگریست ۱۲

انتخاب شد اما چون از چشم شیر غائب گشت شیر تالے کرد و از فرستادن و منہ پشیا ^{الوارسیلی}
 گشت و با خود گفت عظیم خطای کردم و مانا پیشید چه کتے از من صادر شد و ہزرگان
 گفتہ اند کہ پادشاہ باید کہ در افتاے اسرار خود پردہ طائفہ اعتماد نکند و از حمات
 خاصہ کہ کتمان آن مبالغہ دارد رخصے با ایشان در میان نہند اول ہر کہ بردرگاہ
 اویسم و جنایت جفا و علالت دیدہ باشند و مدت پنج و پلاے او دیر کشیدہ دوم آنکہ
 مال و حرمت او در ملازمت پادشاہ بیا درفتہ باشد و معیشت بر تنگ گشتہ
 سوم آنکہ از عمل خود معزول شدہ باشد و دیگر بارہ امید داری بدریافت عمل
 ندارد چہارم شریر مفسد کہ فتنہ جوید و بجانب اینے و آرایش مائل نہود پنجم
 مجرمے کہ یاران اولذت عفو دیدہ باشند و اولمخی عقوبت چشیدہ باشد ششم
 گناہگار یکہ از انبیا می جنس او را گوشمال دادہ باشند و در حق او زیادہ مبالغہ رفتہ
 باشد ہفتم آنکہ خدمت پسندیدہ کند و محروم ماند و دیگر ان بے سابقہ خدمتے بیشتر
 از دسے ترتیب یا بند ہفتم آنکہ دشمنے منزلت و براستہ باشد و بر دے سبقت
 گرفتہ و بان پایہ رسیدہ و سلطان یا موصہداستان شدہ ہم آنکہ در مصرت
 پادشاہ منفعت خود قصور کند ہفتم آنکہ بردرگاہ پادشاہ قبولی نیافتہ باشد و نزدیک
 دشمن ملک خود را مقبول گرداند بلوک را باین دہ طائفہ سر خود در میان نباید نہاد
 و اصل انیست کہ تا دین و دیانت و مروت و اہمیت کسی را بارہا نیازی مانید اورا
 لکھنؤ - پوشیدگی -

انتخاب صاحب وقت سر خود نگردانند فردا^{۱۰۱}
 راز مکاشفای پیکر کدین مرکز خاک سیر کریم بسی محرم اسرار نبود
 پس حکیم این مقدمات پیش از امتحان و منہ تعجیل کردن مناسب نبود و فرستادن
 او بجانب خصم از روش خرد و دوراندیشی بعید نمود و این دمنہ شخصے زیرک مینماید و
 روزگارے دراز بر درگاه من رنجور و مجبور بود و اگر عیاذاً باشد در دل مے خارا آزادی
 خلیفه باشد و درین محل خیانتے اندیشید و فتنه انگیز دیا آنکه خصم را در قوت و شوکت
 پرمن غالب یا بدبخت مست او غیبت نموده برانچه واقف باشد از اسرار من او را آگاه
 گردانند هر آئینه تدارک آن از درجه تدبیر خارج باشد چرا مضمون کلام الحزن ^{لظن} ^{لظن}
 را کاره بستم و از فحواي بیت حکیم بیت

بد نفس مباش بد گمان باش و ز فتنه و مکر در امان باش
 تجاوزه نمودم اگر آفتے بدین رسالت مترتب گردم سزاوار صد چند انم درین فکر ت
 باضطراب تمام برمیخاست و نمی نشست چشم انتظار بر راه نهاد بیک ناگاه و منہ پید
 شد شیر اندکے بیار امید و بر جاسے قرار گرفت اما چون دمنہ برسد بعد از اداسے لوازم
 خدمت گفت بیت

تا فلک گردنده باشد شاه با پاینده باد آفتاب و لالتش بر بندگان تابنده باد
 اے شهریار جهاندار آنکه آواز او سمیع هایلون رسیده گادسیت در حوالی این پیشه پچرا

انتخاب مشغول شد و جز خوردن و خفتن کار سے نہ دارد و ہمت او از حلق و شکم در نکلند و
 شیر گفت مقدار قوت او چیست و منہ گفت اورا نخوتے و شکوہ ہے ندیدم کہ بدان بر
 قوت او استدلال کردے و در ضمیر خویش اورا مہابتے نیا فتم کہ احرام بیشتر لازم شمردے
 شیر گفت آنرا حاصل بر ضعف نہواں کرد و بدان فرقیہ نہ نتوان شد کہ یاد سخت
 اگر چہ گویا ضعیف را تیغ کند اما در حقان قوی را از پائے در آورد و متران دیزرگان تا خصم
 را کفوے خود نیا بند اظهار قوت و شوکت از ایشان بظہور نہ رسد بہیت

باز از پے صعوہ کے نماید آہنگ شاہین بشکار پشہ نکشاید جنگ
 و منہ گفت ملک را باید کہ کار اورا چندان وزن نہند و از ہم او این مقدار حساب
 گیرد کہ من بفرست نہایت کار او دانستم و بر کما ہی حال او مطلع شدم و اگر اے عالی
 افتخار کند و فرمان ہایون شرف اصدا یا بدن اورا میارم تا میرا دوت بر خط اطاعت
 نہادہ غاشیہ بتدی بردوش ہوا در می افگند شیر ازین سخن شاد شد و باوردن او اشارت
 فرمود منہ نیز دیک شتر بہ رفت و بدل قوی بے تامل بے تردد و سجن در پیوست ع
 نخستین بار گفتش کز کجائی

و بدین جا چون افتاد سبب آمدن تو بدین مقام و اینجا طرح اقامت انگندن
 چون بود شتر بہ صورت حال برستی باز نمودن آغاز کرد منہ از احوال واقف گشتہ
 گفت شیر کہ یادشاد این میشہ و فرمانرواے سباع این اقطار است مرا امر فرمودہ
 فرستاد کہ ترانیز دیک او برم و بران منوال مثال دادہ کہ اگر سارعت نمائی تقصیری

انتخاب مزاج پادشاه عصر و مطابق مذہب خویش ہرچہ خواستہ اندنگاشتہ اند و رنج
 ہرچہ یک از اینہما را از فراموش کاری و تسلط پادشاہ و تعصب مذہب راہ
 نیست و تصویرائی کہ از رنگ آیند اعم از سیاہ قلم و غیر آن ہمہ را قالب زنند و
 بندرت از قلم نیر کشند و با علی مرتضیٰ خوبی و نیکی و رسانیدہ اند خاصہ سیکیشی را کہ در آن
 دیدہ بیضا و اعجاز سیاح دارند حرکات مطنطنی بخوے کہ ہست در آن مشاہدہ شود بہت
 تفریح طبع بر شہر ہا خانہ عالی بنا نہادند و بجائہ قص و بیت السردور
 موسوم ساختند جمعے در آن خانہ برائے سرانجام طعام و شراب روشن کردن شمع
 و چراغ معین اند و آن خانہ ایست مثل برالوانے وسیع ستونہائے بیارے
 دارد و تابد و سعت فراخی آن بفرزاید و بشیرے از اتہاد و راست و از چار طرف
 آن ایوان صفاہے گا و دم مشتمل بر سہ درجہ ساختہ اند درجہ اول اعظم و خواص
 بر کرسی ہا نشینند متصل با ایشان قفس شود و درجہ دوم بالا تر از آن جائے مردمان
 اواسط است و درجہ سوم از بالا تر و بر آن ادانی و فروماہنگان اند و این اماکن
 ثلثتہ را بحسب قرب و بعد مجلس قیمتی و بہا است جداگانہ علی قدر مراتب کم و زیاد
 دارند باین وضع ساختہ اند کہ مردم ہمہ تماشا کنند و یکے دیگرے را حائل نشود و
 چار طرف آن خانہ اطاقہائے متعدد بنا نہادہ اند کہ در آنہا سفرہ گسترانند و طعام
 خورد و بر سقف ہمہ این اطاقہائے بزرگ و کوچک دیوار ہا و ستونہا با سلوپی دلکش
 چہل چراغ و فانوسہاے بلورین روشن کنند کہ ناظران دیدن آنہا بوحیاء و در

انتخاب بقدر هنر چراغ و زیاده روشن شود همه از شمع کافوری مکلف یک ز قفل
 مردان و عمارت آن خانه مردم را خیر کنند که فردا شب فلان خانه اسباب قصص سرود
 همیاست مردان و زنان بهر یک از آن درجیات که خواهند زنان را نزد بزرگ
 آن خانه فرستند و هر یک را رقع دهر اول شام بعد از روشنی مردم دسته دسته در
 آیند جمعی مستحفظ بر در خانه اند که بیگانه داخل نشوند هر کس که آید آن رقع را با آنها
 سپارد و خود اندرون داخل شود اگر بجهت ضروری بخواهد بر آید رقع از آنها باز
 پس گیرد و با خود بر دو بعد از سحر انجام آن مهم باز رقع را سپارد و در آید و این
 زمره که بجهت اکنه میبهند در از اسی طعام و شراب و روشنی است و اگر کسی از
 ادانی بهائے درجه اول را دهر با اعظم در اینجا نشنید و باین بهانه مردمی که خدمت
 آن خانه اند مبلغ خطیر منتفع شوند مکرر دیده شد که در یک شب بست هزار و پیم
 و زیاده یا آنها رسیده است و همان مردان تماشا می که اغلب اعظم و ارکان اند با
 زنان شان قصص کنند در علم موسیقی طریقه قصص تالیفات مدونه دارند و به سخنانش
 تا همای عاشقانه و حرکات و دلبرانه مجلس را تشنگ گلستان ارم سازند و اغلب از
 زور شراب و شور آهنگ پیچند و بهوش آیند و باز بهوش شوند اما بدستی و
 عریده و حرکات لغو را در آن مجلس راه نیست بهوش خود و بحالت طبعی تا آخر
 مجلس می باشند در سالی یک شب معین دارند که در آن شب همگی رنخت و ظهور
 خود را با انواع مختلفه بعضی بصورت حیوانات و برخی بصورت مردم بیگانه اند

انتخاب و عجم و ترک و ہندی تبدیل کنند کہ کسے کسے را نشاند و پاس آداب
 از میانہ بر خیزد ہر کس کہتے کہ دارد در آن خانہ در آید از مردان و زنان و تمیز
 دوزن تیز دشوار است با ہم حرکات طفلانہ و شوخی و دست بازی کنند
 و دیگر انواع رقص بسیار است کہ ذکر آنہا موجب اطباء است تا ثلث
 آخر شب با ہم عیش و سرور بگذرانند بعد از آن ہر کس بخواہد در آنجا طعام خورد
 یا بخانہ خورد و دود و ہر روزہ دو وقت صبح و شام بہیں نسبت زنان و مردان
 سوارہ و پیادہ بتفرج از شہر بیرون روند و در یاغما خوش گذرانند بعد از دو
 ساعت از روز یا شب برگردند و طعام خوردند و بکارے کہ دارند مشغول شوند
 در روز حاضری و طعامہاے سبک خوردند و در شب مطبوخ تناول کنند و پیران
 شراب آشامند روزانہ شراب ننوشند تا مانع کار ہانگردد و ادو ساعت از
 روز بر آندہ تا دو ساعت بروز باقیانہ ہر کس بکار خود مشغول است صحبت
 دوید و باز دیدہ بہم در وقت طعام است روز یا شب تنہا در خانہ خود
 احدے چیزے خورد و جمعے کہ با ہم اتحاد دارند بخانہاے یک دیگر روند و
 طعام خورد و تقیم اطعمہ و اشربہ در روز و شب خاصہ زنان است .

وضع داک

از اوضاع ستودہ و قوانین پسندیدہ انگاشیہ است وضع داک و ارسال
 خطوط سرکار خود تمامی مردم با طراف قلمرو اقصائے بلاد تا ہر جا کہ دسترس داشتہ

انتخاب
 باشد خواه ملک خود و خواه ملک بیگانه اگر رئیس آن مملکت مانع نشود و آن
 بدین نحو است که بقاصله هر دو فرسخ یا کمتر در تمامی طرق و شوارع خانه از
 چوب سازند و چند کس قاصد را با یک نویسنده در آن خانه سکونت دهند خطوط در
 کیسه چرمی مهر کنند و بقاصد دهند و این دو فرسخ را یک نفس و دیده پر مردم خانه
 دیگر رساند و طبل کوچکی در دست دارد می نوازند و میبرود تا سماع از صدای آن رم
 کنند و مردمی که بآن خانه آمدند آواز آنرا بشنوند و یکی میبایست رفتن شود بجز درین
 این یک دو کیسه را گیرد و روان شود در یک شبانه روز چهل پنجاه فرسخ و
 زیاده طے کنند و در انگلستان سواران معین اند بطریق چار و در آنجا آدمی هم
 با سپ بدل شود چه یک آدم را چه مقدار توانائی باشد که این همه راه رود و هر
 جائی را بحسب قریب بقدر اجرتی است علیحدہ خطوط را وزن کنند و دو مثقال
 و نیم یا دو زری یک آن گیرند هر قدر که مسافت باشد اگر از دو مثقال و نیم یک قیراط
 و زیاده شود اجرت مضاعف گیرند تا پنج مثقال و از آن که گذشت باز مضاعف
 کنند و همچنین در هر دو مثقال و نیم اجرت قبل از آن مضاعف گردد و چنین است
 رفت و آمد اعظم و ارکان هر گاه خواهند سرعت بجای روند بر محف سوار شوند و
 هرشت کس آنرا بردوش بردارند و بشاب روان شوند و کس آذوقه در خوت
 او را بردارند و یک کس مشعلی نیز همراه است این مردم تا دو فرسخ روند و در آنجا
 باز اینقدر آدم میبایست محف را زمین نارسیده دوش بدوش کنند و روان شوند

انتخاب
 همان قدر که خطوط و تدابیر مردم نیز قطع مسافت نمایند روزی یکصد روپیہ اجرت
 این کار است و اگر خواهند جلد تر روند بر مردمان سیغیرانید آن وقت اجرت
 مضاعف گردد و ازین کار سالی صد هزار روپیہ و بیشتر بعد از وضع اخراجات
 عملہ پیا دگان کہ بامستاجر است عاید سرکار گیتی شود و خطوط کمپنی کہ معادل خطوط
 تمام مردم اند بے اجرت رفت و آمد کنند کار ہای دشوار را بر خلائق آسان کنند
 و خود از مبالغ متوقع شوند و توفیق متبع روزی گنگنان باد۔

انوار سبیلی

راے اعظم دابشلیم باید پائے حکیم فرمود کہ مضمون وصیت اول آن بود کہ چون
کسی بشرف تقرب سلاطین معزز گردید و پیر آئینه محسود اقران خواهد شد و سودان در
تقص قاعدہ حرمش کوشید و پنهان مکر آمیز مزاج سلطان را بر او متغیر خواهند ساخت
پس بادشاه را باید کہ در قول صبا غرض نیکو تامل فرماید و چون معلوم شود کہ خالی از
آمیزش و آلاش نیست آنرا بسر حد قبول نرساند و متنبوی

مده را چها حب غرض پیش خویش که آمیخت با یکدیگر نوش و نشین
بصورت دهد نوش و یاری کند بمعنی زند نشین و خوار می کنند
و من از بهمن التماس دارم کہ مناسب این حال داستانی بیان فرماید قصه
کسی کہ نزد پادشاه مقرب بوده باشد و سخن غرض آمیز محسود بنائے مرتبہ او خلل نیاید
و دوستی بهمنی و موافقت بحالفت انجامیدہ بتفصیل باز نماید بهمن فرمود کہ مدار
اساس سلطنت برین وصیت است و اگر پادشاه اهل غرض را از افساد و اضطراب
منع نہ فرماید بیشتر ارکان دولت را منکوب و خنذول سازد و خلایک کل از ان هم یہ
ملک راہ یابد و ہم ملک سرایت کند و چون مقصد شیر میان دوستان نبال

انتخاب
دخل یافت ہر آئینہ سرانجام کار ایشان بوحشت و ملامت خواهد کشید چنانچہ میان
شیر و گاو بود رائے پر سید کہ چگونہ بودہ است آن حکایت بہرہن گفت آورده اند
کہ باز گائے بود منازل بر و بحر پیودہ و اقالیم شرق و غرب رابطے کردہ و سرود
گرم روزگار دیدہ و تلخ و شیرین ایام بسیار پیشیدہ طبیعت

خرد مندی آئینے کاروائے ز روئے تجربہ بسیار دانی
چون مقدمہ سپاہ مرگ کہ عبارت از ضعف پیری باشد بملکوت نمودن تافن
آورد و طلمایہ لشکر اجل کہ اشارت بموت سفید است حوالی حصار وجودش فرو گزشت
نوبت پیری چو زندہ کوسس ورد دل شود از خوش دل و عیش سرد
موتے سفید از اجل آر و پیام پشت خم از مرگ رساند سلام
خواجہ دانست کہ دم بم کوس رحیل فرو خواهند کوفت و سرمایہ حیات کہ تامل نیست
در خانہ بدین و دلیعت نہادہ باز خواهند طلبید فرزندان خود را جمع کرد و ایشان سہ جوان
رشید قرآنہ بودند اما بغیر و ثروت و تہر و ثیاب از طریق اعتدال تجاوز نمودہ دست
اسراف بحال پدر دراز کردند می و از کسی حقیقت اعراض کردہ اوقات عزیز بہ طالت
کسالت گذرانیدند می پدر مہربان از فرط شفقت و رحمت کہ لازم حال البویت باشد
فرزندان را پند دادن آغاز نہاد و ابواب نصائح بے غرض متکلمہ جامع بم و امید بر ایشان
بکشاد و فرمود کہ ای جوانان اگر قدر مالے کہ در حصول آن رنج بہ شمار سیدہ نمی شناسید بسبب
لے وہ فوج جو را کشتہ شہر اور لشکر کی حفاظت کرتی ہے۔

انتخاب
 خود مغرور آید اما باید دانست کہ مال سرمایہ سعادت و آخرت تواند شد و ہر چہ
 جوئید از مراتب دو جہانی پوشیدہ مال بدست توان آورد و اہل عالم جو ایسے یکے از سہ
 مرتبہ باشند اول فراخی معیشت و سہولت اسباب آن و اس مطلوب چھجے باشد کہ
 ہمت ایشان بر پوشیدن و پوشیدن و در استیفاء لذت نفس کوشیدن مقصود است
 دوم رفعت منزلت و ترقی در مرتبت و طائفہ کہ مقصد ایشان این بود ایشان اہل
 جاہ و متعصب باشند و بدین دو مرتبہ نتوان رسید الا یہاں سوم یافتن ثواب آخرت
 رسیدن بمنازل کرامت و گروہ سیکہ نظر برین معنی دارند اہل نجات و درجات اند و
 حصول این مرتبہ نیز ہاں حلال می تواند بود و نعم المال الصالح للرجل الصالح چنانچہ
 یہ معنوی در کتاب ثنوی فرمودہ ہمیت

مال را اگر بہر دین باشی محمول نعم مال صالح گفتش رسول
 پس معلوم شد کہ ہر کس مال اکثر مطالب بدست آید و بدست آمدن مال بے کسب
 طلب محال می نماید اگر کسی تا در مال بے مشقت یا بدچون در تحصیل آن محنت نکشید
 باشد ہرگز نہ قدر قیمت آن ندانستہ زود از دست بہر پس روئے از کاپلی بر تافتہ
 بجانب اکتساب میل نمایند و ہمین حرفت تجارت کہ مدتہا از من مشاہدہ کردہ
 مشغول شوید پس ہر قدر گفت اسے پد تو مارا بکسب میفرمائی و این منافی توکل است
 و من یقین میدانم کہ انچہ از روزی مقدس شدہ ہر چند در طلب آن جہد و جہد نکنم
 ۱۵ خوب است مال نیک حلال برائے مرد نیک ۱۲

انتخاب
 بمن خواهد رسید و آنچه روزے من نیست چند آنچه در جستجوی آن سعی نمایم قادر نخواهد
 داد۔ مشکوی

ہر چہ کہ روزیت رسد در زمان آنچه نباشد نزد بے گمان
 پس ز پی آنچه نہ خواهد رسید رنجش بیہودہ چہ بایکشد
 من شنیدہ ام کہ بزرگے گفتہ است آنچه روزی من بود ہر چند از وی اگر نچشم دامن
 آویخت و آنچه نصیب من نبود چند آنچه درے آویختم از من اگر نخت پس اگر کسب کنیم
 اگر نہ کنیم ہیچ وجہ مصرع

نصیبہ ازل از خود نمی توان انداخت

چنانچہ داستان آن دو پسر بادشاہ شاہد حال ست کہ یکے را بے رنج گنج بدست
 افتاد و دیگرے بامید آن خزانہ ملک بادشاہی از دست بداد پر رسید کہ چگونه پودہ
 است آن حکایت پس گرفت در ولایت حلب بادشاہے لود کامگار و
 فرمانفرمای عالی مقدار بسے انقلابات روزگار دیدہ و بسیا تغیرات لیل نہار
 مشاہدہ کردہ و اورا دو پسر بود در غرقاب غرہ جوانی افتادہ و از نشاء شراب
 کامرانی سرخوش گشتہ پیوستہ بہ لہو و لعب مائل و بطرب نشاء مشغول بودند و
 نغمہ این ترانہ از زبان چنگ چنانہ استماع نمودند۔ فرد

بے عیش کوش کہ تا چشم می زنی بریم خزان ہی رسد و نو یسار می گذرد
 لے حلب ملک شام میں ایک شہر ہے۔

انتخاب بادشاه مرعققل صاحب تجربه بود و جواهر و نفوذ و نامحدود داشت بعد
 از مشاهده الطوار فرزندان ترسید که پس از او آن اندوخته را در معرض تلف
 انداخته بر وجه احتیاج بلکه بیاد تالاج برده پسند و در حوالی آن شهر زاهدی بود
 پشت بر اسباب دنیا کرده و روئے تهیه زاد آخرت آورده میست

سوخته تاب تجلی شده شیفه حضرت مولی شده
 بادشاه را باوے الفت و نسبت و سزایست عقیدت بود تمامی اموال را
 جمع فرموده بر وجهیکه کسی بر آن اطلاع نیافت در صومعه دے دفن کرد و زاهد
 را و صیبت فرمود که چون دولت بر قیاد جاهد بس بقا روے از فرزندان من بر
 تابد و سرشته اقبال که چون مراب سالی شی بدیش تدار و چاک و باران پاشته شود و
 فرزندان من کم بضاعت محتاج گردند ایشان را از ان گنج خبر دهد شاید که بعد از
 دیدن بکجبت کشیدن محنت تنبیهی یافته آزا بر وجه مصلحت صرف نمایند و از
 اسراف و اتلاف انحراف و زید و جانب اعتدال مرعی دارند زاهد و صیبت
 شاه قبول کرد شاه از برائے صلاح حال در درون قصرے که داشت چای
 ترتیب کرده چنان فراموده که خزانه آنجا مدفون می سازد و فرزندان را بران
 صاحب و قوت گویند که چون صورت احتیاجی روے نماید اینجا ذخیره کلی که مدد
 معاش تواند بود مخزن است و بعد ازین حال باندک زمان شاه و زاهد هر دو

انتخاب
 بشعله هرج و مرج اهل بی هر دو مملکت سوخته شوند آخر الامر سرداران سپاه جمع شدند
 و باستقوا اب یکدیگر از خاندان بادشاهی و دو دمان فرمان دهی ملکه کریم طبع نیکو خصلت
 جستند که شغل سلطنت مهم مملکت بدو تفویض نمایند را که مجموع بران قرار گرفت که
 شهریار کامکار که فرق دولت او سزاوار تاج سر فراز می خضر سعادت او شاکست خاتم
 جهاندری باشد همان شاهزاده متوکل ست کاروانان ممالک بر در صومعه می رفتند
 و ملک زاده را بظنیم اجلال هر چه تا متر از گنج خمول بیارگاه قبول از ازیه عزلت
 بصدر مسند دولت برزند و بمیان توکل گنج پدید رسید بهم مملکت پدید و قرار
 گرفت و این مثل بدان آوردن محقق شود که یا فتن نصیب بسعی و کسب تعلقی
 نایار و اعتماد بر توکل فرمودن به از ان باشد که تکیه بر کسب کردن شنوی
 نیست کاسه از توکل خوب تر چیست از تفویض خود محبوب تر
 همین توکل کن ملز ان باد و دست زرق تو بر تو زرق عاشق تر ست
 گر ترا صبر بے زرق آید غیش را چون عاشقان بر تو زرق
 چون پسر این داستان با تمام رسائید پدید فرمود که آنچه گفتی محض صدق و جواب است
 اما این عالم عالم دسائط و اسباب است و سنت الهی برین جاری شده که ظهور اکثر
 حالات این جهان با اسباب و الیه باشد منفعت کسب از توکل زیاده است چه
 نفع توکل همین مختوکل میرسد پس نفع کسب از کاسب به دیگر سربایت می کند و

سجدہ شکر کر دو گفست اگرچہ مال بسیار و جواہر بیشمار است اما از بیج توکل و جادہ
 تمناعت عدول نباید نمود و بقدر احتیاج صرف باید کرد مصرع تا بہ ہم کہ از
 غیب چہ آید بظہور۔ از آنجا نب برادر متر در فرمانروائی متکلم شدہ پر لے رعیت
 لشکر برداشتہ و بامید گنج موہوم کہ در قصر بدر خیال می بست ہر چہ بہت آوردے
 تلف کردے از غایت نخوت و عظمت برادر خرد را فقہ نمودے و از الفت او
 تنگ داشتے تا گاہ ولے را دشمنے پدید آمد و بالشکر جہاں تیغ گذار قصد ولایت او
 کرد شاہزادہ خزاندہ تہی و لشکر بے سامان و پریشان حال یافت بدان موضع آمد
 کہ پدر نشان گنج دادہ تا بدان مال مو فور سپاہ را معہ و سازد و لامک لا بالرجال
 ولا رجال الا بالمال چنانچہ سعی بیشتر کرد نشان گنج کمتر یافت و ہر چند جد و جدہ
 زیادہ نمود از حصول مقصود محروم تر بود۔ بہت

بشنو این نکتہ و خود را غم آزدہ کنی خون خوری گر طلب روزی نہادہ کنی
 و چون بیکلی از یافتن گنج نا امید شد با انواع حیل تمسک نمودہ لشکرے ترتیب
 کرد و روے بدفع خصم آوردہ از شہر بیرون آمد بعد از آنکہ از جانبین صف جدال پر
 آراستند و آتش قتال اشتعال یافت از صف لشکر دشمن تیرے بمقتل شاہزادہ
 رسید و بر جلے سرد شد ازین جانب نیز تیرے بنید افتند و پادشاہ بیگمانہ نیز کمشتہ
 گشت و ہر دو لشکر پریشان و ہل بماند نزدیک بود کہ آتش فتنہ افروختن گیرد و
 اسلحہ نہیں ہو سلطنت گم آدیں کے ساتھ اور نہیں ہوتے آدمی گمراہی کے ساتھ یعنی بادشاہت فوج سے
 ہوتی ہے اور فوج مال سے ہوتی ہے۔

انتخاب در آنست که روئے بصومعه و در آمد و بر قدم و در بطریق ریاضت
 راه عبادت سپرم چون بصومعه زاهد رسید معلوم فرمود که طوطی روح شریفش از تنفس
 بدن بجان شب یاض فی جنة عالمیه طیران نموده و صومعه ازان پیر روشن ضمیر خالی
 مانده ساعتی ازان حال اندوه ملال برد غالب شده عاقبت بهما موضع
 را حجت اقامت قبول کرده از سر راه دت در آن بقعه مجاور گشت در حوالی
 صومعه کار نیزه بود که از درون صومعه چاه می کند بودند و بدان کار نیزه راه
 کرد و پیوسته آب ازان کار نیزه بدان چاه آمد و اهل صومعه آنرا بکار پرندگی
 و بدان غسل و وضو ساختند شاهزاده روزی دلو بچاه فرو گذاشت آواز
 آب نیامد نیک احتیاط کرد و رنگ چاه آب نبود متامل شد که آیا چه حادث
 شده که آب بدین چاه نمی آید و اگر خللی کلی بچاه و کار نیزه راه یافته باشد و تمامی
 مدروس شده دیگر درین بقعه بودن متعذر خواهد بود پس بحجت تحقیق این
 حال بچاه فرود شد و اطراف و جوانب چاه و آب را در ما بنظر دقیق مشاهده می نمود
 ناگاه حفره بنظرش درآمد که از آنجا قدری خاک در راه آب افتاده بود و مانع
 آمدن آب بچاه شده با خود گفت آیا این حفره بچاه رود و این سوراخ از کجا سر بر
 کند پس آن سوراخ را کثرت و تکرار داند قدم در و نهادن همان بود و بر سر
 گنج پر رسیدن همان شاهزاده که آن مال بیجا بفقو و بیکران بدید خدای را

انتخاب و عمت حق نموده از جام کل نفس^{۴۷} ذائقه المیت بیوش افتادند قزو
 هر آنکه زاد بناچار بایدش نوشید ز جام دهری کل سن علیها فان
 و آن گنج که در صومعه زاهد مدفون بود مستور و مخفی مانده و پیکس را بران حال
 وقوف یافتند و برادران بعد از وفات پدر بجهت مناقشت ملک مال جنگ
 جدال افتادند و برادر بهتر از سر قوت و شوکت غلبه کرده تمامی جهات متبصر
 خویش گرفت و برادر خرد را مغنوم و محروم بگذاشت بیچاره از منصب سلطنت بی نصیب
 و از مال موروث بی بهره ماند و با خود اندیشید که چون آفتاب لغت شربت رے
 بغرب زوال نهاد و خرج جفا پیشه شیه بیوفائی و بد مهری آتش را کرد بار دیگر
 رے بطلب دنیا آوردن و آزموده را باز آموزدن چیتیم دهد و نشوئی
 جمله دنیا ز کمن تانبو چون گذران ست نیز ز کمن
 مملکت بهتر ازین ساز کمن خوشتر ازین حیره دره ساز کمن
 مایع به از ان نیست که چون گریبان دولت از قبضه اختیار بیرون شد و امن توکل
 قناعت چنگ آرم و تربه درویشی را که سلطنت بی زوال است از دست
 ندیم بیت
 درویش را که کنج قناعت مسلم است در دیش تام دارد و سلطان عالم است
 پس بادین نیست از شهر بیرون آمدن و با خود گفت فلان زاهد دوست پدر من بود
 له بر نفس خنده مرگ است. مکه آیس میس باشت.

انتخاب
 نفع رسانیدن دلیل خیریت است که غیر الناس من نفع الناس و کسی که قادر باشد
 بر آنکه نفع بد دیگر رساند حیف باشد که کاهلی در زوداد از دیگر نفع گیرد و اگر تو
 قصه آن مرد شنیدی که بعد از مشاهدۀ حال بازو کلاغ سبب راپطت نهاد و بدان
 سبب غناب آبی بدور رسید پس پرسید که چگونه آوده است آن حکایت پرگفت
 آورده اند که درویشی در پیشه میگزشت و در آثار رحمت اطوار قدرت اندیشه میفرمود
 ناگاه شهبازی تیز بر دید قد رسد گوشت در چنگال گرفته گرد و رختی پرداز میگرد و با تیر
 تمام بر جالی آن طواف می فرمود و ازین معنی تعجب شده زمانی بنظاره بایستاد کلاغ
 بی یال و پر دید و آن آشیانه افتاده و آن باز پاره پاره گوشت چدانی کرد و بقدر
 حوصله کلاغ بی یال و پر در پیش می نهاد و مرگ گفت سبحان الله تعالی ای رحمت
 نامتناهی مگر که کلاغ بی یال و پر یا که نه قوت طیران دارد و نه شوکت جولان در گوشت
 این آشیانه بی روزی نمی گذارد بشنوی

ادیم زمین سفره عام دست برین خوان یغما چه دشمن چه دوست
 چنان پس خوان که گسترده که سیرغ در قاف روزی خورد
 پس من که پیوسته در طلب روزی از پاسخی نشنیم و سرور بیایان حرص نهاده بهر حلیه
 ناله بدست می آرم هر آینه از ضعف یقین و سستی اعتماد خواهد بود بشنوی
 ضامن روزی شده روزی سان چند بهر سوسه دوم چون نشان

انتخاب ازل خیزند بر آرم نفس ^{۴۲} کا نیچہ رسد بہر دہانست و پس انوار سبیلی
 آن کہ بعد ازیں سر بفرغت بزائوے عزت نہم و خط بطالت پر صفحہ کسبِ حضرت
 کشمِ مصرع الرزق علی اللہ تبارک تعالیٰ۔ آنکہ دست از اسبابِ نیویشتہ
 در گوشہ نشست و دل بی غل و عنایت بے غایت مسببِ اسباب بست مصرع
 دل در سبب بند و مسبب رہا مکن۔ سہ شبانہ روز در زاویہ عزت قرار گرفت و از
 ہیچ اہم قوتی روئے نمود و ہر ساعتی تخیف تر و ضعیف تر می شد عاقبت ضعف
 روئے بقوت نہاد و مرد و زہد قوی ضعیف شد و از ادای مراسم طاعت و عبادت
 باز ماند حق تعالیٰ پیغمبر آن زمان را نزدیک بے فرستاد و بقابل تمام پیغام داد و کلامی
 بندہ من مدار این عالم بر اسباب و سائل نہادہ ام اگر چہ قدرت من بے سبب ہم
 می تواند ساخت اما حکمت من اقتضای آن کردہ کہ اکثر مہمات بسبب ساختہ و
 پرداختہ گرد و بدین سبب قاعدہ افادہ و استفادہ تمسید یا بدین اگر تو بسبب
 فائدہ دیگرے توانی شد بہتر از آن باشد کہ بسبب دیگرے فائدہ باید گرفت۔ فرد
 چو باز باش کہ ہیکہ کنی و تقسمہ دہی طفیل غوار شو چون کلاغ بے پرو بال
 و این مثل بدان آوردم تا بدانی کہ ہمکس را رفع حجب اسباب میں نیست تو کل
 پسندیدہ آنست کہ با وجود مشاہدہ اسباب در مقام توکل ثابت باشد تا از فیض

۱۵ روزی پیونچنا تا اللہ بر ترک ذمہ ہے۔

۱۵ افادہ۔ فائدہ پیونچنا۔ ۱۵ فائدہ حاصل کرنا

آفتاب
الکاسب حبیب اللہ ہر مند بود و بزرگے فرمودہ است کہ کسی کُن تا کاہل نشوی
در روزی از خدای دان تا کافر نشوی۔ مثنوی

از توکل در سبب کاہل شو رمز الکاسب حبیب اللہ شنو
گر توکل مے کنی دو کار کن کسب کن پس تکیہ بر چار کن

پس دیگر سخن آغاز کرد کہ اے پدیرا قوت تو کی نیست پس از کسب چارہ نباشد و چون
کسب اشتغال کنیم خداوند تعالیٰ از خیرات غیب مالے و سائلے روزی ماگرداند
با آن چه باید کرد پدیر گرفت مال جمع کردن آسانست نگاہ داشتن و از آن
فائدہ گرفتن دشوار و چون کسے رامالی بدست آید دو صورت از لوازم باید
شناخت یکے آنکہ محافطت آن بروحی باید نمود کہ از تلف و تاراج امین تواند
بود دوست و زرد و راہزن و کیسہ ہر از ان کوتاہ ماند کہ ز را دوست بسیارست
وزرد از دشمن بشمار میت

چرخ نہ بر سید رمان میزند قافلہ محتشمان مے زند
دوم آنکہ از مزاج آن فائدہ باید گرفت و اصل المال را تلف نہ باید کرد چه
اگر ہمہ از سر پایہ بکار بند و بسود آن قناعت نہ کنند در اندک فرصتے گرد فنا
از ان بر آید۔ مثنوی

ہر آن بھر کابی نیاید بولے بانک زمانی شود خشک پے

انتخاب گراں کوہ گیری و نہی بجائے ۷۷ سر انجام کوہ اندر آید ز پائے الوار سیلی
 ہر کار دخلے نباشد و دائم خرچے کند یا خرچش زیادہ از دخل باشد عاقبت
 الامر در ورطہ احتیاج افتد و مکن کہ کارش بہلاکت انجامد چنانچہ آن موش
 تلف کار کہ خود را از غم ہلاک گردانید پس پرسید کہ چگونه بودہ است آن
 حکایت پدر گفت آوردہ اند کہ دہقانے بہت ذخیرہ مقدارے غلہ بانہا
 نہادہ بود و ابواب تصرف در آن سد و دیگر دانیہ تار و زیکہ احتیاج بقایت
 ضرورت نہایت رسد از آن فائدہ توان گرفت قصداً موشے کہ از غایت
 شر و خواستی کہ دانہ از خرمن ماہ دزد و دو خوشہ پروین از مرعد آسمان بچنگال
 حرص در رہا بد و جوالی آن منزل خانہ دور جوہر آن انبار آستیانہ داشت
 پیوستہ در زیر زمین از ہر طرف لقمہ زدمی و بدنان خارا شکاف ہر جا بنیہ
 حفرے بریدی ناگاہ سر حفرہ از میانہ غلہ بیرون آمد و از سقف خانہ اش
 دانہاے گندم چون شہاب ثاقب از آسمان ریزان گشت موش دید کہ وعدہ
 وَ فِي السَّمَاءِ عِزِّتُكُمْ بَوْنَا انجامید و نکتۃ التمسو الرزق فی حب الارض روشن شدہ
 بنظر آن نعمت موابب شکر بتقدیم رسانید و بحصول آن جوہر قیمتی ثروتے تمام
 حاصل کردہ ثروت قارونی و رعونت فرعون فی آغاز نہاد بانک فرصتے موشان
 محلا از مضمون آن حال خبر دار شدہ در ملازمت او کہ خدمت گاری بہ بند بیت
 ملہ پردی۔ چہ ستارون کا کچھا۔

انتخاب این دغل دوستان که می بینی گسانند گرد شیرینی انوار سیلی
 دوستان نواله و حریفان پیاله پر وے جمع آندند و چنانچه عادت ایشان باشد
 طرح تلقی افکنده سخن جز بمراد دل و هوای طبع او نه گفتندی و زبان جز به صبح
 و ننا و شکر و دعای او نکشاندندی و او نیز دیوانه وار زبان بلاف و گراف
 و دست با تلاف کشاده به تصور آنکه غله آنخانه غایتی نخواهد داشت و پیوسته
 گندم از آن سوراخ ریزان دروای خواهد بود هر روز مقداری کتیه ازان بر
 مصاحبان صرف کردی و ملاحظه عاقبت ناموده از خیال امر و زلفکر خود
 نپرداختی مصرع ساقیا امروز می نوشیم فردا که دیدی و در آن اوقات
 که پوشان در گوشه خلوت بعشرت شتولی داشتند دستبرد قحط و تنگ سالی خلق
 را از پائے در آورده بود آتش گرسنگی در سینه جگر سوزنندگان بے یار و فرخته در
 هر جانب جانی بنانی میدادند و کس التفات نمی کرد و تناسخ خانه بخوانی می فروختند
 کس نمی خرید و شنو می

هر که را دیدار نان بودی هوس قشع خور بر آسمان دیدی هوس
 گشته زان تنگی جهانی تنگ دل گرسنه نالان و سیران سنگدل
 موش مغرور بساط ناز و نعمت گسترده نه از قحط سال خبر داشت و نه بر تنگی سالی
 مطلع بود چون روزی چند بآمد هفتان را کار بجان و کار در با سخوان رسید
 له عاجز گردیاتما. له مردم آسوده.

۷۶
 آنکس در خانه نبشاد و دید که نقصان تمام بدان غله راه یافته آید سر دانه دل گرم بر کشید
 و رفوت آن تاسف بسیار خورده با خود گفت جزع کردن در قضیه که تدارک
 آن از حیز امکان خارج باشد طریق خردمندی نیست حالا بقیه غله که درین
 خانه است جمع کردن و بموضع دیگر نقل فرمودن اصوب می نماید پس در همان
 باخراج آن جزو یک مانه بود اشتغال نمود و در آن محل موشتی که خود در احصا
 آن خانه و مهر آن کاشانه می پنداشت در خواب بود و موشتان دیگر از غایت
 حرص و از آواز پای دهقان و صدای آمد و شد بزریر سر ایشان نمی شنیدند
 در میان موشتی نیز پوشش آن صورت را فهم کرده جهت تحقیق آن بالاسیام بر
 آمده از راه روزنه کیفیت واقع مشاهده نمود فی الحال بزریر آمد و مضمون قصه یا
 یاران گفته خود را از آن سوراخ بیرون افکند و ایشان نیز هر یک بگوشتی برین
 رفتند و دری نعمت را تنها گذاشتند. *مثنوی*

همه یار تو از بهر ترا شدند چه لقمه هوادار تو باشند
 چه مال تو کا هزار مهر تو کاهند زیانت بهر سود خویش خواهند
 ازین مشت زرقان ریائی یردین بهترست از آشنائی
 روز دیگر که موشتی سراز بالین آسایش برداشت چند آنکه چپ و راست احتیاط
 کرد از یاران کسی ندید و هر چند از پیش و پس بیشتر تفحص نمود اثر مصاحبان
 سلاخ تراش بالفتح - لفتح -

انتخاب کمتر یافت فغان در گرفت و گفت بیست و ۷۷
انوار سیلی

یاران که بودند اندانم کجا شدند آیا چه حال بود که از ماجرا شدند
پس بحجت تحقیق احوال ایشان بعد از مدتی تمامی که عزلت اختیار کرده بود اگر گشته
کاشانه بیرون آمد بیالای منزلیکه ازان جا غله فرد میخیزد برآمد اثری نیافت
چون بر پریشانی تنگی و گران فی اطلاع یافت باضطراب تمام سوئے خانه روان شد
تا ذخیره که دارد در مخافطت آن غایت سعی بجای آورد چون بجا نرسید نیز از غله
اثری ندید و ازان سوراخ بانبار خانه درآمد آن مقدار خوردنی که قوت یکشنبه را
شاید موجود بود طاقش طاق گشته بیست اضطراب گریان جان چاک
زدن گرفت و چندان سر سودا را بر زمین زد که مغزش پریشان شد و شوی تلفکاهی
در درطه هلاکت و خاکساری افتاد و این مثل را فائده آنست که خرج آدمی باید
که فراخور دخل باشد و سرمایه که دارد از سود آن منتفع گردد و جبکہ نقصان بر اصل مال
نرسد آنرا مخافطت نماید بیست

بخسل و خرج خود هر دم نظر کن چو دخلت نیست خرج آهسته تر کن
و چون پدر از تمام این داستان پرداخت پرسر خود تر بر جاست و دریا کچه سخن را بجا هر
و عاودنمائی پدر بسیار است و گفت ای پدر بعد ازان که کسی ال خود را مخافطت
بر قاعده نمود و ازان سوئے تمام گرفت آن سود را بچگونه خرج کند پدر فرمود که

انتخاب طریق اعتدال در همه چیز ستودہ است خصوصاً در باب معاش پس خداوند مال را باید کہ بعد از حصول فائدہ دو قاعدہ دیگر رعایت کند یکے آنکہ از اسراف و اخراجات ناموجہ اجتناب نماید تا پیشانی باز نیارد و مردم زبان طعن بر نکشایند دنی الحقیقت ابدان مال اسراف در خرج از سوسہ شیطان است ان المقتدرین کانوا اخوان الشیاطین مشنوی

ہست بر مردم عالی گسہ بخل نہ اسراف پسندیدہ تر
گرچہ عطا در ہمہ جا دلکش است ہرچہ ہنجار بود آن خوش است
دوم باید کہ از بدنامی بخل و علامساک احتراز نماید کہ مرد بخل در دین دنیا بدنام بود و دنیا دار مسک بہرہ وقت مطعون و دشمن کام بود و مال بخل در عاقبت ہدف تیر تاراج و تلف شود چنانچہ شکار غرض بزرگ کہ پیوستہ از چند جوئے آب در دے آید و باندازہ مدخل فخر جے نداشتہ باشد لابد از ہر طرف راہ جوید و از ہر گوشہ برین بر آید و رفتہ در دیوار دے افتد و آخر الامر بدان رسد کہ بیکبارگی از جوش نابود و ویران شدہ آہا در اطراف جوانب پراگندہ گردد و بشیر مال بخل بحدیث او وارث قطعہ مال کزوے بخل بہرہ نیافت دست تاراج داد بر بادش یا وارث رسید و گہ گاہ خیرہ نفرین نمی کنند یادش

چون مسبران نصائح پذیر شنیدند و منافع سخنان او تنیک بشا ختمد ہر یک حرفتے
لے غیر پسندیدہ - ۵۴ اور خوشخبری سادہ بخل کے مال کو کسی حادثہ کی یادداشت کی ۱۳

انتخاب
اختیار نمود و دوست بیکارے زدند و برادر ہتر ایشان روے تجارت نهاد و کسفر
۷۹
دور دست پیش گرفت بادے دو کاو بیکش بودند کہ نور گردن باقوت ایشان قضا
مقاومت نداشتے و شیر فلک از صولت و صلابت آنها چون گریہ زدرہ دار ناخن
ہمیت در پنچہ اضطراب نہاں کردے بہیت

بجنہ چو فیل و بہ حملہ چو شیر بدین دلاور بفتن دلیر
یکے را شتر بہ نام و دیگرے را مند بہ و خواجہ تاجر پیوستہ ایشان را تربیت
کر دے و بخود تعہد حال ایشان نمودے اما چون مدت سفر دیر کشید و راه ہلکے و در
قطع کردند فتورے باحوال ایشان راہ یافتہ و اثر ضعف بر تاصیہ حال ایشان ظاہر
شد قضا را در شانائے راہ خلابے عظیم پیش آمد و شتر بہ دران بماند خواجہ بفرمود تا بکھلتے
تمام اورا بیرون آوردند و چون طاقت حرکت نداشت یکے را بجزو گرفتہ پرے تعہد او
نامزد کرد و مقرر شد کہ چون قوتے گیر داورا بیکاروان رسانند فرد و یک دور روزے
در میان بیابان ماندہ از تنہائی ملول شد و شتر بہ را گدازتہ خبر فوت او خواجہ
رسانیدہ و دران منزل مند بہ از غایت کوفتگی و مفارقت شتر بہ در گذشت اما
شتر بہ را باندک مدتی قوت حرکت پیدا آمدہ در طلب چراغ و ہر طرف نمی پوئید
تا بآخر غرابے رسید با انواع ریاحین آراستہ و گونہ گونہ رہتیہا پر استہ رضوان از
ریشک آن روضہ انگشت غیرت گزیدہ و آسمان بر نظارہ آن دیدہ حیرت

تختاب
کشادہ فرد

از گل و سبزہ خواستہ آب روان چشم بد دور تو گوی که بیهشت دگر است
شتر بہ را آن منزل خوش آمد زحت اقامت در ساحت آن مرغزار فرو گرفت
و چون یک چندے بے بند تکلیف قید تکلف در ساحت آن مرغزارے بچرید و در
آن ہو اے روح بخش و دلکشابہ مراد دل گذرانید بغایت قوی جہ و فرہ گشت لذت
آسائش لائق آماش اور ابران داشت کہ بنشاطے پیرایہ و خطی تمام تر بانگے بلند
کرد و در حوالی آن مرغزار شیرے بود با صولت و ہزبرے در غایت شوکت و خوش
بیاز در خدمت او کریمت و سباع بے شمار سر متابعیت بر خط فرمان او نہاد و شیراز
غور و جوانی و نخوت حکومت و کامرانی و کثرت خدم و دیبای چشم کسے را از خود بزرگتر
تصور نہ کردے و بہر تیز حملہ و فیل قوی جہ را در نظر نیاردے و ہرگز نہ گاہ دیدہ
بود نہ آواز او شنیدہ چون بانگ شتر بہ باد رسید بغایت ہراسان شد و از ترس
آنکے سباع مانند کہ ہراس بد و راہ یافتہ ہیچ جانب حرکت نمی کرد و ہر جائے
ساکن می بود و در چشم او و اشتغال محال بودند یکے را کلیلہ نام و دیگر یار دمنہ و
ایں ہر دو بنہین و ذکا شہرتے تمام داشتند اما دمنہ بزرگ نشتر بود و در طلب
جاہ و ناموس حریص تر و دمنہ بفر است از شیر دریافت کہ خوفے ہر دستولی شدہ و
از نام دی دل مشغول دارد با کلیلہ گفت در حال ملک چہ گوی کہ نشاط حرکت چرا
گذاشتہ است و بر یک جائے قرار گرفتہ بہ میت

آفتاب ملاستے جنبش دادہ خبیر از دل خرنیش لیا سیلی

کلید جواب داد کہ تا باین سوال چه کار و با گفتن این سخن چه نسبت مصرع
تو از کجا سخن بستر ملکوت ز کجا - و ما بر درگاه این ملک طعمه می یابیم و در سایه دولتش
با سائنش روزگاری گذاریم ہمیں بسندہ کن و از تفتیش اسرار ملکوت از تحقیق
احوال ایشان درگندہ چہ ما از ان طبقہ نیستیم کہ بہناومت سلاطین مشرف توانیم
شد یا سخن ما از نزدیک بادشاہان محل استماع تواند بود پس ذکر ایشان کردن
تکلف باشد و ہر کہ یہ تکلف کاری کند کہ سترائے آن نباشد بد آن رسد
کہ بہوزنہ رسید و منہ پر سید کہ چگونہ بودہ است آن حکایت کلید گفت درود اند
کہ بوزنہ درود گرے را دید کہ بر چو بے نشستہ آزما می برید و دو میخ داشت
یکے را بر شنگاف چوب فرو کوفتہ تا بریدن آن آسان گشتہ و راہ آمد و شد
برارہ کشادہ شد و چون شنگاف از حد معین در گذشتہ دیگرے بکوفتہ و
میخ پیشینہ را بر آوردے و برین منوال عمل می نمود و بوزنہ تفرج میگردانگاہ درود گر
در آستانے کار بجایستہ پرخاست بوزنہ چون جائے خالی دید فی الحال بہر
چوب نشست و از آن جانب کہ بریدہ بود پائے او بہ شنگاف چوب فرو رفت
بوزنہ آن میخ کہ در پیشکار بود قبل از آن کہ آن دیگرے فرو کو بد از شنگاف
چوب بر کشید و چون میخ از شنگاف کشیدہ شد فی الحال ہر دو شق چوب بہم

انتخاب
پیوستہ شد پائے پوزہ در میان چوب محکم باند مسکین پوزہ از در درخورد شد می نالید
و می گفت بیست

آن به که هر کس بهمان کار خود کند و آن کس که کار خود نکند نیک بد کند
کار من میوه چیدن است نه آره کشیدن و پیشه من تماشا ہے پیشه است
نه زدن تبر و تیشه رخ آزار که چنان کند چنین آید پیش پوزہ با خود درین گفتگو
پو که در درگاہ باز آمد و اورا دستبردے بہتر نمود و کار پوزہ با پاں فصولے
ہلاکت انجامید و ازینجا گفتہ اند مصرع کار پوزہ نیست بخاری و دین
مثل بیان آوردم تا بدانی کہ ہر کس را کار خود باید کہ دو قدم از اندازہ بیرون
نہاید نہاد و لیل عمل چہاں و چہ زیر با گفتہ اند غیبت

شیلے یاد دارم از یارے کار ہر مرد و مرد ہر کارے
این کار کہ نہ کار است فزنگذار و اندک طعمہ وقتے کہ میرسد غنیمت شمار و منہ گفت
ہر کہ بلوک تقرب جوید بر اسے طعمہ قوت نہاید چہ شکم ہر جا ہے و ہر چیزے پر شود
بلکہ فائدہ ملازمت ملوک یافتن منصب عالی باشد تا در آن حال دوستان را
تواند لطف نواختن و ہم دشمنان را بقہر ساختن و ہر کہ ہمت او بطعمہ سرفرو آورد
از شمار بہائم است چون سگ گرسنہ کہ با سنجوائے شا دشود و گر خبیث طبع کہ
بنان پارہ خوشنود و گردد و من دیدہ ام کہ شیر اگر خرگوشے شکا کند چون گوہرے
بیند دست از دہ باز داشتہ روے بصید گور آورد فرد

انتخاب همت بلند دار که نزد خدا و خلق ^{۸۳} باشد بقدر همت تو اعتبار تو ^{الوارسیلی}
 و هر که درجه بلند یافت اگر چه چون گل کوتاه زندگانی باشد خردمندان سبب فکرجیل
 او را دراز عمر شمرند و آنکه بدین است و دودن همتی سر فرو آرد و چون برگ نار اگر چه
 در بیابان در یک اهل فضل اعتباری نیابد و از حسله برگ نگیرد فرد
 سعد یا مرد شکو نام نمید هرگز مرده است که نامش به نگوئی نبرد
 کلید گفت طلب مراتب و مناصب از جمیع نیکو آید که بشرف نسب فضیلت
 ادب و بزرگی زادگی استعداد و استحقاق آن داشته باشد و ما ازین طبقه مستقیم
 که مرتبای بزرگ را شایسته باشیم و در طلب آن قدم سعی توانیم زد فرد
 خیال حوصله یحرمی بزم هیبات چاست در سر این قطر و محال اندیش
 و من گفت دست مایه بزرگی عقل ادب است نه اصل نسب هر عقل صافی و خرد
 کامل دارد خوشین را از پای خیس بر تبه شریف رساند هر که اراده ضعیف و عقل
 نحیف باشد خود را از درجه عالی بر تبه دنی اندازد قطعه

بیشکاری عقل شریف وای دست تو او کند تصرف بر آسمان افکند
 اگر ندیده دل بر کشاید همت نظر بسوی معانی نمی توان افکند

و بزرگان گفته اند که ترقی درجات شرف بر حمت بسیار دست دهد و تنزل از مرتبه
 عزت باندک کافیه میسر گردد چنانکه سنگ گران را بمشقت بسیار از زمین بردوش
 توان کشید و باندک اشارتی بر زمین توان انداخت و بواسطه اینست که جز مرد

انتخاب بلند بہت کہ تحمل داشتہ باشد کہے دیگر یکسب معافی رغبت نمی تواند

نمود فرد

نازنین را عشق در زین زیر جبین شیر مردان بکاش پادین غوغا نهند
ہر کہ آسائش انجمل را چہ طلبد دست از آبروے شستہ دائم الوقت در زاویہ
خواری و ناکامی ترووی خواهد بود دامنکار خارتان الشہرۃ آفتہ اندیشیداکہ فرصتہ
را گل مراد چیدہ در چمن عزت برسد عزت خواهدتست قطعہ

تا غم خورد و در نیفزود و قدر مرد تا لعل خون نکرد جگر ترقی نیافت

از نامہ سعادت خود مرد راہ رو بے داغ محنتہ رقم دولتہ نیافت

مگر تو داستان آن دومرہ نشیدہ کہ یکے بواسطہ تحمل رنج و عذابدروہ پادشاہی
رسید و دیگرے بسبب کاہلی و تن آسانی در ضعیف احتیاج و پریشانی بماند کلیلہ
گفت چگونہ بودہ است آن حکایت دمنہ گفت و در فیت کہ یکے سالم نام داشت
و دیگرے غالم در راہے می رفتند و برافقت یک دیگر منازل مراحل قطع میکردند
گذرایشان بردامن کوہے افتاد کہ قلہ اش با سبز خنک فلک عنان در عنان
داشته و کمرش با سطح منطقہ البروج رکاب در رکاب بستہ و در پائے آن کوہ چشمہ
آب بود بصفا چون خسارہ تازہ رویان گلزار و بجاوت چون سخن شکر لبان شیرین
گفتار در پیش چشمہ حوض بزرگ ساختہ و گرداگرد آن درختان سایہ دار
سرور سر آردہ - نظم

انتخاب
ز یکسو شاخ ریحان برومیدہ ۸۵
ز دیگر سو درختان سرکشیدہ انوار سبیلی

پیایے سرو سنبل در قنادہ بنفشہ پیش سوسن سر نہادہ

القصہ آن دور رفیق از باد یہ ہولناک بدان سر منزل پاک رسیدند و چون جائے
خوش و ماو اسے دکلش دیدند ہا ہا بزم آسائش قرار گرفتند و بعد از آسودگی
بر اطراف و جوانب حوض چشمہ گزرے میکردند و از ہر سو نظر می افکندند ناگاہ

بر کنار حوض از آن سو آب می آمدنگے سفید دیدند و خط سبز کہ خبر بقلعہ قدرت صفحہ
حکمت رقیہ چنان نتوان کشید برے نوشتہ کہ اے مسافر این منزل را بشرف نزول

مشرف ساختی بدان کہ ما منزل مہمان بہ بہترین وجہی ساختہ ایم وائدہ فائدہ خوب
ترین نوع پر داختہ و لے شرط آنست کہ از سرگذشتہ پایے درین چشمہ نئی از خطر گردا

و ہول غرقاب اندیشہ نمانودہ خود را بہر نوع کہ توانی بکنار انداز می و شیرے کہ اند
سنگ تراشیدہ در پایاں کوہ نہادہ اند از ابر و دوش کشی و بے تامل و تغل سیک

دویدن خود را ببالاے کوہ رسانی و از نہیب سیاح جان نشکار کہ پیش آید و شوکت
خارہای جگر دوز کہ دامگیر شود از کار باز نہائی کہ چوں را بہ سیر کردخت مقصود پیرایہ

تارہ نہ رود کسے بمنزل نہ رسد تا جان نکند بجالم دل نہ رسد

گر جلد جان بگیرد انوار قبول یک ششہ خور بہ مرد کاہل نہ رسد

بعد از توقف بر مضمون آن خط غائم روے بسالم کرد و گفت اسے پیرایہ بیتا بہ قدم

انتخاب
 مجاہدہ این میدانِ خاطرہ پیا نسیم و حبت و قوت برکما ہی این طلسم انچا مکان
 ۸۶
 سعی باشد نہ نسیم فرد

یا با مراد بر سر گردول نسیم پائے یا مردوار در سر سمیت کنیم سر
 سالم گفت اے یار عزیز بخود دیدن خطیکہ را قلم آن معلوم و حقیقت آن مفہوم نباشد
 مرکبِ خطر عظیم شدن و مقصود فائدہ دہی و منفعتِ تنیالی خود را در مملکت بزرگانہ اختن
 دلیلِ جل است ہر صبح عاقل نہر بہ یقین و تر یا یک بگمان خورد و ہر صبح خوردنِ محنت نقد
 بر اے راحت نسیم قبول نکند: فرد

نیست برابر بہ نزد مردم و اتا یک دمہ غم با ہزار سالہ تنعم
 غائم فرد کہ اے رفیق شفیق ہوس استراحت مقدّمہ خست و نارت است از کتاب
 خاطرہ نشانہ دولت و عزت قطعہ

ہر کہ آسودگی و راحت جست دل خود را ز نجات شداد نہ کرد
 دانکہ تر سید از جفاے خار قدح بادہ مراد نہ خورد
 سر مرد بلند بہت برگوشہ و گوشہ فرد نیاید و تا پایہ بلند بدست نیار و از پایہ طلب
 نہ نشیند گلِ طرب بے خار تعجب نتوان چید و در گنج مراد جز بیکلیہ رنج نتوان کشاد
 و مر ایاے بہت عثمان گرفتہ بسر کوہ خواہ کشید و از گرداب بلا و تحمل با رعنا خواہم
 اندیشید فرد
 لے

انتخاب
 گرد طلبش مارا رنجے برسد شاید ^{۸۷} چون عشق محرم باشد سهلست بیابا ہنا
 سالم گفت مسلم کہ مہوے بہار دولت با غوغائے خندان نکبت در توان سخت
 فاما در اہی قدیم زدن کہ پایان ندارد و در بحرے سیاحت نمودن کہ ساحلش پدید
 نیست از طریق خرد مندی دور می نماید و ہر کہ در کارے شروع کند باید کہ چنان کہ
 مدخلش را دانستہ مخرجش را نیز بیند و آغاز ہم نظر بانجام انداختہ ضرر و نفع آن
 بیزان عقل بسجد تاریخ پیہودہ نہ کشیدہ باشد و نقد عمر عزیز را با فغان بدادہ ششوی
 تا نمانی جائے قدم استوار پاس منہ در طلب هیچ کار
 در ہمہ کارے کہ در آئی نخست رخصت بیرون شدنش کن درست

شاید کہ این خطہ برائے سخریہ نوشتہ باشد و این رقم برائے استہزاد بازی کشیدہ دین
 چشمہ گردا بے باشد کہ باستانی بکنار نتوان آمد و اگر نجات از و میسر گردد ممکن کہ وزن
 شیر سنگی بمشایہ باشد کہ بردوش نتوان کشید و اگر آن نیز وجود گیرد ممکنست کہ بیک
 دو بدن بسر کوہ نتوان رسید و اگر این ہمہ بجا آوردہ شود هیچ معلوم نیست کہ نتیجہ چہ خواہد
 بود من بارے درین معاملہ ہمراہ مستم و ترا نیز از اقدام درین کار منع میکنم غام
 گفت ازین سخن در گذر کہ من بقول کسے از عزیمت خود بہنگردم و عقدے کہ بستم ام
 ہوسوسہ شیطین الانس و الجن نفکتم و من میدانم کہ توقوت ہمراہی ندارم و در مرافتت
 خواہی کرد بارے تہاشا نظارہ می کن وہو عاد نیاز مندی مددے میدہ فرد

انتخاب ^{۸۸} دایم که نرا قوت می خوردن نیست ^{الوار سبیلی} بایستی تماشای مستان آبی

سالم دانست که او در هم خود یکجست گشت گفت ای برادر می بینم که به سخن من متمتع
نمی شوی و ترک این کار ناکردنی نمی کنی و من طاقت مشاهده این حالت ندارم
و تفرج کار که ملایم طبع و مقبول دل من نیست نمی توانم صلاح دران دیدم ام

مصرع بیرون کشیده باید ازین در طرخت خویش

پس باریکی داشت بر احواله نهاده یار خود را دواغ کرد و روی برآه آورد و غنم دل از
جهان شسته به آب چشمه آمد و گفت فرد

در بحر خط غوطه خواهم خوردن یا غرق شدن یا گریه آوردن

پس دامن غم بر کمر همت استوار کرده قدم در چشمه نهاد و میست

آن چشمه نبود بلکه دریای بود کاینجا خود را بصورت چشمه نمود

غنم دانست که آن چشمه گرداب بلاست اما دل قوی داشته باستانی یقین
بمساحل نجات رسید و بکنار آب آمده نفس راست کرده شیرینگی را بقوت تلکین
بر پشت کشید و هزار گونه زحمت را قبول نموده بیک دویدن خود را بسر کرده رسانید
و در آن طرف که شهر بزرگ دید با هوا بے خوش و فصل و دلکش بهیست

شهر بے چو بهشت از نکوئی چون باغ ارم تازه رودی

غنم بالای کوه قرار گرفته بجانب شهر نظر میکرد که ناگاه از آن شیرینگی آواز
بصلا بت برآمد چنانچه از کوه و صحرای افتاد و آن صدا بشهر رسیده مردم بسیار از

انتخاب یحییٰ بیرون آمدند و روئے بکودہ نمادہ متوجہ غاتم گشتند غاتم بدیدہ حیرت کے
 ۸۹
 نگرسیت از ہجوم خلایق تعجب می نمود کہ ناگاہ جمیع اعیان و اشرف رسیدہ رسم دعا و
 شرط ثنا بجا آوردند و بالتماس تمام اورایہ مرکب را ہوا رسوا کردہ بجانب شہر بردند
 مروتن کے لگلاب کا نور شستہ خلعتاے پادشاہ نہ پوشانیدند و باعزاز و اکرام
 تمام زمام سلطنت آن ولایت کف کفایت او باز دادند غاتم از کیفیت آن حال
 سوال کردہ برین منوال جواب شنید کہ حکم درین چشمہ کہ دیدہ طلسم ساخته اند و آن
 شیر سنگین را با انواع تفکر و تامل با ملاحظہ طلوع درجات و نظرات ثوابت بسیار
 پرداختہ و ہر چند وقت عزیز می را در خاطر آید کہ ہر چشمہ گذشتہ و شیر را برداشتہ ببالا
 کوہ پر آید ہر آئینہ آن حال در زبانی وجود خواہد گرفت کہ پادشاہ این شہر را اجل
 رسیدہ باشد پس شیر با و از آید و صدائے او بشہر رسیدہ مردم بیرون آیند و او را
 ببادشاہی برداشتہ در سایہ عدالتش با سائش روزگار بگذرانند تا آن زمان کہ
 نوبت او بہر آید مصرع

یکے چون رود دیگر آید بجائے

و چون حکم آئی آفتاب حیات حاکم این ولایت در افق نوات غروب کند
 مقارن حال سارہ حشمت آن صاحب دولت از ذرۃ آن کوہ طلوع نماید
 و دہماے تہاد می شدہ کہ این قاعدہ برہیں دستور کہ مذکور شد استمرار یافتہ و تو امر و

انتخاب
بادشاہ ایں شہر و فرمانروائی ایں دہری مصرع
ملک آن تست فرمان فرما کی ہر چ خواہی

غانم دانست کہ کشیدن آن ہم محنت ما بقاضاے دولت بودہ فرو

دولت چوبہ پیشکاری آید ہر کار چنان کند کہ شاید
داین مثل برائے آن آوردن تا بدانی کہ نوش تاز و نعمت بے نیش آزار و محنت
نیست و ہر کرا سودا سی سرفرازی پدید آید یا سال ہر سفلہ نخواہد شد و بمرتبہ و فی و
پایہ دون قانع نخواہد گشت و من مادر تجر بقرب شیر حاصل نہ کنم و در زمرہ مقربان
حضرت داخل نگردم مگر بہالین فراغت نخواہم نہاد و پاسے بہستر استراحت دراز
خواہم کرد و کلید گفت کلید این دراز کجا بچنگ آوردہ و اندیشہ دخل درین ہم چگونہ
کردہ و منہ گفت میخو اہم کہ درین فرصت کہ تحریر و تدبیر راہ یافتہ است خوشین
را برو عہدہ کنم و ممکن است کہ بنوشد اروسے نصیحت من اورا فرسے حاصل آید و
بدان و سیدہ حضرت اوقرب و جاہ من بہفزاید کلید کہ گفت ترا قرب نزدیکی شیر
چگونہ حاصل شود و اگر شود چون تو خدمت ملوک نہ کردہ و رسوم و آداب ملازمت
نمیدانی باز کہ فرصتہ انچہ حاصل کردہ باشی از دست بہی و دیگر بارہ مدارک
آن نتوانی نمود و منہ گفت چون مرد دانا و توانا باشد مباشرت کار ہای بزرگ
اورا زیان ندارد و ہر کہ بہتر خویش اعتماد دارد در ہر کاری کہ خوش نماید چنانچہ
طے مباشرت خود کسی کام میں گشتا۔

شرطست که از عهد کبیر و آن آید و دیگر آنکه دولت پدید آید بدینچه باید راه نماید چنانچه
 در اخبار آمده که آفتاب دولت یکی از بازاریان مرتفع گشته زنبه سلطنت یافت و آثار و
 اخبار او در جهان منتشر گشت یکی از پادشاهان قدیم بدو نامه نوشت که صنعت تو تجارتی
 بوده است و تو در دگرسی نیکو دانی تدبیر ملک داری و رای کاگذاری از که آموخته
 او در جواب نوشت که آنکه دولت بمن ارزانی داشته هیچ دقیقه از تعلیم جهان داری
 فرو نگذاشته **ملنومی**

خرد چون دفتر تلقین کشاید زمن آن در وجود آید که باید
 ز درت هر کار روشن شود شمع همه اسباب نیکوئی گستر جمع
 کلیه گفت پادشاهان همه را باب فضل را که امت مخصوص نگردانند بلکه نزدیکان خود
 را که به ارث و اکتساب در خدمت ایشان تقریب یافته باشند بالمقامت پادشاهان
 اختصاص دهند و چون تو باشی نه سابقه موروثی داری و نه وسیله مکتبے میکن که از
 عواطف او محروم بمانی و موجب دشمنی کامی شود و من گفت هر که در ملازمت سلطان
 در جریع پیدا کرده به سبیل تدریج بوده و بجهت و جود ایشان و آثار تربیت سلطان
 آن مرتبه ردی نموده و من نیز همان میجویم و از جهت آن میجویم که کشیدن زنجیر
 بسیار و چشیدن شربت های بگوار را با خود راست آورده ام و میدانم که هر که درگاه
 ملوک را ملازمت گیرد او را پنج کار اختیار باید کرد اول شعله آتش خشم را باب حلم
 ملحقین - سبها - تسلیم دینا -

ز نشانند دوم از دوسو شیطانی بود احد ز نماید سوم حرص فریبنده و طمع فتنه انگیز
 یا عقل را بهما مستولی سازد چهارم بنای کار را بر راستی و کوتاه دستی نهد پنجم جو اودش
 و وفا نمی که پیش از آن رفیق مدارا تلقی نماید و هر که بدین صفهها متصف شد هر آینه مراد
 او بخوبیترین وجهی بر آید کلیه گفت من تصور کردم که بملک نزدیک شدم و بچشم دیده منظور
 او شنوی و بکدام هنر منزلت و در حقیقت یابی و نه گفت اگر تقریب آن حضرت میسر گردد
 بر پنج خصلت پیش گیرم اول آنکه با خلاص تمام خدمت کنم دوم بهمت خود را بر
 متابعت او مقصور گردانم سوم افعال و اقوال او را به نیکی باز نمایم چهارم چون
 کاری آغاز نماید که بصواب نزدیک باشد و صلاح ملک در آن بینم آن را در پیشم
 دل او آراسته گردانم و منافع و فواید آن بنظر او در آورم تا شادی او بخوبی برای
 راستی تدبیر او مفید آید پنجم اگر در کاری خوض نماید که عاقبتی دشمن و خلعتی مکرده
 داشته باشد که مصرت آن بملک باز گردد عبارت شیرین و رفیق تمام شود آنرا
 باز نمایم و از سوره عاقبت آن او را به آگاهانم و هر گاه که پادشاه هنرهای من به
 بیند مرا بنوازد و عنایت خود مخصوص گرداند و پیوسته مایل صحبت و راغب نصیحت
 من باشد چه هیچ هنر نهان نمی ماند و هیچ هنر مندی از اثر تربیت و تقویت بے بهره
 نمی شود قطعه

ہنرچو مشک بود مشک کے نمان ماند جہان زنگہت او بر زو شود ناگاہ
 برد بکسب ہنر کوش کز فضائل تو بسط خاک پر از گفتگو شود ناگاہ
 کلید گفت چنان می نماید کہ رے تو برین قرار گرفته است و غریت تو بر امضای
 این مہم تصمیم یافتہ باری نیک پرخدرباش کہ ملازمت سلاطین کاری پرخطر و
 مہمی پر دشوار است و حکما گفتہ اند کہ ہر سہ کار اقامہ نہاید مگر نادانی کہ راسخ عقل نہ
 شنید و باشد اول خدمت سلطان دوم چشیدن زہر بگمان سوم افشائے سر خود با
 زنان و حکما بادشاہان را بکوہ بلند تشبیہ کردہ اند کہ اگر چہ در معدن جواہر قیمتی
 ہست اما بروسکن پلنگ مار و موزیات دیگر نیز می باشد ہم رفتن برد و شواہر
 و ہم مقام کردن برو مشکل و نیز گفتہ اند کہ صحبت سلطان بشارہ دریا است باز رگانی
 کہ سفر و یا اختیار کند یا سود بسیار بدست آرد و یا در غرقاب ہلاکت گرفتار گردد میت

بدریا در متافع بیشمار است و گر خواہی سلامت بر کنار است
 و منہ گفت انچہ فرمودی از روی نیک خواہی بود و من میدانم کہ سلطان مثل آتش
 سوزانست ہر کہ بوی نزدیک تر خطروی بیشتر میست
 از صحبت بادشہ پیر ہیز چون ہنرمشک ز آتش تیز
 قاتاہر کہ از فحاطہ برسد بدو بزرگی نرسد فرد

اتحاد
از خطر خیزد بزرگی ترا نکه سود و ده چیل^{۹۷} بر بند و گریه رسد از خطر بازار گان^{انوار سیلی}

و در سه کار شروع نتوان نمود مگر به بلندی همت عمل سلطان و سفر دریا و مقابلهت

اعداد من خود را دون همت نمی بینم پس چرا از عمل سلطان اندیشم بنموی

چون بازوی همتم چنین است هر چه آن طلبم در آستین است

خواهی شرف و بزرگ داری میکش بهمتی که داری

نی اجله بهر چه دست سائی همت چو قوی بود بر آئی

کلید گفت که اگر چه من مخالف این تدبیر و منکر این عزیمتم اما چون رای تو درین

کار روخ و طبع تو برین اندیشه ثباتی دارد مبارکباد مصرع

اینگ مسر راه تو بر خوش بسلامت

و منه برنت و بر شیر سلام کرد شیر رسید که این چه کس است گفتند پسر فلان که مدتی

ملازم عقبه علیه بود شیر گفت آری می شناسم پس او را پیش خواند و گفت کجا میباشی

و منه گفت بدستور پدر حالا ملازم درگاه فلک اشتباه شده ام و از قبایح حاجات و

کعبه مرادات ساخته منتظر میباشم که اگر مسمی افتد و حکم بیا یون صادر گردد از آن خبر خوش

کفایت کنم و برای روشن دران غرض نمایم و چنان بارکان دولت و اعیان حضرت

در کفایت بعضی نعمات احتیاج می افتد مکن که بدرگاه ملوک مسمی حادث شود که بعد

زیر دستمان با تمام رسد مصرع

لله اسد و ده و بی منفعت چیل روپیه حاصل نشود چون اجرا از خطر اهراس نماید

انتخاب

اندرین را دو چو طایرس نگارست مگس

انوار سیلی

کار یک از سوزن ضعیف در وجود آید نیزه سرافراز در ترتیب آن مقصرت و همیکه
تلمر اش خیف سازد شمشیر آبدار در آن تحیر و تپ خدست کار اگر چه بے قدر و فرومایه باشد
از دفع مضرت و جذب منفعت خالی نیست چون چوب خشک بخواری بر برگذرا قناد
امکان دارد که روزی بکار آید اگر بهیچ را نشاید شاید که از وی خللے سلاخی با گوش
و بسبب نئے از وسخ بر داند فرد

گردسته گل نیاید از ما هم هیزم دیگر را بشائیم

شیر چون سخن دمنه شنید از فصاحت و بلاغت او متعجب شده و به نزدیکان خود
آورد و گفت مرد خردمند اگر چه گمنام بود عقل و دانش او بی اختیار فضاّل او را بر
قوم ظاهر گرداند چنانچه فروغ آتش که اگر فروزنده خواهد که پست بسوزد البته سرب بلند
کشید سمیت

آنرا که نشان عشق یارست بر تاصیه وے آشکارست

دمنه بدین سخن شاد شده دانست که انسون او در شیر اثر کرده و فریب و بغایت
موثر آمده زبان نصیحت بکشد و گفت واجب است بر کافه خدم و حشم که بادشاه
را هر چه پیش آید بقدر فهم و دانش خود در آن تامل نمایند و آنچه هر یک را بخاطر رسد
بعرض رسانند و طریق مناصحت فرو نگذارند تا ملک اتباع و لواحق خود را نیکو
ملا اتباع جمع نمایند کی ملا لواحق جمع لایق کی

انتخاب بشناسد و باندازه راس و تدبیر اخلاص و تمیز هر یک و اقف شده هم از خدمت انوار سبیلی
ایشان ارتفاع گیرد و هم فراخو را استحقاق هر یک را بنواز دچ تا دانه در پرده خاک
نهان باشد هیچکس در پروردن او سعی ننماید و چون نقاب خاک از چهره بکشايد
و با خلعت زردین سمر از گریبان زمین بر آورد و معلوم شود که آن درخت میوه دار
و نهال نفع رسانست لاشک آنرا پرورند و از ثمره آن نفع گیرند و اصل در همه
ابواب تربیت ملوک است هر که از اهل فضل و نظر عاطفت اختصاص دهند مقبلاً
تربیت از وفایده گیرند فرد

من هیچ خار و خاکم و تو آفتاب ابر گلها و لاله ها دهم از تربیت کنی
شیر گفت تربیت خردمندان چگونه باید کرد و از ایشان بچه وسیله بر توان خورد
و من گفت اصل درین کار آنست که بادشاه نظر بحسب کند نه بنسب اگر جمعی
بے هنر از خدمت آبا و اجداد را وسیله سازند بدان التفات نکنند که آدمی را نسب
به هنر درست باید کرد نه به پدر و شنو می

از هنر خویش کشا سینه را مایه کن نسبت دیرینه را

زنده بمرد مرده مشواسے تا تمام زنده تو کن مرده خود را بمم

از پدر مرده ملاک ایچوان گزینگی چون خوشی از استخوان

موش با وجود آنکه با مردم همخانه است بواسطه ایند و آزار یکدیگر از می رسد در ملاک او
سعی واجب میدانند و باز که حشمت و غریب است چون ازو منقبت تصدیق میتوان کرد

استخاب
 با عز از هر چه تمام تر او را بدست می آرند و بر ساعد ناز از روی اعزاز با بهتر از می پرورند
 پس ملک باید که نظر بآستان و بیگانه نکند بلکه مردم عاقل و فرزانه را طلبید و کسی
 را که در کارها غافل و از هنرها عاقل باشد بر مردمان فاضل و هنرمندان کامل ترجیح
 رواندازد که منصب خود مردمان را به بیخردان دادن چنان باشد که طلبه سر بر پائے
 بستن و پیرا پیرا پائے بر سر آرد خفتن و هر جا که اهل هنر ضائع مانند و ارباب جمل و سفاهت
 زمام اختیار بدست گیرند خلل کلی بامور آن مملکت راه یابد و شامت آن حال
 بر روزگار شاه و رعیت رسد فرد

همای گوئی فلک سائیه شرف هرگز بران دیار که طوطی کم از زغن باشد
 چون و منه از سخن فارغ شد شیر بد و التفات تمام فرموده از جمله خواص حضرتش
 گردانید و با بخان او انس و الفت گرفته بنای مهمات بر هوا عطا و نصاح او نهاد
 و منه نیز روش عقل و کیاست و فهم و فراست پیش گرفته باندک زمانی محرم حسینم
 سلطنت شد و در صلاح و اصلاح امور مملکت و دولت مدار علیه و مشارالیه شت
 روزی وقت را مساعد زمانه را موافق یافته خلوتی طلبید و گفت مدتی شد که ملک
 بر یک جاتر گرفته است و لذت حرکت و نشاط شکار را فریاد گشته بخوابم که خوب
 آنرا بدانم و در آن باب بهر نوع که مقدر تواند بود سخن را تم شیه خواست که بدو منه
 حال هر اس خود پوشیده گرداند در آن میانه شتر به بانگ صعب گردا و از او چنان

انتخاب شیراز جایی بود که عنان تماثلک از دست او بشد بالضرورت ماز خود با دمنه بکشد
 ۹۸ و گفت سبب دہشت من این آواز است کہ می شنوی دمن منی دامن کہ آواز کیست
 اما گمان می برم کہ قوت ترکیب او فراختر آواز او باشد اگر چنین صورتی باشد ما را
 درینجای مقام کردن صواب نیست و منہ گفت ملک را بجز این آواز دل مشغولی
 دیگر ہست گفت نہ دمنہ گفت پس نشاید بدین مقدار از امکان موروث جلا کہین
 و از وطن مالم مفارقت نمودن آوازے را چہ اعتبار و کاہے را چہ وزن کہ کسے
 بدان از جابرو پادشاہ را باید کہ چون کوہ ثابت قدم باشد تا ہر بادے متزلزل
 نگردد و ہر فریاد از جائے نہ جبند مصرع .

تا ہر باد می بخنجد پا بدامن کش چو کوہ

و بزبان گفتہ اند کہ ہر آواز بلند و جتہ قوی التفات نیاید کہ د کہ نہ ہر صورتے
 دلالت بر معنی کند و نہ ہر ظاہر می نمودار باطن باشد ہر چند فریب باشد بچوب
 لاغر شکستہ گردد و کلنگ ہر چند بزرگ جتہ بود بچنگل باز ضعیف ترکیب در
 ماند و ہر کہ از جتہ بزرگ حسابی گیرد بدو آن رسد کہ بدان رود باہ رسیدہ شیعہ گفت چگو نہ
 لودہ است آن حکما میست و منہ گفت آوردہ اند کہ رو باہے در بیشہ میرفت بیوی
 طعمہ ہر طرف میگشت بہاے درختی رسید کہ طبلے از پہلوے آن آویختہ بودند و ہر گاہ
 الح تماثلک مالک ہونا عنان تماثلک از دست او بشد یعنی وہ بے خود ہو گیا۔

۱۲ ایک پندہ . سارس ۱۲

انتخاب غایت در ملازمت واقع شدہ در گذارد و اگر توقف کنی بر فور بازگرم و صورتی
 مایه باز نمای شمنز به کہ نام شیر و سباع شنید بر سید و گفت اگر مرا قوی دل گردانی و از سیا
 او این سازی با تو پیایم و بوسیله مرا نقت تو شرف خدمت او در یایم و منہ بائے سو کند
 یا کردہ و حمد و میثاق کہ دل او را بدان آرا مے پدید آید بجائے آورد و دہر دور وے
 بجانب شیر نہادند و منہ پیش آمد و شیر را از آمدن او خبر داد و بعد از زمانے گاؤ پر سید
 شرط خدمت بجائے آورد شیر اورا گرم بر سید و گفت بدین نواحی کے آمدنی موجب آمدن
 چہ بود گاؤ قصہ خود تہامی باز گفت شیر فرمود کہ ہم اینجا مقام کن تا از شفقت اکرام
 و رحمت و انعام ما نصیب تمام یابی کہ ابواب عاطفت بر رویہ مجادان و یا خود کشادہ

ایم ما ندہ پرفائدہ رعایت برے ملازمان آستان خود کشیدہ شمنوی

دریں مملکت گر بگردی بسے بہادر شکایت نہ بینی کسے

در اول بکار یکہ نیت کنسیم نظر در صلاح رعیت کنسیم

گاؤ وظیفہ دعا و ثنا بتقدیم رسانیدہ مکر خدمت بطوع و رغبت بر میان بر بست و شیر
 نیز اورا رتبہ تقرب ارزانی داشتہ روز بروز بخود نزدیک تر میگردد و دانید و در اعزاز و احترام
 مبالغہ و اطباب می نمود و در ضمن آن روئے بہ تفحص حال و تحقیق کار او آوردہ اندازہ
 راے و خرد و مقدار تیز و تبحر و ثبات خست شخصے دید کہ بکمال کیا ست معروف و بھرم و
 فراست موصوف ہر خپہ اخلاق اورا بشیر آزمو دا اعتمادش بر و فور دانش او زیادہ
 لے مجادان ہمہ انگان ۱۲ طوع خوشی سے اطاعت کرنا۔

نگو سیرتش دید روشن قیاس سخن بیخ و مقدار مردم شناس
جهان دیده و دانش آموخته سفر کرد و صحبت اندوخته

شیر پس از نامل مشورت و تفکر و استخار^لت گذار محرم اسرار خود گردانید و هر ساعت
منزلت اور در قبول اقبال شریف تر و در جت دی در حکم گذاری و فرمانفرمایی رفیع تر میشد
تا از جمله ارکان دولت و اعیان حضرت درگذشت و منه چون دید که شیر تعظیم گاه و البسر
حد افراط رسانید و مبالغه در انعام و اکرام او از مرتبه اعتدال درگذرانید نه سخن اورا واقعه
می نمودند در محرم بادشا ورت می نماید دست حسد سر نه نفرت در دیده دل کشید و
آتش خشم شعله غیرت در زاویه دماغش افکند میت

حد هر جا که آتش بر فروزد هم از اول حسودان را بسوزد
خواب قرار از لب بشد و سکون و آرام بخت از ساحت سینه اش برداشت بشکایت
نزدیک کلید رفت و گفت ای برادر ضعیف را بستی تدبیر من نگر که تمامی همت
بر فراغت شیر مقصود گردانیدم و گاو را بخیرست او آوردم تا قربت و کمندت یافته اند همه
ملازمان درگذشت و من از محل و درجه خود میفادم کلید جواد مصرع
جهان من خود کرده خود کرده را تدبیر طبیعت

برای سفرنامه شاه ایران ۱۳۳۷

روز دوشنبه دوم ذیقعده

ساعت هفت از نصف شب گذشته از خواب برخاستم - الحمد للہ احوالم
 بہتر بود معلوم شد این جاکہ ولشیب کشتی لنگر انداختہ - وسط دریاست ہیچ دخل
 بمقابل رودخانہ طمیس ندارد - و از سہ ساعت ونیم از نصف شب حرکت
 الی حال این جا لنگر انداختہ و از حالات ما دو ساعت دیگر ہم ہن جا خواہد ماند
 وجہ توقف درینجا این ست کہ چون نواب ولعہد انگلیز باید در ساعت تعیین
 باستقبال ما بیایند چند کشتی جنگی انگلیس نیز برای تشریفات ما جلو آمدہ
 سلام نظامی دادہ شلیک توپ کنند - اگر شب میرسد ہم این تشریفات
 بعمل نمی آید - یک جہت عمدہ دیگر ہم این است کہ اینجا با غالباً
 غلیظ نمی گیرد و اغلب در ہوا سہمہ و کشتی با ہم تصادف نمی کنند و کشتی ہای
 بزرگ کو چاک نہ یادہ ہم متصل درین دریا در حرکت می باشند - با بودن مہ خیلہ
 با علم استاد می باید حرکت کنند والا اسباب خط و حرکت خیلہ مشکل است
 لہذا ایک اعزاز لہ کئی بندہ و توں کی ایک بارگی سر ہونے کی آواز -

اما محمد لہ امر وزہوا در نہایت خوبی و صاف دے مے بود و دریا مثل
 حوض بے موج و آرام خیلے شکر خداوند را بجائے آوردیم۔ خلاصہ صبح برجاستہ
 رخت پوشیدیم و قدرے در کشتی گردش کردیم۔ ابتدا از یک دالان
 باریک طولانی گذشتہ رفتیم بہان طرف کشتی کہ جائے فرنگیہا و بعضے از
 ملتزمین خودمان است و در حقیقت یک دستگاه دیگر لیست یک دالان
 را تماشا کردہ بعد از پلہ بالا رفتہ بعد از کشتی رفتیم و در اطراف عرشہ
 کہ جائے کاپتنہاے کشتی است قدرے نشستہ با کاپتنہا صحبت و فرمایش کردیم
 و در بین باطراف انداختہ بعضی کشتیہاے بزرگ کو چک کہ از دور و نزدیک پیدا
 بود تماشا نمودیم۔ بعد از عرشہ پائین آمدیم یک پلہ چرخے بود کہ میرفت بسر اسباب
 و ماشین حرکت کشتی اتان پلہ پائین رفتہ آمدیم سر چرخاے بخار گرمی بود یک
 دستگاه ماشین ہم برائے روشنی چراغہائے الکتریکیستہ این کشتی در انجا دیدیم۔
 تمام قوۃ چراغہاے برقی کشتی از ہمین یک ماشین دادہ می شود و برائے دافعت
 اندازہ و حد قوۃ برفۃ یک آہن ربائے دارند۔ یک پارچہ آہن بزرگ کہ مثل
 یک کارانبر بود در دست گرفتیم بفاصلہ دو وجب ماندہ آہن رباقوۃ جاذبہ
 مقناطیسی آہن را از دست من کشیدہ باشین چسبیدہ بطوریکہ با نہایت
 زور آہن رباکندہ نمی شد خیلے آہن ربائے غریبی بود۔ بعد از انجا بالا آمدہ
 لے ٹیہی electricity at Deck بانت

قدی در سطح کشتی گردش کرده آمدیم پانین در ساعت ۱۰۰۰ نیم بعد از نصف شب که
 دو ساعت نیم نظر مانده بود و فکر کشتی را کشیده بطرف انگلیس حرکت کردیم
 طول عرض این کشتی از این قرار است یک صد و شصت قدم طول وارد
 مسجد قدم عرض آلات و اشیا غریب عجیب در این کشتی دیده شد حقیقت
 این کشتی عمارت بحری علیحضرت بادشاه انگلیس است که همان طور که در
 خنکی عمارت دارند تو می بینم یک دست عمارت دارند که دارای همه چیز از
 اسباب و عملجات و حکیم و نوکر و خدمتکار متعدد داشت و اینها همیشه در پیش
 کشتی منزل دارند صاحب منصب و امیران این کشتی هم معتبر تر از دیگران هستند
 خطره بزرگ عمده که درین دریای شمالی در دو خانه اینجا است این است
 که اینجا باران زیاد می گیرد و حرکت کشتی با یک کوچک و بزرگ از بسکه زیاد است
 و مثل باز از متصل درآمد و رفت هستند پس که هوا را می گرفت و دیگر چشم چشم
 رانمی بیند و بسامی شود که دو کشتی با هم غرق می شود و برای رفع این
 خطره تازه اختراعی در تمام کشتی ها کئے کرده اند که درین کشتی هم هست
 یک شیپوری است که صدای بسیار میب غریب دارد و در وقت مه
 مه این شیپور را محض اخبار متصل میزنند که دو کشتی بهم نخورد و غایت صدای
 این شیپور را بشنوم ابتدا بخاری بلو که کئے شیپور داده بعد بر حسب قاعده
 ۱۰ در میان ۱۰ جمع خادم ۱۰ بگل ۱۰ توتی

۱۰۸
 ورسکے کہ دازند در لوله را باز کردند یک صد اس غریب عجیب بیرون آمد
 که بگوش خیل زحمت میداد و توانستیم در آنجا باستیم این شیور را
 در وقت مہ متصل میزنند و معلوم نیست کہ اہل سفالین بچارہ ہا چه حالت
 از شنیدن این صدا ہم میرسانند الحمد للہ کہ درین دور هیچ ہوا مہ نبود
 و ما این صدا را شنیدیم یک چیز غریب دیگر ہم این است کہ عملہ جات
 این کشتی با کشتیہاے دیگر بادست و دوسری و علامات متصل بطور
 تلگراف کہ مرس میزنند مکالمات مفصل طولانی می نمایند کہ ہمہ چہ بخوبی
 معلوم مفہوم می شود دست خودشان را از این طرف آن طرف بطور ہا
 غریب حرکت و تکان می دهند چنانکہ از کشتی سواری ما با کشتی از بردن
 کہ بعضی از ملزمین ما سوار بودند بخوبی حرف می زدند خلاصہ تفصیل این
 کشتی زیاد است کہ اگر بخوایم ہمہ را بنویسیم مفصل می شود ہمیں طور گاہے
 در بالا و گاہے در پائین کشتی گردش می کردیم و کشتی ہاے کہ چک بزرگ
 بخاری و بادبانی کہ در اطراف این کشتی از دور نزدیک زیادہ بود تماشا
 می کردیم کشتی ہم خوب میرفت دریا ہم در نہایت آرامی و ملایمت بود چنانکہ
 خود کاپتان ہم قرار داشت کہ سی سال است دریا را این آراے و ملایمت ندیدہ
 ایم ہمیں طور کہ رفتیم رسیدیم بوسط دریا کہ در آنجا کشتی خیل بزرگ در دست راست

چپ راه کشتی مایکے در دو سال قبل ^{۱۰۹} و یکے دیگر سه سال پیش ازین
 غرق شده بودند سواے وگلهادر سیاهنامه آنها چیزی دیگر از آب پیدا
 بنود. احمد لنگ از انجا هم بسلاست گزشتیم و شب که در یار تماشای کردیم
 بعضی ماهیهاے ریزه دیدیم مثل حیوانات کوچک فسفردار که در مادران
 ایران بسیار است و در شب دم شان برق می زند. این ماهیها هم توے
 دریا از زیر موج و کف آب که از زیر چرخ کشتی بیرون می آمد زیر دالامی
 شدند و مثل الکتریسیتیه در تاریکی شب برق میدادند خیلی تاشاد داشت خلاصه
 رانیم هنوز نرسیده بمقابل رودخانه طمس که کشتی جنگی زره پوش انگلیس
 باستقبال ما آمده بنا کردند شلیک توپ نمودند و سلام دادند کشتیهاے
 بخاری و بادبانی زیاده هم که همه پراز جمعیت مردوزن بود از انگلیس به تماشای
 ما آمده بودند متصل بهو امی کشیدند و دستمال تکان می دادند بقدرے
 جمعیت قوی کشتیها زیاده بود که کم مانده بود بعضی از کشتیها غرق نمود از
 سوراخهای زیر کشتی مردم دست شان را بیرون آورده دستمال تکان میدادند
 هنگامه غیبی بود که کم کم از طرفین سواحل پیداشد تا رسیدیم به (گروزند)
 که رودخانه طمس است اینجا قلعه جات نظامی متعدد هم برای حفظ و استحکام رود
 این خانه ساخته اند و متصل از قلعه جات شلیک توپ می کردند اطراف این رودخانه

Journal of Phosphorus.

تمام کارخانہ جات و عمارات و آیا دست و کشتیہاے بادی و بخاری و قالیقہائے
 کوچک است کہ مثل کرد و از دو طرف آب ریختہ بود و ہمہ از مرد و زن خوشگل
 پیر بود و موج آب اسباب خطر قالیقہائے کوچک بود کہ کم ماندہ بود غرق شوند
 اما بحمد اللہ آئینہ بہ کسے نرسید از کشتیہا و قالیقہا گل بکشتی مانی انداختند۔
 چون کشتی مانند آمد و بساعتی کہ براسے درود و لیعید معین کردہ بودیم نیم
 ساعت ماندہ بود کشتی مادر (کہ وزند) توقف کرد تا نواب و لیعید بیا بند۔
 یک نفر روزنامہ نویس نقاشش ہم کہ انگلیسی است از اسیا ہمراہ ما است
 و متصل صورت ما و ہمراہان مارا بطور مختلف می کشید در یکجہ از اطاقہائے بالائے
 کشتی کہ نشستہ بودیم محض گذراندن وقت فرمودیم نقاش قلم و کاغذش آورد
 گرفتیم و در یک دقیقه صورت نیم رخ او را کشیدیم بقدرے شبیحہ بود کہ اسباب
 تعجب خود او و تمام فرنگیہا شد و ہمہ تعریف کردند کہ باین زودی و خوبی ما
 صورت او را کشیدیم۔ خلاصہ بقدر نیم ساعت کہ معطل شدیم نواب و لیعید
 انگلیس (پرنس و گال) با کشتی او تبریح کہ با سسم برادر نواب و لیعید موسوم
 است آمدند کشتی مزبور را بکشتی ما متصل کردند نواب و لیعید آمدند۔ توے
 کشتی ما با ایشان دست دادہ تعارف کردیم و لیعید همان صورت و حالیتہ
 ہستند کہ در شانزدہ سال پیش ایشان را دیدہ بودیم۔ قدرے فربہ تر شدہ

دو سپر بے و لیعهد ہم کہ اسامی آہنہا را بعد خواہم نوشت ہمراہ ایشان بودند۔
 صاحب منصب و اجدان زیادی ہم با ایشان آمدہ بودند و لیعهد ہمراہان خود
 شان را معرفی کردند با آنہا تعارف کردیم۔ ماہم مترسین خودمان را معرفی نمودیم
 بعد بانواب و لیعهد و سائر ہمراہان رفتیم کہ کشتی و لیعهد کشتی بسیار مقبولی است
 سالن طولانی باریکی دارد۔ تمام این سالن را با گل و پارچہ ہائے نفیس زینت
 دادہ و میزے چیدہ بودند کہ روئے آن انواع خوراکے ہلہود۔ یک بالاخانہ
 خوبی ہم داشت کہ با انجا نشستیم کشتی را را ندند از ہرے لندن۔ ہرچہ
 می رفتیم رودخانہ تنگ ترمی شد تا باندا زہ طبعی خودش رسید در حقیقت
 (گرہ دشت) جزو شہر لندن است از محاذی روک (منعہر گندختیم روک
 حوضے است کہ دستے در کنار دریا در رودخانہ ہرے تعمیر کشتی با بزرگ ساختماند
 اما اصل روک پیدا ہنود۔ و گلہائے کشتی را از میان آن میدیدم۔ ساعت
 ساعت دقیقہ بدقیقہ جمعیت زیاد ترمی شد۔ ہر جا کہ ممکن بود آدم بایستد یا
 بنشیند از پشت بامہا تا پائین مردم ایستادہ و از ہر دزن و دیر کچہ کہ بود سر ہا
 و دستہا بیرون آوردہ و دستمال مکان میدادند و ہورا می کشیدند شاہ باش می
 گفتند بہین طور را ندیم تا از یک پُل بزرگے گذشتہ رسیدیم کہ (کہ) بعضی این
 کہ یک سمت این رودخانہ را دیوار بلندے از سنگ کشیدہ اند کہ خیلی محکم و معتبر

۱۱۲
 است و مبلغ گران هم خرج کرده تا باین طور رود خانه را منتظم نموده اند و در
 حقیقت شهر جالی لندن از آنکه بآن طرف است انیجادیکر جمعیت زیاده تر شد
 از پلهای آهنی بسیار بزرگ و دو مرتبه و یک مرتبه پلهای آجری متعدد گذشتیم
 روی این پلهایم از جمعیت مردم سیاه بود و معلوم بود که اینها از اعظم و محترمین
 هستند و همه بهور اکشید و شادی می کردند یک کشتی ترپل همراه با بودیکه هم همان
 طور از طرف لندن آمد اینها همی که بهم نزدیک شدند بیکدیگر خورده کم مانده بود
 هر دو غرق شده حادثه غریبه روی دهد احمد شد عیبی نکرده سالم از همدیگر
 گذشتند از (کوه پنچ) هم که موزه و مدرسه بحری انیجاست گذشتیم از قلعه که
 لندن که تاج و جواهرات سلاطین قدیم انگلیس در انیجاست و از کلیسای
 (سن پل) نیز عبور کردیم عمارت پارلمنت لندن و برج ساعت و بنای
 عالی آن هم از دور پیداشده رسیده بمحاذی پارلمنت کشتی ایستاد از کشتی بیرون
 آمدیم (دوک و دو کامبرج) همی اعلیحضرت بادشاه انگلستان و سپه سالار
 کل قشون انگلستان دپرنش باتن برگ و بارو اما و اعلیحضرت بادشاه انگلستان
 که شهنزاده خوش روی در پلهای است و اما دیکر اعلیحضرت معطر که اسمش
 (مارکی دو لرن) است و پیر مردی است و امیر آخرا اعلیحضرت معطر که جوان

ST. PAUL or Museum at
 Marquis of Cambridge
 Lion

خوش روے است با جمیع دیگر از معتبرین انگلیس استقلال آید بودند با همه
 تعارف کریم و از دالان مصنوعی از گل و غیره ساخته بودند گذشته سوار کالسکه
 سلطنتی شایم رسیده بکالسکه نهائے معتبر و محترم زیادی نوی این دالان بساده
 بودند که با همه تعارف کریم کالسکه تمام کالسکه درباری و سلطنتی است
 و همه با اسباب های مجلل و کالسکه چپهای بالباس های فرین هستند من با
 نواب ولیعهد توے یک کالسکه نشستم سائرین هم در کالسکه های دیگر
 نشسته را ندیم سواره گار و مخصوص اعلیحضرت بادشاه انگلستان بالباس
 ممتاز و سرباز های مخصوص بادشاه بالباس های کلی و سوار های دیگر و افواج
 دیگر از دو طرف کوچه صف کشیده و ایشیک آقاسی باشی و جلودار و از جلو ما
 می رفتند و ما از میان صفوف سرباز و سواره آهسته آهسته می رفتیم طرفین کوچه و
 بالا و پایین عمارت نیز تماماً ملو از جمعیت مرد و زن بود و متصل بهوای کشیدند
 و تعارف میکردند. سختی منتهای پذیرائی و احترام را به عمل می آوردند که بالاتر
 و بهتر از آن نمی شود و این پذیرائی از روے آزاد می اختیار و بر حسب میل خاطر
 خود ملت بود چنانکه نواب ولیعهد هم گفتند که ما نمی توانیم مردم را این طور بگای
 پذیرائی مجبور کنیم خودشان بپیل خود کرده اند خلاصه از جلوی صفوف گذشته
 از دروازه (بوکینگهام) داخل محوطه عمارت بوکینگهام شدیم آنجا هم جمعیت

۱۱۴
 سفیر نامہ شاہ ایران
 زیادتی بود۔ پاسے پہلے عمارت کہ سرماز و سوار زیادتی در اینجا نیز ایستاده بودند
 پیاده شده داخل عمارت شدیم۔ زوجہ نواب و لیعهد و دختر بے ایشان
 تا در بے پیدہ بمنتقبال آمدہ بودند۔ باہمہ دست دادہ تعارف کردیم و آمدیم
 توے اطاق خیلے صحبت داشتیم۔ یکے از دختر بے نواب لیعهد را کہ اسمش
 (پرنسس لوئز) است بیست و دو سال دارد برائے (کنت و وقیف) کہ از
 اہالی اکس انگلیس است نامزد کردہ اند آن دختر ہم در اینجا حاضر بود با و نیز
 دست دادہ تعارف کردیم۔ بعد نواب و لیعهد و زوجہ ایشان آمدہ اطاق ما منزل
 ما را نشان دادہ رفتند این عمارت بہان عمارتے ست کہ شانزدہ سال قبل
 ہم منزل کردہ بودیم یک گل خانہ بسیار خوبی کہ سقف و دیوارش تمام از شیشہ
 است پہلوے اطاق ماست انواع و اقسام گلہا درین جا موجود است و
 راحت گاہ خوبی است۔ بعد بلافاصلہ رفتیم بیانے کہ جلو عمارت واقع است
 باغ و چمن بسیار خوب با صفائی است۔ عزیز السلطان ہم ہمراہ ما آمدہ۔ آمدیم
 تا کنار دریا چہ این باغ کہ دریا چہ بسیار بزرگے است و فوارہ بسیار بزرگے ہم دارد
 ناؤ ہائے باریک دراز روے دریا چہ بود۔ با محمد المہدولہ و عزیز السلطان و
 سائرین توے ناؤ ہا نشستیم۔ پاروزنہا ہم حاضر بودند قدرے پاروزندہ۔

سفرنامہ شاہ ایران
 توے دریا چ گردش کرده آیدیم بیرون باز قدے توے باغ و گلکاری ہے
 تشنگ گردش کرده آیدیم با طاق خودمان شب را شام خورده خوابیدیم
 اسم پسر بزرگ نواب ولیعهد (پرنس ادوارد) است

روز شنبہ سوم

امروز بایہ بردیم بہ وینڈزور بدین علیحضرت بادشاہ انگلستان و
 امپراطرین ہندوستان یک ساعت قبل از ظہر بایہ بردیم و تہارا ہم
 در انجا بایہ بخوریم صبح قبل از حرکت ہم بایہ وزراے مختار بحضور مایانید
 ایشیک آقاسی باشی و ایشیک آقاسی ہاے علیحضرت بادشاہ انگلستان
 وغیرہ جلو ما افتادہ مارا بردند۔ بطبقہ بالائے عمارت در تالارے کہ ہمیشہ
 علیحضرت معظمہ سفرارامی پذیرند و وزرا بار میدہند در آنجا شستیم تالار
 خیلے عالی است و مجسمہ ہاے مرمر اعلیٰ و زینت ہاے زیادہ دارد۔ سفر اور
 تالار بطور دائرہ ایستادہ بود ند اول (میداد تیلتن) سفیر کبیر فرانہ
 معرفی شد۔ مرد معروفی است و سالہا است در لندن بسفارت اقامت
 دادہ۔ میرزا ملک خان ناظم الدولہ وزیر مختار ما ہم ہمراہ ما بود و مترجمی می کرد
 بعد (بارون اسٹال) سفیر کبیر روس معرفی شد کہ مرد معتبریت و

لشکرک بخوبی ورت ۱۲ Windsor

۱۱۲
 در تهاست در لندن اقامت دارد. بعد از آنکه سفراء یک یک معرفی شدند
 خود آنها هم اجزائے خودشان را معرفی کردند. از جمله سفراء بزرگ رستم پاشا
 سفیر کبیر عثمانی که مرد باریک کویک اندامی است و موهای سفید دارد
 و ارمنی است سابقاً حاکم لبنان و شامات بوده و در اینجا خدمات کرده
 و معروف شده است. یکی از اجزائے رستم پاشا هم پسر خیر الله آفندی است
 سابقاً سفیر کبیر بود در طهران و در بها. جاسم فوت شده. باهمه سفراء صحبت و
 اظهار التفات شده. از جمله سفراء سفیر چین بود که غیر از زبان چینی هیچ زبانی
 نمی داند یکی از انگلیسها زبان چینی می دانست سفیر چین بزبان چینی
 حرف میزد و آن انگلیسی با انگلیسی ترجمه میکرد و ناظم الدوله برائے ما ترجمه
 میکرد. دیگر سفیر ژاپون بود. اسامی سفراء بعد خواهیم نوشت بعد از رفتن
 سفراء باصله پنج دقیقه (۱۲ و ۱۳ ساله بوری) با دست و زراے خوش که کنه و اتو
 هستند بحضور آمدند (۱۲ و ۱۳ ساله بوری) مرد تنومند لیست و زرا را باهمه معرفی کرد
 باهمه صحبت و فرمایش کردیم. بعد مرخص شده رفتند. اسامی و زرا را هم بعد نوشته
 خواهد شد. بعد کالسه حاضر شد و انواب پرنس ویکتور البرت که او دارد هم

۱۲ شامات. ملک شام ۱۲
 Japan
 Conservative of Lord Salisbury
 Prince Victor Albert

۱۱۶
 میگویند - پسر بزرگ نواب ولیعهد در یک کالسه نشسته را ندیم برائے
 گار دیند زور از (ہاند پارک) عبور کردیم - بقدر جمعیت بود کہ حساب نہشت
 و ما ہم متصل با دست مردم تعارف می کردیم رسیدیم - بگار و اگنہاے راه
 آہن خیلے کوچک بود گویا داگن بزرگ از این خط عبور نمی کنند از تہود قدرے
 بزرگ تر بود - سوار و اگن شدہ را ندیم در داگن با ہمان شاہزادہ پسر نواب ولیعهد
 دلا نسون و امین السلطان و ناظم الدولہ نشستہ بودند کالسه خیلے تہذیرت
 بقدر نیم ساعت یا بیش تر کہ راندہ ما رسیدیم پویند زور قلعہ دیند زور ہاں است
 کہ در روز نامہ سابق نوشتہ شدہ است دیگر لازم نیست بنویسم - دیند زور
 شہرے است از قدیم ترین شہر ہے انگلیس و تقریباً ہفتصد ہشت صد سال
 است کہ این شہر تہا شدہ است سر باز ہے گار و اعلیٰ حضرت بادشاہ انگلستان
 با سوار ہا و اواج طرفین را وصف کشیدہ بودند - اعلیٰ حضرت پادشاہ و دختر ہے
 شان دوام و نور ہا مقصود از دام و نور ہا ز نسل کے معتبر ملکات انگلستان ہستند
 کہ محض اتخار خدمت اعلیٰ حضرت بادشاہ انگلستان را می کنند ندیم ایشان
 ہستند ہمہ در پائے پلہ عمارت دیند زور ایستادہ بودند - اعلیٰ حضرت معظّمہ لباس
 سیاسی پوشیدہ و عصلے سیاہے در دست گرفته مختصر جواہر ہے ہم بخود دزدہ بودند
 پیادہ شدہ یا ایشان دست دادہ تعارف کردیم بعد از اعلیٰ حضرت بادشاہ انگلستان
 گار ایشین - Lawrenson. کے Dramway کے

دست مار گرفته از پله بالا رفتیم از گالری نگارخانه - دوالان بزرگ که پردهاے
 نقاشی خوب در آنجا بود گذشته با طاقی که شانزده سال قبل بهم آنجا رفتیم.
 وارد شدیم - دبا علیحضرت بادشاه انگلیس در روی نیم تخت نشسته قدرے
 صحبت کردیم. بعد علیحضرت معطر خند نواز اعیان را معرفی کردند. ما هم
 امین السلطان و بعضے دیگر از وزراء و همایان خودمان را که در آنجا حاضر بودند
 معرفی کردیم. نماز حاضر شد. رفتیم سر نماز در همان اطاق که سفر سابق نماز خودیم
 نماز حاضر کرده بودند رفتیم. سر نیز نشستیم دست چپ ما علیحضرت پادشاه
 انگلستان نشستند و طرف دست راست ما پرپنس بیاطرس (دشمنش
 پرپنس با تن برگ) و پرپنس کریستیان بود و دیگر دختر علیحضرت بادشاه
 انگلستان و دختر او پسرواب و لیعهد (لر و سالیز پوری) و زوجه لر و سالیز پوری
 و غیره و از ملتزمین امین السلطان و بعضے دیگر در سر نیز نماز خوردند. علیحضرت
 بادشاه انگلستان خلع صحبت کردیم بادشاه دوسه نفر نوکر هندی دارند که بالباس
 هندی هستند و فارسی میدانستند. مسلمان بودند. بادشاه انگلستان می گفتند معظم
 آورده ام زبان اردوی آموزم. بعد از نماز علیحضرت پادشاه انگلستان دست
 گلی بادانند و از آنجا برخاسته آمدیم. با طاق دیگر قدرے باز نشستیم صحبت کردیم
 بعد برخاسته دست با علیحضرت بادشاه داده مراجعت نمودیم. علیحضرت معطر

۱۱۹
 تادم پاشا بیعت کرده آنجا با ہم دواغ نمودیم. سوار کال سکة شده رفتیم بر آسے مقبره
 مرحوم (پرنس الیرت) شوهر اعلیحضرت بادشاہ انگلستان (پرنس کرستین پسر
 نواب ولیعهد و امین السلطان ہم با مادر کال سکة بودند پارک و نیند زور خیلے
 بزرگ است از پارک گزشتیم سوار ما جلو و عقب ما بودند. رسیدیم بمقبره
 بسیار عالی است با سنگ سماق و سنگ ہاے دیگر ساخته اند خرج بناے این
 مقبره را اعلیحضرت بادشاہ انگلستان از خزائن شخصی خودشان دادہ. دخلے
 بدولت و پارلمینٹ ندارد و دختر بادشاہ انگلستان (پرنس الیس) و دختر
 ہمیں و دختر کہ نوہ اعلیحضرت معظّمہ باشند نیز در اینجا مدفون اند. نوہ بادشاہ
 سال قبل بنا خوشی گلو در (ولینتریت) متلاشہ مادرش بیانی میکرو و نزدیک
 او میرفت. ہرچ منع کردند. ممنوع نہ شد. چوں دختر را خیلے دوست میداشت
 شخصاً پرستاری ادرا می کرد. بعد از مردن دختر خودش ہم متلا بدلیتریت شدہ
 مرد. ہر دورا درین مقبره دفن کردہ اند. مجسمہ ہر دورا ہم از مرمر ساخته اند و دختر
 کو چاک پہلوے مادرش حالت حزن انگیزی داشت. یکدستہ گلے بسیر قبر مرحوم
 پرنس الیرت گذاشتیم چون وقت حرکت را دآہن رسیدہ بود آدمی بکار سوار ترن شدہ
 آہیم تا گاڑشہ از ترن بکال سکة نشستہ را ندیم ہمارت (لوکینگام) در ساعت ہفت و
 نیم بعد از ظہر ہم باید بہ تیارتر بردیم کہ این تیارتر موسوم بہ

Diptheria Prince Albert Theatre.

رسمی در تمام این طبقات نشسته بودند و مجلس باشکوهی بود۔ گل زیاد کہ
 البتہ قیمتاً بقدر قیمت بہشت ہزار تو مان گل می شد در اثر ما بود۔ تمام اہل تماشا
 خانہ از معتبرین بودند آدم غیر معتبر نبود در اثر ما جاسے کہ مثلاً در سابق یک
 لیو می دادند می نشستند۔ اشپب بدہ لیوہ رسیدہ بود تمام تماشا خانہ
 بالکتر بیستہ روشن بود۔ بسیار مجلس عالی باشکوه بود۔ عطر گلہا
 تمام خانہ را پر کردہ بود تمام زنہا و مردہا کہ نشستہ بودند در حقیقت
 غرق گل بودند جلو اثر ما و دست اندازہا ملو از گل بود و ہر خانے ہم
 یک دستہ گل بزرگ در دست داشت کہ البتہ کمتر از دو تو مان قیمت
 نہاشت تماشا خانہ اپا بود ساز و آواز خیلے مطبوع خوب بود خوانندہ
 خیلے خوب خوانندہ یکے از خوانندہاے خوب (مادام البانی) بود کہ از
 اہل امریک ست سفر سابق ہم کہ با انگلیس آیدیم ہمیں جا آداز می خواند۔
 حالا ہم ہمان طورے خواند دیگر (مادام مارینر) بود کہ خیلے خوب خواند گویا
 ۱۵ لیو۔ پونڈ ۱۲۔ دست اندازہ۔ تخیہ جو دوکان کے دروازہ میں لگا ہوا ہوتا
 ہے جس پر چڑھ کر آنے والا داخل دوکان ہوتا ہے۔ وہ پارچہ جو سیڑھیوں کے ایک یا
 دونوں جانب ہوتا ہے جس پر ہم تھک رہے کہ چڑھتے ہیں۔ پارچہ جو دروازہ یا کڑکی کے توبے
 حصہ میں لگا ہوتا ہے۔ نیز وہ پارچہ جو چیت وغیرہ کے گرد ہوتا ہے۔ نقش بدیع ۱۲۔

ہنچو خاطر می باید کہ ہمیں مارنیز ریاست کہ چار سال قبل شوہر شہر در بالون
 نشستہ ہوا رفت و دیگر اثرے از او ندیدند۔ بالمرہ مفقود گردیدہ خوانندہ
 ہائے دیگر ہم از قبیل (میس الاروسل) و مادام نور دیکا) وغیرہ بودند
 تمام حرکات رقص با ساز موافق بود۔ در آخر ہم اجماعاً رقص خوبے
 کردند۔ از ان جام راحت بمنزل کردہ خوابیدیم۔

روز چارم شبہ

امروز باید بر حسب دعوت (لرد میر) بیگلربیگی شہر بیتہ شہر لندن
 رفتہ در انجا تہارنچو ریم۔ در ساعت دوازده کہ وقت ظهر بود نواب
 ولیعہد بمنزل ما آمدہ مارا برداشتہ با ہم سوار کالسکہ شدہ با کمال
 توقیر و احترام باین تفصیل روانہ سیتہ شدیم اولاً از در باب عمارت
 ماتا خانہ بیگلربیگی کہ قریب بیک فرسنگ راہ است دو طرف راہ سربازو

لے پولیس سپرنٹنڈنٹ جو شہر کا انچارج ہوتا ہے۔ ۵۲

۵۳ سوار سی ۱۲۰ گاڑی

۵۴ دروازہ ۱۲۰

سوار زیاده با جمال نظم بحیث احترام ایستاده بودند و در پشت سر آنها
 جمعیت زیادی از اهلی شهر از تماشائی و غیره بودند از در و پنجره کوچا و
 هر کجا که ممکن بود آدم بایستند و تماشا کنند آدم ایستاده بود که البته بقدر
 دو لیست سی صد هزار نفر حاضر بودند و تمام دکاکین و اطراف دریا
 نماز کرده در عوض متاع و اسباب فروش آدم ایستاده و بر قمار
 زیاد با انواع گلهای در پشت دکاکین و اطفا و کوچا نصب کرده در
 کمال زینت و تشنگی همه جارا آراسته بودند. طنا بهای زیاد از کوچا
 آویخته و گل بسیار با ناهایست بودند که خیل تماشائی بود و اسب مارا در
 اغلب پرده ها با لفظ مبارک یاد نوشته بودند با این ترتیب و تفصیل
 دارد عمارت بیگلر بیگی شهیدیم. و روم بانواب و شرفدار انگلیس مخصوصاً
 اینها را شریف میگویند (نه این که ما فارسی کرده باشیم) و قضاة و اعیان
 سیمه بالباسهای قدیم نجیب و خرمهای قائم و زلف های عاریتی که
 سفید است و در روزهای مخصوصی که لباس رسمی می پوشند این زلفها را
 بصرمی گندازند همه جلوه افتاده مارا به عمارت و تالار بزرگی بودند و خود را در
 خرقة قائم بلند پوشیده بود که دوسه وسیع طول داشت و از عقب پا و

کثیره شد و سایر نواب و قضات و غیره با تبر زین و عصا های طلا
 در کمال تشکوک و حسد و کینه در قفسه تا دار دیکی محوطه کوچکی قدیم که جلوه آن را
 قالیچه کشیده بودند - زوجه و مر که زن کامله است باز و جبه نواب و لیعهد
 و سایر نسوان محروقه شهر و شهر زاد خانها را محترم در آنجا حاضر بودند وضع و
 قانون این جا طورے است که درین مواقع زوجه و مر مقدم بر زوجه
 نواب و لیعهد است چنانکه ماهم در وقت رفتن از آنجا به تالار بزرگ با زن
 برد مرد دست داده از جلوه می رفتیم و زوجه و لیعهد با نواب و لیعهد و سایر
 زن ها و شاهزاده خانها از عقب ما می آمدند و باین تفصیل دارد تالار
 شایم در بالا تالار چهار پله بالائی رفعت و یک جا بود که مشرف
 به تالار بود آنجا یک صندلی براسه من گذاشته بودند و چندین صندلی و
 نیم تختها را دیگر هم بود که سایرین نشستند بعد از نشستن با شرفا و نقصات
 و نواب روی صندلی ها را و دیگر نشسته شروع بنوشتن کاغذ نمودند و در
 خطبه روی کاغذ نوشته بود از روی صندلی برخاسته ایستاده قرائت کرد خطبه
 بسیار مفصل فصیح غراست در تنبیه و درود و بالود و طول کشیده تا قرائت شد
 وقت خواندن خطبه تمامی اهل مجلس دست می زدند و بتخته ها و میزها پا می

Battle-axe

کسی

کو قند بطورے کے صدائے رعنی کرد۔ خطبہ کہ تمام شد لارنسوں کے سابق در
 سقا شاه ایران
 طهران وزیر مختار بود و حالا پیر شده است۔ خطبہ لرد در راجہ کر و بعد ما ہم
 جوابے در مقابل خطبہ لرد مرقدیکر کر دیم کہ باز لارنسوں پر خاست جواب مارا ترجمہ
 کرد۔ درین جواب ما ہم باز اہل مجلس دست میزدند و پا ہا بتختہ ہا و میز ہا
 زدند خطبہ ہا کہ تمام شد پر خاستہ بہان ترتیب و تشریفات کہ آمدہ بودیم رفقہ
 برائے اطاق ہمارا این تالار تالارے بزرگ و خیلے کنہ و قدیم است باید
 قریب ہزار سال باشد کہ این جا با ساحتہ اند پنچ ہائے تالار و انقاشی کردہ
 بہ کلیسا شیعہ تر است تا تالار بعضی مجسمہ ہا مردم ہم در تالار بود۔ فقہیم نیز ہا بجائے مخصوص خود مان فقیہ
 و شہادت مارو ہم دوست چپ لرد مرقدیکر شدہ بودند بہشت صد نفر عجمین تالار ازین مرد در سر نیز ہا
 نشستہ بودند یک میز نبود۔ چندی میز پہلوے ہم گذاردہ

و در سر ہر میزے چہل پنجاہ نفر نشستہ بودند۔ سی صد نفر پیش خدمت مشغول
 خدمت بودند کہ ہر وقت راہے رفتہ صدائے پائے آتا شل صدائے رعنی بود
 دیگر جائے خالی درین تالار نہ بود یک بالا خانہ بود مشرف بر این تالار کہ نزدیک
 را در آنجا میزدند۔ خلاصہ قدرے کہ غذا خوردہ شاہ چپ لرد مرقدیکر کہ پشت سر لرد مرقدیکر
 فریاد کرد کہ مردم ساکت شوند کہ لرد مرقدیکر خواہ خطبہ بخواند و نفر شیعہ راجی از طرف
 ما و دو نفر ہم از ان طرف برائے سکوت مردم شیعہ کشیدند مردم کے کہ بودند تمام

دست زده کار و دو چنگال ہا کہ در دست داشتند در دوسے میں باز دے بعد ہم
 ساکت شدند و در دوسے میں خلاصہ مشروح در توضیف ما و
 اعلیٰ حضرت بادشاہ انگلستان و نواب ولیعهد و بیان دوستی با این سلاطین
 انگلیس و ایران قرأت کرد و مردم ہمہ دست زدند۔ ما ہم برخاستہ با
 تمام مردم بسلاست اعلیٰ حضرت بادشاہ انگلستان جام شربتہ خوردیم
 و نشستیم قدرے کہ گذشت دوبارہ شیمپورچی ہاشیمپور زدند و جارجی چار زدہ
 مردم دست زدہ ساکت شدند و دوبارہ در دوسے میں خلاصہ مشروح
 خصوصاً در تہنیت در دوا خواند و باز ہمہ اہل مجلس دست زدند و ما ہمہ برخاستیم
 و بسلاست آست کرد و نشستیم قدرے کہ گذشت ما نشستیم بر خیم و بسلاست
 کرد و رسیدہ و اہل لندن شربتہ بنوشتیم شیمپورچی شیمپور زد و جارجی چار کشید
 ما برخاستہ نطق مختصر کردیم و ناظم الدولہ ترجمہ کرد و باز ہمہ دست زدند و پارچی
 تختہا کو تہنیت نشستیم دوبارہ جارجی چار زد و شیمپورچی ہاشیمپور کشیدند و نواب
 ولیعهد برخاستہ خطبہ فصیح مفصل مشروح در تہنیت و تحیہ خواندہ و مردم دست
 زدند و ہمہ جام بسلاست ما نوشیدند و ما ہم جام شربتہ بسلاستی ایشان خوردیم
 بار دیگر جارجی چار زد و شیمپورچی شیمپور کشید گفتند لا رسالیر بوری صدر اعظم بخواب
 خطبہ بخواند ہمہ ساکت شدند۔ لا رسالیر بوری برخاست و از حفظ خطبہ غراء

مفصل مشرورے درپلٹیک مودت آمیز انگلیس بادول خارج بیان کرد۔ در
 خطبہ او خلیہ مردم شادی کردند و ہمہ غریبے برخاست بعد از تمام خطبہ ہا قدریکہ
 گذشتہ برخاستیم باہمان ترتیب اول باز دست زدہ و دوم در دست مابود
 و سائیرین از عقب از تالار بیرون آیدیم و باز بہمان تشریفات و تقضات و
 اشرف در جلو مابودند بعد از چہار شیوہ ہم از جلو مایزدند آیدیم بہ اطاق اولی
 قدرے راہ رفتہ تہوہ خوردیم و سیگار کشیدیم و بانواب لیعد آیدیم۔ بیرون
 توے کال سکہ نشستہ را ندیم برائے منزل را ہے کہ امروز فتمیم و مراجعت نمودیم
 ازین قرار است۔ از عمارت پوکنینگام بہ پارک سنت جیمس و کوچ پل مل کہ محل
 جمیع کلوہاے مشہور لندن است و از انجا بہ میدان ترافالگار کوچہ استرند تا
 بستہ وکیل ہال رسیدیم و در مراجعت از وکیل ہال بہ آن بنگنت کہ لب
 رودخانہ است و کوچہ تاریک تر لیند کہ محل ممانخانہاے بزرگ است و از ان
 جا بہ سنت جیمس پارک و از انجا بہ پوکنینگام پاس آیدیم اسم پارک بزرگ کہ
 متصل بہ ہاڈ پارک است (کنینگٹن پارک) است۔ باز در مراجعت
 بہمان طور جمعیت مثل اول ایستادہ بودند و وقت رفتن بسیتہ از پہلوے
 کلیساے سنت پل گذشتیم این کلیسا تقدیر بزرگ است کہ بہ بزرگی

Embankment of Guild Hall at
 Kenning Stone Park of Northumberland.

۱۳۸
 و ارتفاع کوه در شان پته طهران بلکه قشرباش از کوه در شان پته بیشتر به نظر
 می آید خلاصه رسیدیم به منزل با نواب و لعل عهد دست داده خدا حافظ کردیم.
 ایشان رفتند و ما آمیم با طاق خودمان قدری استراحت استراحت کرده
 بعد با امین السلطان و ناظم الدوله نوای کاسکه نشسته و اندیم برائے
 سفارت خانہ ایران کہ منزل ناظم الدوله است از باید پارک اکتیصک طین
 پارک گزشتیم و از خیابان آخر محلات شهر فته رسیدیم بجانه میرزا مالک خان
 ناظم الدوله منزل او در محله آخر شهر است اما محله پر گله است تمام خانه ها جلوس
 باغیچه پر از گل دارد و محله با صفائی است خانہ ناظم الدوله هم خانہ خوبی است
 باغیچه پر گل و اطاقهای خوبی اسباب های ممتاز دارد و عصرانه میوه جات
 خوب حاضر کرده بود قدری میوه خوردیم. زن و دخترهایش را به حضور
 آورده معرفی کرد. سه دختر دارد. دختر کوچکش که شش ساله است
 خیلی خوش صحبت و با مزه است. قدری نشسته بعد مراجعت بمنزل کردیم
 قدری راحت کرده بعد با امین السلطان و سردمند و لف بکاسکه نشسته
 رفتیم به منزل (لرد و کدوکان) مہر دار علیحضرت با و شاه انگلستان که در اینجا
 بوقت شام همان بودیم. بعضی دیگر از مترجمین ما هم همراه بودند رسیدیم به
 منزل لرد. پیاده شدیم خود لرد با زوجہ اش تا دم در باستقبال آمده بودند

Embassy ۵

۱۲۹
 دست داده رفتیم بالاداخل عمارت شدیم تمام این عمارت از دیوارها و پایه ها از
 سنگ مرمر ایتالیائی است که سفید است درگ سیاه دارد و اطفاها س
 بسیار خوب تو در تو عالی با میلها بسیار خوب داشت نواب و لعی هم
 آنجا بود بردست داده تعارف کردیم. هر دو سالیز پوری و بعضی از اعظم شهر هم
 باز نهال شان حضور داشتند. قدری تو س اطفاها رفته و صحبت کرده
 بعد آیدیم سر شام تمام این عمارت پر از گل است. اطاق شام هم منیر بسیار
 خوبی حید و به گلهای زیاد زینت داده بودند. بقدرستی نفر سر منیر بودند
 هر یک در جای خود نشستیم دست راست من زوجه هر دو سالیز پوری و دست
 چپ زوجه لرگد و کان نشسته بودند. زوجه هر دو سالیز پوری زنه که ماه قدر بسیار
 محترم و پلیتیک دان و عاقل و زیرک است. خلاصه شام خورده بعد آیدیم با طاق
 دیگر قهوه خوردیم و سیگار کشیدیم و بایگانان صحبت داشتیم. بعد پائین آمده
 سوار کالسکه شده آیدیم منزل امشب درین عمارت که منزل ما است بقدر هزار
 و پانصد نفر زن و مرد از اعظم و محترمین و وزرا و سفراء خارجیه بیال و رقص
 همان هستند که باید ما هم بآن مجلس برویم قدری که راحت شدیم وزیر دربار
 و ایشیک آقاسی باشی آمده عرض کردند که ممانها حاضرند همان طوری با عصا
 جلوما افتاده ما هم لباس تمام رسمی پوشیده بقدر پانزده نفر هم از بهرامان ما

۱۳۰
 سفر شاہ ایران
 لباس رسمی پوشیدہ از پلہ یا بالار قسم تمام اطاقنا و تالار با سحر اغماے
 برقی روشن و بہ میلاے ممتاز راستہ و مزین بود نواب ولیعہد جلو آمدہ با ہندیکہ
 دست دادیم بعد رفتیم توے اطاق دیگرے کہ نہ وجہ نواب ولیعہد ہم آنجس
 بودند باز وجہ ولیعہد تعارف کردہ بعد دست بدست ایشان دادہ ایشانیک
 آقاسی باشی ہا از جلو ما و نواب ولیعہد و سائر شاہزادہ ہا شہزادہ خاں ہا اعقاب ما
 حرکت کردند اطاق باطاق و تالار بہ تالار از کوچہ میان وصف زن و مرد گذشتہ
 میسر رسیدیم بتالار بزرگ رقص این تالار بزرگ و سائر تالار ہا و اطاق ہا
 ملو از زن و مرد بود این تالار رقص خیلے بزرگ است چراغماے برقی زیاد
 دارد یک بالکنی ہم داد کہ آنجا موزیک میزدند یک آرکستہ خیلے بزرگے
 ہم در ہیں بالکن است کہ می گفتند پرنس البرت شوہر اعلیٰ حضرت بادشاہ
 انگلستان در حیات خود درست کردہ است و از وقتیکہ وفوت شدہ دیگر
 کسی این آرک را زندہ است خیلے آرک بزرگے اما موزیک میزدند اگر نخواہیم
 اسامے این افخاص کہ درین تالار حاضر شدہ اند بنویسیم یک کتاب مفصو صے
 میشود ہمین قدر می نویسیم کہ تمام اعظم و معتبرین رجال دولت انگلیس و وزراء
 محترم منصوب و معزول از مردوزن حاضر بودند و تمام زنہا سینہ ہائے
 شان بخت و کمشوف بود و ہمہ خود را بالباس ہائے بریلیان و جواہر ہائے نفیس

زینت کردہ بودند کہ تمام اطاق و تالار را بر لیان پر کرده بود۔ بالا کے این
 تالار شاہ نشینے است دوسہ پہلے می خورد۔ در آنجا چند صندلی برائے
 ما گذارده بودند۔ رفتیم نشستیم۔ نواب ولیعهد و زوجہ ولیعهد و شاہزادہ
 با ہم آمدہ نشستند جلو ما ہم بیک اندازہ تالار برائے رقص باز بودند
 کہ نشستند نواب ولیعهد و زوجہ ولیعهد و پسہ دم و دختر ہائے ایشان
 و سایر شاہزادہ خانہا برخاستند برائے رقص قدرے کہ رقص کردند
 آمدند نشستند خستگی گرفتہ دوبارہ برخاستہ مشغول رقص شدند باز نشستہ
 قدرے خستگی گرفتہ باز برخاستہ رقصیدند خلاصہ بقدر دہ دوازده مرتبہ ہمیں
 طور رقص کردند و نشستند۔ ہوائے اطاق گرم بود و این تالار بزرگ ہم
 از پسے عطر پڑ شدہ بود۔ این رقص ہائے کہ امشب کردند و اس
 پایگاہ و مزور کا و کا دریل بود بعد از دہ دوازده مجلس تمام شد برخاستہ
 آمدیم با طاق دیگر کہ میزے برائے سوپہ در آنجا چیدہ بودند تمام مردم ہم
 آنجا جمع شدند ہمیں طور ایستادہ قدرے چیز خوردیم و صحبت کردیم امشب
 سہاے دوک و کامیریک و خواہر ایشان دو شش و دو تک کہ مادرشان
 مردہ است و درین مجلس حاضر نبودند دیگر ہمہ شاہزادگان و اعظم

۱۳۲
 سفر شاه ایران
 رجال دولت انگلیس از زن و مرد حاضر بودند. خلاصه چون من خسته
 بودم باز و جبه نواب ولیعهد دست داده خود نواب ولیعهد هم تا در ب پله
 بمشایعت آمده از آنجا ایشان تعارف کرده بمنزل خود آمدیم و خوابیدیم
 اما نواب ولیعهد و سایرین در بار برگشتن بهمان تالار یال که بقصد و تا
 دو ساعت دیگر مشغول خواهند بود بسیار از معانها هم هنوز تازه می آیند
 و تا هوا روشن بود اینها می رقصیدند.

بوستان سعدی

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد باری عز اسمہ

بنام جهاندار جان آفرین	حکیم سخن بر زبان آفرین
خداوند بخشندہ و دستگیر	کریم خطا بخش و پوزش پذیر
عزیزے کہ از درکش سرتافت	بر در کہ شد ریشخیز عزت نیافت
سیر پادشاهان گردن فرار	بدر گاہ او بر زمین نیار
نہ کردن کشتاں را بگیرد بھور	نہ عذر آوردان را براند بھور
و گر خشم گیرد بگرد از رشت	چو باز آمدی ماجرا در نوشت
دو کونش یکے قطرہ در بحر علم	گہ بنید و پیردہ پوشد بحلم
اگر بیدر جنگ جوید کسے	چو بے گمان خشم گیرد بے
و گر خویش را ضعی نباشد ز خویش	چو بیگانگانش براند ز پیش
و گر بر رفیقان نباشد شفیق	بفرسنگ بگریزد از وسع رفیق
و گر بنده چاکب نیاید بکار	عزیزش ندارد دختراوندگار
و گر ترک خدمت کند لشکری	شود شاه لشکرکش از وسع بری

و بسیکن خداوند بالادست
 اویم زمین سفره عام دست
 اگر بر خفا پیشه نشانی فتنه
 بری ذاتش از تهمت ضد خویش
 پرستار امزش همه چیز و کس
 چنان بین خوان گرم گسترده
 لطیف و گرم گستر و کار ساز
 مراد را سد کبر یاد منی
 یکے را بسر بر نند تاج بخت
 کلاه سعادت یکے بر سرش
 گلستان کند آتش بر خلیل
 گران ست منشور احسان است
 پس پرده بنید عملدائے بد
 ہمہ دید گر بر کشد تیغ حکم
 ۲۱ بعضیاں دور رزق پر کس نسبت
 چه دشمن برین خوان نیا چه دوست
 کہ از دست قمرش اماں یافتے
 غنی ملکش از طاعت جن و انس
 بنی آدم و مرغ و مور و مگس
 کہ سپهر در قاف قسمت خورد
 کہ دارائے خلق ست دانای ساز
 کہ ملکش قدیم ست ذاتش غنی
 یکے را خاک اندر آرد تخت
 گلیم شقاوت یکے بر درش
 گردہ بر آتش بر دز آب نیل
 درین است توقع فرمان دوست
 ہمہ پرده پوشد بالائے خود
 ہمانند کرد بیان صم و بکم

ملہ ادیم - ادھوڑی - چڑا

۲۱ کبریا - بزرگی - عظمت - سنی - مرکب ہے من اور مائے نسبت سے تکرر خود
 ۲۱ کرد بیان جج کروبی یعنی فرشتہ صم و بکم - ہراگونگا۔

وگر در دهر یک صلائے کرم
بدگاه لطف و بزرگیش بر
فروماندگان را بر حمت قریب
بر احوال نابوده علمش بصیر
بقدرت ننگ دار بالا و شیب
نه مستغنی از طاعتش لبت کس
برو علم یک ذره پوشیده نیت
مہتیا کن روزی مار و مور
با مرش وجود از عدم نقش لبت
وگره بگنم عدم در برو
جہاں متفق بر الہیتش
بشر ما و رائے جلالتش نیافت
نہ بر ادج ذاتش پر مرغ و ہم
دریں ورقلہ کشتی فرو شد ہزار
چہ شبہا نشستم دریں دیر گم
محیط است علم ملک بر محیط

عزائیل گوید نصیب برم
بزرگان نہادہ بزرگی ز سر
تضرع کنان را بدعوت نجیب
با سرار ناگفتہ لطفش خبیر
خداوند دیوان روز حبیب
نہ بر حرف او جائے انگشت کس
کہ پیدا و پنهان نیز دش مکیست
وگر چہ ز بیدست و پائید روز دور
کہ داند جز او کردن از نیت ہست
وزاں جا بصحرائے محشر برد
فردماندہ در کنف ماہیتش
بصر منتہائے جلالش نیافت
نہ در ذیل وصفش رسد درست فہم
کہ پیرانہ شد تختہ بر کنار
کہ حیرت گرفت استینم کہ قم
قیاس تو بروے نگہ در محیط

۱۰ عزائیل شیطان کا نام ۱۱ نصیب محقق نقیب کا ۱۲ حبیب الہی کا ۱۳ نصیب و بزرگ

نہ اور اک در کہ نہ دانش رسد نہ فکرت بغیر صفاتش رسد
 توان در بلاغت بسجیان رسید نہ در کہ نہ یحون سبحان رسید
 کہ خاصان درین رہ فرس اندہ اند بہ لا اقصیٰ از تنگ فرو مانده اند
 نہ ہر جائے مرکب توان تاختن کہ جا ہا سپر باید انداختن
 دگر سالکے محرم را ز گشت بہ بندند بروے در بازگشت
 کسے را دریں بزم ساغر دہند کہ داروے بہوشیش نہ دہند
 یکے باز را دیدہ بردوختہ است یکے دیدہ با بازو پر سوختہ است
 کسے رہ سوئے گنج قارون نہ برد دگر بردہ باز بسروں نہ برد
 بہر دم درین موج دریائے خون کہ ز کس نہ بردہ است کشتی برون
 اگر سلبے کین زمین طے کنی نخست اسپ باز آمدن پے کنی
 تامل در آئینہ دل کنی صفائی بت ریج حاصل کنی
 مگر بوے از عشق مست کند طلبکار عہدہ الست کند
 بیائے طلب رہ بدیجا بری در نیجا ببالِ حُبست پری

سلمہ اشارہ ہے حدیث لا اقصیٰ شائے علیک انت کہا اتینت علی الفسک ۔ اسے خداوند تعالیٰ امین
 تیری صفات شمار میں نہیں لا سکتا تو ایسا ہی ہے جیسا تو نے اپنی ذات کی تعریف کی۔
 سلمہ الست ۔ اشارہ ہر طرف آیت الست بر کلمے کے چکے معنی ہیں۔ کیا میں تمہارا پروردگار نہیں
 ہوں جب خدا نے تعالیٰ اپنے تمام روحیں پیدا کیں ان سے یہ خطاب فرمایا۔ رد و تول جواہر میں
 کہا۔ (ان) بیشک تمہارا پروردگار ہے۔

نماند سدا پرده الّا جمال	بدور یقین پرده های خیال
عنائش بگیرد و تخیر که ایلست	وگر مرکب عقل را پوینست
گم آن شد که دنبال را غی نرفت	درین بحر چون مرد داعی نرفت
برفتند بسیار و سرگشته اند	کسانیکه زین راه برگشته اند
که هرگز بمنزل نخواهد رسید	خلاف مسیر کس ره گزید
توان رفت خبر پے مصطفی	مینداز سعدی که راه صفا
نبی البرایا - شفیع الّا هم	که یم السجایا جمیل الشیم
امین خدا مہبط جبرئیل	امام رسل پیشواے سبیل
امام المدی صدر دیوان جشہ	شفیع الدینے خواجہ بحث و نشر
علیک الصلوٰۃ اے نبی و سلام	چہ وصفت کند سعدی تمام

باب اول

در عدل و رائے و تدبیر جهان داری

چہ خدمت گزار و زبان سپاس	نگنج کریم های حق در قیاس
کہ آسایش خلق در ظل اوست	خدا یا تو این شاه در ویش ست
توفیق طاعش و لش زنده دار	بسے بر سر خلق پائنده دار
سرش سبز در ویش بر جنت سفید	بردمند دار از درخت امید

براہِ تکلف مرو سجد یا اگر صدق داری بسیار و بسیار
 تو منزل شناسی و شہ راہرو تو حق گوے و خسر و حقایق شنو
 چہ حاجت کہ نہ کہ سی آسماں نہی زیر پائے قزل ارسلان
 مگو پائے عزت بر افلاک نہ بگور وئے اخلاص بر خاک نہ
 بطاعت بنہ چہرہ بر آستان کہ این ست سر جادہ راستان
 اگر بندہ سر برین در بنہ کلاہ خداوندی از سر بنہ
 چو طاعت کنی لبش شاہی پیش چو درویش مفلس برادر خروش
 کہ پروردگار را تو انگر توئی تو انا و دردیش پرور توئی
 نہ کشور خدایم نہ فرمان ہم یکے از گدایان این درگم
 چہ بر خیزد از دست و کردار من مگر دست لطف شود یار من
 تو بر خیز و نیکی و ہم دسترس و گرنہ چہ خیر آید از من بکس
 دعا کن بشب چون گدایان بسوز اگر میکنی یاد شاہی بروز
 کمر بستہ گردن کشان بر درت تو بر آستان عبادت مہرت
 نہ چہ بندگان خداوندگار خداوند را بندہ حق گزار

۱- حکایت

یکے دیدم از عرصہ رود بار کہ پیش آدم بر پلنگے سوار

چنان ہول زان حال بر پشت ^۴ کہ ترسیدم پائے رفتن بہت
 نبسم کمان دست برب گرفت کہ سعدی مدار انجہ دیدی شگفت
 تو ہم گردن از حکم داور پیچ کہ گردن نہ پیچید ز حکم تو پیچ
 چو خسرو بفرمان داور بود خدایش نگہبان داور بود
 محال ست چون دوست ادر ترا کہ در دست دشمن گذارد ترا
 رہ این ست روا از طریقت متاب نہ گام و کامیکہ خواہی بیاب
 نصیحت کسے سود مند آیدش کہ گفتار سعدی پسند آیدش

۲- پند دادن کسر کے ہر فرما

شنیدم کہ در وقت نزاع روان ^۵ بہر مژ چہن گفت نوشین روان
 کہ خاطر نگہدار درویش باش نہ در بند آسایش خویش باش
 نیاسا پد اندر دیار تو کس چو آسایش خویش خواہی بس
 نیاید نیز دیک دانالپند شان خفتہ و گرگ در گو سفند
 برد پاس درویش محتاج دار کہ شاہ از رعیت بود تاجدار
 رعیت چو بخت و سلطان خست درختاے پسر باشد از بیج سخت
 مکن تا تو انی دل خلق ریش دگر سبکی سبکی بیخ خویش

^۵ روان بفتح اول - جان ۱۲ نوشین روان - نوشہ روان فارس کے مشہور عادل و شاہ کا
 نام نوشین روان میثی جان والا - نوشہ روان کے عدل اور خوشخوئی کی وجہ سے یہ لقب ہوا۔

اگر جادہ بایست مستقیم ^۸ رہ پارسایان اُمیدست و بیم
 طبیعت شود مرد را بجزردی ^۹ بامید نیکی و بیم بدی
 کہ بخت لیش آرد بامیدوار بامید بخت لیش کردگار
 گر این هر دو در باد شریافتی در اقسیم ملکش سپریافتی
 گزند گناش بیاید پسند کہ ترسد کہ در ملکش آید گزند
 و اگر در سرشت دے این خونیت در آن کشور آسودگی بوی نیست
 اگر پائے بندی رضا پیش گیر و اگر یک سوارہ سر خویش گیر
 خراخی در آن مرزد کشور محواه کہ دلتنگ بینی رعیت ز شاہ
 ز مستکبران دلاور متبرس از آن کونہ ترسد ز داور تبرس
 و اگر کشور آباد بیند بخواہ کہ دارد دل اہل کشور خراب
 خسرابی و بزمانی آید ز جور بزرگان رسند این سخن را بغور
 رعیت نشاید بہ سیراد کشت کہ مرسلطنت را بنیامند و پشت
 مراعات و ہقان کن از بہر خویش کہ مرزد و خوشدل کنی کلام پیش
 مردت نباشد بدی با کسے کزو نیکی و دیدہ باشی بسے

۳۔ پسند دادن خسرو شیر و پیر را

شدیم کہ خسرو پیشرو یگفت در آن دم کہ چشمش ز دیدن بخت

۱۰۔ بجزدی۔ دانائی۔ عقل۔ ۱۱۔ نام خسرو کے بیٹے کا ۱۲

بران باش تا هر چه نیت کنی
 میبچ اے پس گردن از عقل در کنی
 گریز در رعیت ز بیداد گرد
 بسے بر نیاید که بیناد بد
 خرابی کند مرد شمشیر زن
 چرخے که سیوه زبے بر فروخت
 ازان بهر در تر در آفاق کیست
 چونوبت رسد زین جهان غرتش
 بدو نیک مردم چومی بگذرند
 خدا ترس را بر رعیت گمار
 بداندیش تست آن خونخوار خلق
 ریاست بدست کسان خطاست
 نهد عامل سفلہ بر خلق رنج
 نگوید کار پرور نہ بنید بدی
 مکافات دشمن بمالش مکن
 نظر در صلاح رعیت کنی
 که مردم ز دستت نہ چنبد رانے
 کند نام ز شتتش بگیتی شاهر
 بکشد آنکه بهجاد بنیاد بد
 نه چندان که دود دل طفل وزن
 بسے دیدہ باشی که شهرے بخت
 که در ملک رانی بانصاف زیت
 ترحم فرستند بر تر متش
 همان به که نامت به نیکی برند
 که معمار ملک ست پرہیزگار
 که نفع تو جوید در آزار خلق
 که از دست شان دستا بردار
 که تدبیر ملک است دلقہ بر گنج
 جو بد پروری خصم جان خودی
 که نبخیش بر آورده باید زین

۱۰ مکن صبر بر عامل ظلم دوست
چہ از فرہی بایدش کند پوست
سر گریک باید ہم اول برید
نہ چوں گو سفندان مردم درید

۴ - حکایت

چہ خوش گفت بازارگان اسیر
چہ گردش گرفتند دزدان بتر
چہ مردانگی آید از رہنر نان
چہ مردان لشکر چہ خیل زنان
شنشہ کہ بازارگان را بخت
در غیر بر شہر و لشکر بہست
کے ان جادوگر ہوشمندان ہند
چہ آوازہ رسم بد بشنوند
نکو بایث نام و نیکی قبول
نکو دار بازارگان و رسول
بزرگان مسافر بجان پرورند
کہ نام نکوشان بعالم برند
تبہ گردان مملکت عنقریب
کزو خاطر آزرده آید عزیز
غریب آشنا بش و سیاح دوست
کہ سیاح جلاب نام نکوست
نکو دار ضیف و مسافر عزیز
وز آسیب شان پر خدرباش نیز
زہر گانہ پرہیز کردن نکوست
کہ دشمن توان بود در زری دوست
قدیان خود را بفیز اسے قادر
کہ ہرگز نیاید نہ پرورده غرر
چہ خدمت گذارت گردد کمن
حق سالیانش فراموش مکن

۱۱ جلاب - ایک چیز کو ایک جگہ سے دوسری جگہ لیجانے والا ضیف - مہمان -

۱۲ زری - لباس - جمع از یا ۱۲ -

گراور اہرم دست قدرت بہست تراز بر کرم ہیچنان دست ہست

۵ حکایت

شیندم کہ شا پور دم در کشید	چو خسرو بر آسمش تلم در کشید
چو شد حالش از بے لوائی تباہ	نبشت این حکایت بنزدیک تباہ
کہ اے شاہ آفاق گستر لبیل	اگر من نماندم تو مانی بفضل
چو بزدل تو کردم جوانی خویش	ہنگام پیری مرا غم نہ پیش
غریبے کہ پر فتنہ باشد سرش	میا از اریروں کن از کشورش
تو گر خشم بروے نرانی روست	کہ خود خوئے بد دشمنش در قفاست
دگر پارسی باشدش زاد بوم	بصنعاش مفرست سقلاب روم
ہم آنجا امانش مدہ تا بچاشت	نشاید بلا بردگر کس گماشت
کہ گویند برگشتہ باد آن زمین	کز مردم آیند بیرون چنین
عمل گرد ہی مرد منعم شناس	کہ منعم ندارد ز سلطان ہراس
چو مفلس فرو برد گردن بدوش	ازو بر نیاید دگر جز خسروش
چو مشرف دودست از امانت بدست	بیاید برو ناظرے بر گماشت
و را ونیز در ساخت با خاطرش	زم مشرف عمل بر کن و ناظرش

۱۔ زاد بوم۔ اضافت مقلوب دہ جگہ جہان آدمی پیدا ہو۔ وطن ۲۔ صنعاء۔ ملک یمن
 ۳۔ ایک قصبہ ہے۔ ۴۔ سقلاب۔ ایشائی روم کاشانی حصہ ۱۲

خدا ترس باید امانت گزار
 بیفشان و بشمار و عاقل نشین
 دو هنجس ویرینه و هم قلم
 چه دانی که هر دست گردند و یار
 چو دزدان زهم باک دارند بر بیم
 کیے را که معزول کردی ز جاہ
 بر آوردن کام امیدوار
 نویسنده را کن ستون عمل
 لفرمان بران پرشہ دادگر
 گمش میزند تا شود دردناک
 چو نرمی کنی خصم گرد و دلیر
 درشتی و نرمی بهم در بہ است
 جو انرد و خوش خلق و بختہ پاش
 چو یاد آیدت عہد شاہان پیش
 نباید گس اندر جان کو باند
 نمر دانکہ ماند پس از دے بجائے
 این کز تو ترس را اینش بدار
 کہ از صد کیے را نہ بینی امین
 نباید فرستاد یک جا بہم
 کیے دزد باشد کیے پرده وار
 رود در میان کار دانی سلیم
 چو چندے بر آید بہ بخش گناہ
 بہ از قیارتیدی شکستن ہزار
 نیفتد نیر و طناب اکمل
 پدر وار خشم آورد و بر سر
 گئے میکند آتش از دیدہ پاک
 دگر خشم گیری شود از تو نصیر
 چو رگ زن کہ جراح و مرہم است
 چو حق بر تو باشد تو بر خلق پاش
 ہمیں نقش بر خوان پس از عہد خویش
 مگر آن کز و نام نیکو بماند
 پل و مسجد چاہ و حمام سرائے

ہر آن کو منہ انداز پیش یا دیگر
 دگر رفت و ایشان خیرش نماند
 چو خواهی کہ نامت بود در جہاں
 ہمیں کام ناز و طرب داشتند
 یکے نام نیکو بر داز جہاں
 بسبح رضا شو ایذا کے کس
 گدنگار را عزت زیان نہ
 گر آید گدنگارے اندر پناہ
 چو بارے بگفتند و نشیند پسند
 و گر نہد و بندش نیاید بکار
 چو ششم آیدت برگنا ہے کسے
 چو آب است پیش از کشن بکرو
 کہ سہل ست لعل بدیشان شکست
 ۶۔ گفتار دزد سیر بادشاہان و تاجیہ کردن در میان
 اسبجہ حکم شرع آب حوزدن خطاست
 دگر خون بفتوی بریزی رواست

اگر شہ قنوی دہد بر ملک چو الہ تباری تر کشتش آب

۱۔ قرآن شریف کی پہلی سورت جبکہ نام سورۃ فاتحہ ہے۔ مسلمان یہ سورت پڑھ کر دگر کو تاج پہنایا کرتے ہیں
 ۲۔ زہار۔ امان۔ بہات۔ ۳۔ ایسے۔ الف زائد ہے۔

۱۴
 دگر دانی اندر تبارش کسان
 گنہ بود مرد و ستم گارہ را
 تنزت زورمندست لشکر گران
 کہ دے بر حصارے گریز و بلند
 نظر کن در احوال زندانیان
 کہ ممکن بود بیگنہ در میان
 چو بازار گان در دیارت ببرد
 کزان پس کہ بروے بگریز زار
 کہ مسکین در اقلیم غربت ببرد
 بیندیش ازان طفلک بے پدر
 پسندیدہ کاران جسا و بی نام
 بر آفاق گرسر بر باد شاست
 برواز تمیدستی آزاد مرد
 برایشان بجنشائے درد آستان
 چہ تاوان زن و طفل سحیہ را
 ولیکن در اقلیم دشمن مزان
 رسد کشور بے گنہ را گزند
 کہ ممکن بود بیگنہ در میان
 بالاش خاست بود دست ببرد
 بہم باز گویند خویش و تبار
 متاعے کزو ماند ظالم ببرد
 وز آہ دل درد مندش حذر
 نطاؤل نہ کردند بر مال عام
 چو مال از تو انگریز تانہ گد است
 زہلوئے مسکین شکم پر نہ کرد

۴- حکایت

شنیدم کہ فرماندہ دادگر
 یکے گفتش اسے خسرو نیک روز
 گفت این قدر ستر و آسایش است
 قباد استمہ ہر دور و آستان
 قبادے زدیا بے چینی بد روز
 وزین بگذری زیب و آرایش است

۴ نطاؤل - دست و رازی -

نه از بهر آن می ستانم خراج
 چه همچون زنان حلقه در تن کنم
 مرا هم ز صد گونه آرزو هوس است
 خزان پر از بهر لشکر بود
 سپاه که خوشدل نباشد ز شاه
 چه دشمن خرد و ستانی برد
 مخالف خروش برد و سلطان خراج
 مروت نباشد بر افتاده زور
 رعیت درخت ست اگر بروری
 به بیرحمی اندیخ و بارشش کن
 کسان بر خورند از جوانی و بخت
 اگر ز میرد سنی بیفتد ز پائے
 چو شاید گرفتن به ترمی دیار
 بردی که ملک سراسر زمین
 که زینت کنم بر خود و تخت و تاج
 بر دی کجا دفع دشمن کنم
 ولیکن خزینہ نه تنها مراست
 نه از بهر آیین و زیور بود
 ندارد حدود و ولایت نگاه
 ملک باج و ده یک چرامی خورد
 چه اقبال بینی در آن تخت و تاج
 برد مرغ دون دانه از پیش مور
 بکام دل دوستان بر خوری
 که نادان کند حیف بر خویشتن
 که بر زیر دستان نگیرد سخت
 حذر کن ز نالیدنش بر خدائے
 به پیکار خون از سائے میار
 نیز و که خون چسکد بر زمین

۸- حکایت

شنیدم که جمشید فرج رشت
 بعد از آنکه به اینک نوشت
 ۱۵ حلقه - جامه - جب - ۵۲ ده یک - دیوان حصه - ۱۲

بدین چشمہ چون مایے و مژدہ
 گرفتیم عالم بردی و زود
 چو باد غمت با شدت دسترس
 عذر زنده سرگشته پیرمنت
 برقتند چون سپہم بر ہم رده
 ولیکن نبردیم با خود بجور
 مرا بجاننش کوراسیم غصہ
 بہ از خون او گشته در گردنت

۹- حکایت

شنیدم کہ دارائے فسح تبار
 دواں آمدش گلہ بانی پیش
 بصر اور از دشمنان دار پاک
 بر آورد چوپان بد دل فروش
 من آنم کہ اسپان شدہ پردم
 ملک را دل رفته آمد بجایے
 تریاوری کہ دفسح سرخوش
 نگهبان مرغی بجنب دید و گفت
 نہ تدبیر محمود و رائے نکوست
 چنان ست در دہتری شطرنجیت
 مرا بارہا در حضہ دیدہ
 ز لشکر جدا ماند روز شکار
 شہنشاہ بر آورد تعلق ز کیش
 کہ در خانہ باشد گل از خار پاک
 کہ دشمن نیم در ہلاکم کموشش
 بخدمت درین مرغزار اندریم
 بخدمت دید و گفت اسے نکو ہیدہ رہے
 و گرنہ زہ آورده بودم بگوشش
 نصیحت زیار ان نشاید گفت
 کہ دشمن نداند شہنشاہ ز دوست
 کہ ہر کتریم را بدانی کہ کیت
 ز خیل و چرا گاہ پرسیدہ

کنونت بھر آدم پیش باز
نمیدانیم از بداندیش باز
تو انم من اے نامور شہریار
کہ ایسے بردن آدم از صد ہزار
مرا گلہ بانی بجلست و رائے
تو ہم گلہ خویش داری بیائے
چو دارا شنید این حکایت زمر
نکویش گفت و نکویش غمزد
ہمیں رفت و میگفت در خود جمل
بیاید نشتیں نصیحت بدیل
دران دار ملک از خلل غم بود
کہ تدبیر شاہ از شبان کم بود

۱۰- گفتار

تو کے بشنوی نالہ داد خواہ
بکیوان برت گلہ خواب گاہ
چنان چپ کا یہ فغانش گزشت
اگر داد خواہے بر آرد خروش
کہ نالہ ز ظالم کہ درد و رست
کہ ہر جور کو می کند جور رست
دلیر آمدی سعدیا در سخن
چو تینے بدست است فتحے بکن
بگو ایچہ دانی کہ حق گفتہ بہ
نہ رشوت ستانی و نہ عشوہ دہ
زبان بند و دفتر حکمت بشوئے
طبع بگسل و ہر چہ دانی بگوئے

۱۱- حکایت

خبر یافت گردن کشتے در عراق
کہ میگفت مسکینے از زیر طاق

۱۵ کیوان - نزل شارد جو ساتویں آسمان پر ہے۔ ۱۶ کلہ نہری - یار کیا اور ہمیں پیرے کا
خیمہ جس سے مکھی چیرتہ آسکین ۱۷ عشود - قریب۔ ۱۸ طاق - محل۔

تو هم بر درستی امیث را
 دل درو منداں بر آور ز بند
 پریشانی خاطر داد خواه
 تو خفته خاک در جسم نیم فرو
 شانده داد آل کس خدست
 پس امید بردار نشینان بر آرد
 که هرگز نیاشد دولت درو مند
 بر اندازد از مملکت پادشاه
 غریب از بیرون گوهر با بسوزد
 که نتواند از پادشاه داد خواست

۱۲- حکایت

یکے از بزرگان اہل قیس
 کہ بودش ننگینے بر انگشتی
 بشب گفت آن جرم گیتی فروز
 قضا را در آمد یکے خشک سال
 حکایت کند ز ابن عبید العزیز
 فرومانده در قیتمس جوهری
 درے بود در روضتانی چوروز
 کہ شد بر سیامت مردم ہلال
 خود آرام و قوت ندید
 چونید کسے زہر در کام خلق
 زہر بود بفر و خندش بر سیم
 بیک ہفتہ نقدش تباراج داد
 خود آسودہ بودن دردت ندید
 کیش بگذرد آب نوشین بخلق
 کہ رحم آمدش بر غریب و یتیم
 بدرویش و مسکین و محتاج داد
 کہ دیگر بدست نیاید چنان
 بعارض فرومید و بدش چہ شمع
 شنیدم کہ ہی گفت باران مع

کہ زشتت پیرایہ بر شہر یار ^{۱۹} دل شہری از ناتوانی نگار
 مرا شاید انگ شہری بے نگین نشاید دل خلقے اندر نگین
 خنک آنکہ آسایش مزدور زن گزیند بر آسایش خوشین
 نہ کردند رغبت ہنر پروران بشادی خویش از غم دیگران
 اگر خوش بچسند ملک بر حریر نہ پندارم آسودہ خسب فقیر
 و گزرنده دارد شب دیر یاز بچسند مردم بآرام و ناز
 بحدائق سیرت و راہ رست آناک ابو بکر بن سعد رست
 کس از فتنہ در پارس دیگر نشان نہ بیند مگر قامت مہوشان
 یکے پنج بنیم خوش آمد بگوش کہ در مجلسی سرودند دوش

۱۲- حکایت

در اخبار شایان پیشینہ ہست کہ چون تکلمہ بر تخت زرنگی نشست
 بدورانیش از کس نیاز رد کس سبق برد اگر خود ہمیں بود و بس
 چنین گفت یک رہ بجا حدیث کہ عمر لمبر رفت بہ حاصی
 چومی بگذرد ملک جاہ و طہیر نبرد از ہمان دولت الا فقیر
 خواہم بکنج عبادت نشست کہ دریا ہم این پنج روزیکہ ہست
 چوبستند دانائے روشن نفس بہ تندی بر آشفست کے سکلہ بس

بجز خست خلق نیست
 بر تسبیح و سجاده و دلق نیست
 سلطان خورشیدش
 با خلاق پاکیزہ در روشن باش
 ادت میان تہ دار
 ز طامات دعوی زبان بستہ دار
 قدر ۱- در طریقت نہ دم
 کہ اصلہ ندارد دم بے قدم
 نیرنگان کہ نقد صفا داشتند
 چنین خرقة زیر قیاد داشتند
 Course half yearly examination
 ۱۵-۱۶ 23.10.39
 شنیدم کہ بگریست سلطان دم
 بر نیک مردے ز اہل علوم
 کرم کن کہ فردا کہ دیوان نہند
 منازل بمقدار احسان دہند
 کہ پایا بم از دست دشمن نہاند
 جزیں قلعه و شہر با من نہاند
 بے جہد کردم کہ فرزند من
 پس از من بود سرور بچہن
 گمگون دشمن بد گم دست یافت
 سر دست مردی و جہدم تباقت
 چہ تدبیر سازم چہ چارہ کف
 کہ از غم قبر سود جان و رنم
 بر آشفقت دانا کہ این گریہ چیست
 بریں عقل و ہمت بباہد گریست
 ولایت چہ باشد غم خویش خور
 کہ از عمر بہتر شد و بیشر
 ترا این قدم تا باہی لیس است
 چورفتی جہان جائے دیگر گریست
 اگر ہوشمند است اگر بے خرد
 غم او مخور کہ غنیم خود خورد

مشقت نیز دوجہان دشمن^{۲۱} گرفتن بستمیر و بگذشتن
 تو تدبیر خود کن کہ آن پر خسرو کہ بعد از تو باشد غم خود خورد
 بدین خچر وزہ اقامت منازہ باند لیشہ تدبیر رفتن بسیار
 کہ دادنی از خسرو ان عجم کہ گردند بر زیر دستان ستم
 کہ در سخت و ملکش نیاید زوالی نہاند بجز ملک ایزد تعال
 کہ احواد ان مانند امیدیت کہ گیتی ہمیں جاے جاویدیت
 کہ اسیم وزر مانند گنج و مال پس از دے بچندے شود پائمال
 و زان کس کہ خیرے باند روان دادم رسد رحمتش بر روان
 نیز گے کہ ز نام نیکو بہمان توان گفت با اہل دل کو باند
 الا تا درخت کرم پروری کہ بے شک بر کامرانی خوری
 یکے را کہ سعی قدم پیشتر بدر گاہ حق منزلت پیشتر
 یکے باز پس خسائن و شرمسار بپوشد ہی مردنا کردہ کار
 بہل تا بدندان برد پشت دست تنورے چنیں گرم و نان و زیت
 بدانی گہ غلہ برداشتن کہ سستی بہر دغاسنم کاشتن

۱۶- حکایت

خدا دوست نامے در اقصائ شام گرفت از جہان گنج غارے مقام

لہ و دادم - الف الفال مانند شایب بمعنی ساعت بہ ساعت

بصیرش دران کنج تار یک چائے
 بزرگان نهادند سر بر درش
 تناکند عارف یا کباز
 چو بر ساعتش نفس گوید بده
 دران مرز کین سپید تیار بود
 که هر ناتوان را که دریافته
 همان سوز و بیهوشی و غیره کش
 گرد ہے بر قند و زان ظلم و عار
 گرد ہے باندند مسکین و ریش
 دید ظلم جائیکه گردد دراز
 بدیدار شیخ آمدے گاه گاه
 ملک نوبتے گفتش ای نیکیست
 مرا با تو دانی سر دوستیت
 گرفتم که سالار کشوری نیم
 نگویم فضیلت نسیم بر کسے

۲۲
 بکج قناعت فرودست پائے
 که در می نیامد بر دها سرش
 بدریوز از خویش ترک آرز
 بخواری بگرداندش ده بده
 کیے مرزبان ستم گار بود
 بسر بنگلی پیچہ بر تافتے
 ز تلخیش روئے جمانے ترش
 بر دند تاسے بدش در دیار
 پس چرخه نفرین گرفتند پیش
 نه بینی لب مردم از خند و باز
 خدا دوست در روی نکر دی نگاه
 نفرت ز مادر کش روی سخت
 ترا دشمنی با من از هر بیست
 بغرت ز درویش کمت سیم
 چنان باش با من که با هر کسے

ای بینی بر در محکوتے رائے حاجت خود میرفت
 ای بینی بر در محکوتے رائے حاجت خود میرفت
 ای بینی بر در محکوتے رائے حاجت خود میرفت
 ای بینی بر در محکوتے رائے حاجت خود میرفت

شنیدم این سخن عابدی خوشیار
 وجودت پریشانی خلق از دست
 تو باد و ستاران من دشمنی
 گرفتند بھی دوستی باینت
 خدا دوست را اگر بدزند دوست
 عجب دارم از خواب آنگدل
 الا گر ہزار می عقل و ہوش
 بر آشفست و گفت ای ملک ہزار
 ندارم پریشانی خلق دوست
 نہ پندارت دوستدار منی
 مگر آنکہ دارد خدا دشمنیت
 نخواہد شدن دشمن دو دوست
 کہ شترے نجسند از و تنگدل
 بفضل و ترحم میان بند گوش

سہا
 ۳۵

۱۷- گفتار

مہاروز مندی کن بر کمان
 سر نیچہ نہا تو ان بر بیج
 نہ موئے ز ایریشے کہ تر است
 میر گفتت پائے مردم زجائے
 دل دوستان جمع بہتر کہ گنج
 میندازد دریائے کار کسے
 تحمل کن اسے ناتوان از قوی
 کہ بر یک بنطمی مانند جان
 کہ گردست یابد بر آید بیج
 چو پر شد ز نیچہ سر حکم تر است
 کہ عاجز شوی گرد آئی ز پائے
 خستہ تہی بہ کہ مردم بہ بیج
 کہ افتد کہ دریائش افقی بسے
 کہ روزے تو انا ترا زوے شوی

۱۷- مہاروز مندی کن بر کمان - بمعنی اسے سر در آید یا اسے توانا
 ۱۸- کہ بمعنی اونے - چھوٹا

چو بینی که جاہل بکین اندر است
 بہمت بر آرزو ستیندہ شور
 لب خشک مظلوم را گو مخند
 بیانگ دہل خواہد بیدار گشت
 خور کار دانی غم بار غولیش
 گرفتہ گرفتہ آفتادگان غیتی
 بر شیت بگویم یکے سرگذشت
 کہ سستی بود زین سخن در گذشت

۱۸- حکایت

چنان قحط سالے شد اندر عشق
 چنان آسمان بر زمین شد بخیل
 بخوشید سر چشمہاے قدیم
 بنودے بجز آہ بیوہ ز سنے
 چو در دلش بے برگ دیدم خست
 نہ در کوہ سیرخی دریاغ شخ
 دران حال پیش آدم دوستے
 کہ یاران فراموش کرد عشق
 کہ لب تر نکردند زرع و خیل
 نہ اند آب جز آب چشم تنیم
 اگر بر شدے دووے از روز سنے
 قوی بازوان سست در ماندہ سخت
 بلخ بوستان خورد و مردم بلخ
 از و ماندہ بر استخوان پو سنے

۱۵ زرع - کھیتی ۱۵ خیل - کجور کا درخت مجازاً مطلق درخت ۱۵ شخ شاخ کا
 قحط ۱۵ بلخ - ہڈی ۱۲

شگفت آدم کو قوی حال بود
 بدو گفتم اے یار پاکیزہ خوے
 بغیر یرمن کہ عقلت کجاست
 نہ بینی کہ سختی لغایت رسید
 نہ باران بھی آید از آسمان
 بدو گفتم آخر ترا باک نیست
 گراز نیستی دیگرے شد ہلاک
 نگہ کرد رنجیدہ در من فقیہ
 کہ مردار چہ بر ساحل ستای رفیق
 من از بنیوای نیم روئے زرد
 نحو اہم کہ بیند خسرو مندریش
 بجد اللہ ارچہ ز دلش امنیم
 منغص بود عیش آتند رست
 چو بنیم کہ درویش مسکین نخورد
 یکے را نیز بدان بری دوستان
 خداوند جاہ و زور مال بود
 چہ ہمہ ماندگی پیشت آدم گوے
 چو دانی و پرہیزی سوا لت خطاست
 مشقت بخت نہایت رسید
 نہ بر میرود و دفسد یاد خوان
 کشد ز ہر جا یکے تریاک نیست
 تر است بطراز طوفان چہ باک
 نگہ کردن عالم اندر سفیہ
 نیاساید و دوستانش غرق
 غم بے تو ایان دلم خستہ کرد
 نہ بر عضو مردم نہ بر عضو خویش
 چو ریشہ بہ بنیم بلرزد تنم
 کہ باشد بہ ہیلوے بیمار است
 یکام اندرم لقمہ زہرست و درد
 کجا ماندش عیش در بوستان

۱۹- حکایت

شبی دود خلق آتش بر فروخت
 یکے شکر گفت اندراں خاک دود
 جهانذریه گفتش ای بالوس
 پسیدی که شهرے بسوزد بنار
 بجز سنگدل کے کند مدہ تنگ
 توانا خود آن تقصیر چون می خورد
 گویا رست رنجور دار
 سبک پیے چو یارایاں بمنزل رسد
 دل پادشاهاں شود بارکش
 اگر در سرائے سعادت کس است
 بهیئت لبند است اگر لیشوی
 تشنیدم که لب را دنیی لبخت
 که دکان ماراگزندے بنود
 ترا خود غم خوشتن بود و پس
 و گر چه سرایت بود در کنار
 چو بیند کسان بر شکم بست سنگ
 چو بیند که در ویش خون میخورد
 که می چید از غصه رنجور دار
 نخسید که دامانندگان از پس اند
 چو بیند در گل خربار کش
 ز گفتار سعدش حرفے لبست
 اگر خار کاری سمن ندروی

۲۰- گفتار در عدل و ظلم و ثمره هر کدام

خبر داری از خسروان عجم
 نه آن شوکت و پادشاهی بماند
 نه آن ظلم بر روستائی بماند
 جهان ماند و با منطالم رفت
 که در سایه عیش دار و مقر
 خنک روز محشر تن دادگر

بقوے که نیکی پسند و خدایے ۲۵ دودخسرو عادل نیک رای
 چو خواهد که ویراں شود عالمی کند ملک در نجیب نظامی
 سگالند از و نیک مرداں حذر که ختم خدایست بیدادگر
 بزرگی از ودان و منت شناس که زائل شود نعمت ناسپاس
 نه خود خوانده در کتاب مجید که در شکر نعمت شود بر مرید
 اگر شکر کردی بریں ملک مال بامی و ملکی رسی بے زوال
 و گر جو در یاد شانی کنی پس از باد شاهی گدائی کنی
 حرام ست بر باد شه خواب خوش چو باشد ضعیف از قوی بارکش
 میا زار عامی بیک خسرو که سلطان ثیان ست عامی گل
 بد انجام رفت و بد اندیشه کرد که بازیر دستمان جفا پیشه کرد
 نغواهی که نفرین کنند از لپست نکو باش تا بدنگوید کست

۲۱- حکایت

شنیدم که در مرزے از باختر برادر دو بودند از یک پدر
 سپهسالار و گردن کش بلیتن نکور و دانا و شمشیر زن
 پدر هر دو را سه گین مرد یافت طلبکار جوان ناورد یافت
 گرفت آن زمین را دو قسمت نهاد هر یک پسر زن نصیب برداد

سه سپهسالار سپاه کا افسر اعلا ۳ گردن کش و زور سرکش ۳ سه گین - خفاک ۱۲

سر آمد بتبائید ملک از سران
 دگر خواست کافزدل کند تخت تاج
 طمع کرد در مال بازارگان
 نگویم که بدخواه درویش بود
 بامید بیشی نداد و نخورد
 که تاج جمع کرد آن زر از گریزی
 شنیدند بازارگانان خبر
 بریدند از ان جا خرید و فروخت
 چو اقبالش از دوستی سرتابست
 ستیز فلک بیخ و بارش بکند
 وفادار که جوید چو پیمان گسخت
 چونکی طمع دار و آن بے صفا
 چو بختش نگویند بود در کافکن
 چه گفتند نیکان بر آن نیک مرد
 نهادند سر بر خطش سر و دلان
 بیفزود بر مرد دهمقان خراج
 بلا رنجت بر جان بجایارگان
 حقیقت که او دشمن خویش بود
 خردمند اند که ناخوب کرد
 پراگنده شد شکر از عاجزی
 که ظلم است در بوم آن بے هنر
 زراعت نیامد رعیت بسوخت
 بناکام دشمن برد دست یافت
 سم اسپ دشمن دیارش بکند
 خراج از که خواهد چو دهمقان گریخت
 که باشد عاٹے بدش در قفا
 نکرد آنچه نیکانش گفتند کن
 تو بر خور که بیدادگر بر نخورد

سر خط نهادن کنایه کثرت مال گزینی - مکاری - دغا بازی - گریز اصل میں گرگزیز تھا یعنی
 وہ شخص جو ظاہر میں بیکری کی طرح اور باطن میں بھڑے کی طرح ہوا اور اس سے نہایت مکاری ظاہر ہوتی
 ہے - کن - سے مراد لفظ کن ہے - قرارے برترے تمام عالم کو لفظ کن کہہ پیدا کیا اسی لئے
 یہاں بمعنی معزز اول ۱۲-

گماش خطا بود و تدبیر شست^{۳۱} که در عدل بود آنچه در ظلم جست
۳۲- حکایت

یکه بر سر شاخ و بن می برید	خداوند بستان نگه کرد و دید
بگفتا گر این مرد بد می کند	نه با من که با نفس خود میکند
نصیحت نخواست اگر لشتری	ضعیفان میگفت یکتف توئی
که فردا بد او برو خسرو	گداخته که پیشیت تیر ز دجوس
چو خواهی که فردا بوی هتوس	مکن دشمن خویش تن که ترس
که چون بگذرد بر تو این سلطنت	بگیرد بکین آن گدا و امنت
مکن نیجه از ناتوانان مدار	که گر لغت دست شوی شمرسا
کز رشتت در چشم آزادگان	بفتادون از دست افتادگان
بزرگان رو شدند نیکبخت	بفرز انگی تاج بردند و تخت
بد بناله راستان کج مرو	و گر راست خواهی ز سعدی شن

۳۳- در سبک ساری اهل فقر

گو ما به از سلطنت بش ملیت	که امین تر از ملک در دولتش
سبک سار مردم سبکتر روند	حق نیست و صاحبان لشن
تهیدست تشویش ناله خورد	ملک هم بقدر حبس سائے خوا

له ملک دولتش سے قناعت صبر و فقر و فاقه مراد ہو ۱۲

گذار اچو حاصل شود نان شام ^{۳۱} چنان خوش بخبید که سلطان شام
 غنیم دشت او فانی بسرمی رود ^{۳۲} بزرگ این دو از سر بدر می رود
 چه آنرا که بر سر نهادند تاج ^{۳۳} چه آنرا که برگردن آمد خراج
 اگر سر فرزند یه کیوان برست ^{۳۴} و گر تنگ بسته برندان در بست
 دران دم کاجل بر سر هر دو تاخت ^{۳۵} نمی شاید از یکدگر شان شاخت

۴۴- حکایت

شنیدیم که یکبار در جسد ^{۳۶} سخن گفت با عابدی کلاه
 که من قسم فرمانده می داشتم ^{۳۷} بر سر بر کلاه منی داشتم
 سپهرم بد کرد و نصرت وفاق ^{۳۸} گرفتیم بازو دے دولت عراق
 طبع کرده بودم که کرمان خرم ^{۳۹} که ناگه بخوردند کرمان سرم
 بکن نبیه عفتت از گوش هوش ^{۴۰} که از مردگان پندت آید گوش

۴۵- در معنی نکوکاری و بدکاری و عاقبت آن

نکوکار مردم بنا شد بدش ^{۴۱} نوزد کیسه بد که نیک آیدش
 شر انگیزانم در سر شر رود ^{۴۲} چون کز دم که با خسانه کمتر رود
 اگر نفع کس در نهاد تو نیست ^{۴۳} چنین جوهر و سنگ خارا یکست

له بر سر رود و بیکند رود - له می - بزرگی - سرداری - له کرمان - کیرے - سر خیال
 له نهاد - خلعت - سرشت - یا ملن -

۳۴
 ہی خندم از لطف یزدان پاک
 یکے گفتش اسے نامور شہزاد
 کہ خلقے بد و تکیہ دارند و پشت
 بزرگی و عقود کم پیشہ کن
 مگر دشمن خساندان فودی
 سپندار و دلما بد اغ توریش
 مخفتت مظلوم از آہش ترس
 نترسی کہ پاک اندرونے شبے
 بسودا چنان بروے افشان دست
 نہ البیس بد کرد نیکی ندید
 مد پرودہ کس ہنگام جنگ
 مزن بانگ بر شیر مردان درشت
 شنیدم کہ نشید و خوش بخت
 بزرگے دران فکر آن شب بخت
 دے بیش بر من سیاست نراند
 کہ مظلوم رفتہ نہ ظالم بجاک
 مکن دست ازین پیر دہقان ہزار
 ردانیت خلقے بیک بار کشت
 ز خردان اطفالش اندیش کن
 کہ بر خاندانہا پسندی یری
 کہ روز پسین آیدت خیرش
 زدود دل صبح گامش ترس
 بر آرد ز سوز جگر یا رطلے
 کہ حجاج را دست حجت بہ سبت
 بر پاک ناید ز تخم لمبید
 کہ باشد ترانیز در پردہ ننگ
 چو باکو دکان بر نیائی مشت
 ز فرمان داور کہ داند گر بخت
 خواب اندرون دید درویش گفت
 عقوبت برو تا قیامت بماند

۱۵ دست داشتن - صاف کرنا۔ ۱۶ تکیہ - چہرہ سارا لگایا۔ چاہئے کہ ایہ امید
 یا پرودہ۔ ۱۷ یارب - کلمہ تمنی - یعنی اسے پروردگار یا آواز تاملہ و آہ ۱۸

۲۸- حکایت

یکے پند میرا دفسر زنده را نکو دار سپند خسر دمنده را
 مکن جو بر خور دگان ایسے پسر کہ یک روزت افتد بزرگی بسر
 نمی ترسی اے کو دک کم خرد کہ روزے پلنگیت برہم درد
 بخردی دم زور سرخس بود دل زیر دستان زمین بخت بود
 بخوردم یکے مشت زور آوران نکردم دگر زور بر لاگران

۲۹- گفتار

الاتا بغفلت نہ خپی کہ نوم حرام ست بر چشم سالار قوم
 غم زیر دستان بخور زنبہار بترس از زبردستی روزگار
 نصیحت کہ خالی بود از غرض چو داروے تلخت دفع مرض

۳۰- حکایت

یکے را حکایت کنند از ملوک کہ بیماری رشتہ کردش چو دوک
 چنانش در انداخت ضعف از جسد کہ می برد بر کمر تنان حسد
 کہ شاہ ارچہ بر عرصہ نام آورست چو ضعف آید از بیداری کمترست
 ندیکے زمین ملک بوسہ داد کہ عمر خداوند جاوید باد

۱۵۰۰ دکن تک ۱۲ ۱۵ عرصہ - بباط شطرنج ۱۲ ۱۵ - بیدق شطرنج کا سب سے چھٹا نمبر
 نوٹ - اس شعر میں صنعت مراعاة النظیر سے کام لیا ہے ۱۲

درین شهر مرد مبارک دم است
 که از پارسایان چنوبے کم است
 نبرد پیشش مہمات کس
 کہ مقصود حاصل نشد در نفس
 بخوان تا بخواند دعائے برین
 کہ رحمت رسد ز آسمان برین
 بفرمود تا مہتمدان خدم
 بگفتا دعائے کن اے ہوشمند
 شنید این سخن پر خیم بودہ پشت
 کہ حق مہربان ست بردارگر
 دعائے منت کے شود سودمند
 تو نا کردہ بر خلق بخشا لیشے
 ببادیت عندر خطا خواستن
 کجا دست گیر دعائے دیت
 شنید این سخن شہر یار کجے عجم
 بر بنجید و پس بادل خویش گفت
 بفرمود تا ہر کہ در بند بود
 جہان دیدہ بعد از دو رکعت نماز
 کہ اے بر فرزندہ آسمان
 بخندش گرفتی بصلحتش ہاں

دے ہنچان برد عدا داشت دست ^{۳۰} کہ رنجور افتاده بر پائے حبت
 تو گفتی ز شادی بخوابد پرید چو طائوس چون رشته در پائید
 بفسر بود گنجینه گوهرش فشانند در پائے ذریر سمرش
 حق از بہر باطل نشاید نہفت ازان جملہ دامن بیفشانند و گفت
 مرد با سر رشته بار دیگر مباد کہ دیگر کند رشته سر
 چو بارے فتادی نگہار پائے کہ یک بار دیگر تلخ روز جانے
 ز سحر دی خنوکین سخن راست نہ ہر بارے افتاده بر پائے است

۳۱- گفتار

جہان اے پسر ملک جاوید نیست زدینا وفا داری امید نیست
 نہ بر باد رفتے سحر گاہ و شام سریر سلیمان علیہ السلام
 با خرنمایی کہ بر باد رفت خاک آنکہ باد نشو و داورت
 کسے زمین میان گوئے دولت بود کہ در بند آسائیش خلق بود
 نہ کار آمد آہنا کہ برداشتند نہ گرد آوریدند و بگذاشتند

۳۲- حکایت

شنیدم کہ در مصر سیاحی ^{۳۱} سپہ تاخت بر روزگارش اجل

الف- سیر بر تخت - ۳۲ بہ تشدید لایم لیکن فارسی دالے بہ تخفیف استعمال
 کرتے ہیں - معنی بزرگتر -

جمالش برفت از رخ دلفروز
 گزینند نسرز انگان دست فوت
 همه تخت و ملکه پذیرد زوال
 چون نزدیک شد روز عمرش شب
 که در مصر چون من غریب بود
 جهان گرد که دم نخورد دم برش
 پسندید هر اے که بخشید خوزد
 درین کوش تا با تو ماند مقیم
 کند خواجه بر بستر جان گداز
 دران دم ترا می نماید بدست
 که دست بجود و کرم کن دراز
 کنوت که دست است خاری کن
 تا بدیسه ماه و پروین دهور
 که سرینداری ز بالین گور

۳۳- حکایت

قزل ارسلان قلعه سخت داشت
 که گردن بالوند بر می فراشت
 نه اندیشه از کس نه حاجت هیچ
 چو زلف عروسان ریش هیچ

له دست قدرت ۵۵ هور - خورشید ۱۲

چنان نادرا افتاد در روضہ
 کہ بر لاجوردی طبق مہیہ
 شنیدم کہ مردے مبارک حضور
 نیز دیک شاہ آمد از راہ دور
 حقائق شناسے جہان دیدہ
 ہر من رہے آفاق گردیدہ
 بزرگے زبان آورے کاروان
 حکیم سخن گوے بسیار دان
 قزل گفت چنداں کہ گردیدہ
 چنین جائے محکم و گردیدہ
 بچندید کہین قلوعہ خسروست
 ولیکن نہ پذیرا مش حکم است
 نہ پیش از تو گردن کشان دست
 دے چند بودند و بگذشتند
 نہ بعد از تو شاہان دیگر برند
 ز دوران و ملک پدربادکن
 دل از بند اندیشہ آزاد کن
 چنان روز گارش بکنجے نشاند
 کہ بر یک پشیرش تصرف نماید
 چو نوید ماند از ہمہ چیز و کس
 امیدش بفضل خدا ماند و بس
 بر مرد ہشت یار دنیا خسوست
 کہ ہر دے تے جائے دیگر کس است

۳۴۲۔ حکایت

چنین گفت شوریدہ در عجبم
 بکسے کہ اسے وارث ملک جم
 اگر ملک بر حجم باندے و بخت
 ترا چون میسر شدے تاج و تخت
 اگر گنج قارون بدست آوری
 نماند مگر انچہ بخشی بری

طہ پشیر۔ کھوٹا سکہ۔ دھڑی ۱۲

۲۵- حکایت

چو ایلر سلطان جان بجان بخش داد
پسر تاج شاہی بسر بر نہاد
بہر تیر پسر مندس ارتاج گاہ
نہ جائے نشستن نہ آماج گاہ
چنین گفت دیوانہ ہوشیار
چو دیدش پسر روز دیگر سوار
زہے ملک دوران سر نشیب
پدر رفت دیانے پسر در کیب
چنین ست گردین روزگار
سبک سیر بد عہد ناپائدار
چو دیر نیہ روزے سر آورد عہد
جوان دولتی سر بر آ روز مہد
منہ بر جهان دل کہ بیگانہ است
چو مطرب کہ ہر روز در خانہ است
نگوئی کن امسال چون وہ تراست
کہ سال دگر دیگرے وہ خداست

۳۶- حکایت

بزرگے جفا پیشہ در حق غور
گرفتے خرد و ستانی بنور
خران زیر بار گران بے علف
بروزے دوسکین شدند و تلف
چو منعم کند سفلہ را روزگار
ہند بر دل تنگ در ویش بار
چو بام کلندش بود خود پرست
کند بول و خاشاک بر بام پست

۱۰۰۰ الپ ارسلان - الپ ترکی مین دلیر - ارسلان شیر درندہ ایران کے غانان سلجوقیہ میں دوسرا
بادشاہ تھا ۱۰۰۰ گاہ - تخت شاہی - آماج گاہ - مجازاً شہ نشین ۱۰۰۰ گاہ خور خاں
میں قندھار کے قریب ایک مشہور ولایت ہے ۱۰۰۰ دوسکین - خرد مالک خرد

شنیدم کہ بارے بغرم شکار
 بیایے بدنبال صید کے برآمد
 بہ تنہا نہ انت روئے در ہے
 خرم دید پوسندہ کارگر
 یکے مرد گرد استخوانے بست
 شہنشاہ بر آشفٹ و گفت ایچوان
 چو زور آوری خود نیائی کن
 پسندش نیامد سر و مایہ قول
 کہ بہودہ نگرتم این کار پیش
 بسا کس کہ پیش تو معذرت
 ملک را درشت آمد ازوے خطاب
 کہ سپہ دارم از عقل بیگانہ
 بخندید کاے ترک نادان خموش
 و دیوانہ خواند کس اورانہ مست
 جہان جوے گفتاے ستر گاہ مرد
 در آن بحر مردے حقا پیشہ بود
 کہ دلہا ازو بحرانہ لیشہ بود

۱۲ گرد مبالغہ نام طائفہ مشہور از صحرائے شیان ۱۳ استخوان - رنگیون کا ایک ہتیار ۱۲

جز آن ز کردار او پر خسروش
 پس آن راز بهر مصالح شکست
 شکسته متاعی که در حرز تست
 بخندیده هفتان رو شنضمیر
 نه از جبل می بشکتم پائے خسر
 خراین جانگه ننگ و تیارکش
 تو آن رانگوئی که کشتی گرفت
 نفور بر چیان ملک و دولت که نه
 شمر دغا بر تن خویش کرد
 که فردا در آن محفل نام و ننگ
 نه بار او را بر سر گردنش
 گرفته که خسرو بارش اکنون کشد
 گر انصاف پر سی بد اختر کس است
 بهیمن پنج روزش تنغم بود
 اگر به پنج زد به آن مرده دل
 شه این جمله بشنید و چیز نگفت
 بهیست اسپ و دسر بر زمین نجفت

ہمہ شب ز بیداری اختر شمار
 ز سودا و اندیشہ غواش نبرد
 چو آواز مرغ سحر گوش کرد
 پریشانی شب فراموش کرد
 سواران ہمہ شب ترک تاغند
 سحر گہ پے اسپ لبناختند
 بر آن عرصہ ہر اسپ دیدند شاہ
 پیادہ دویدند یکسر سپاہ
 بخدمت نہادند سر بر زمین
 چو دریاشد از موج لشکر زمین
 بزرگان نشستند و خوان خوبند
 بخوردند و مجلس بسیار استند
 چو شود طرب در ہنر آدش
 ز وہقان دوشینہ یاد آدش
 بفرمود جبستند و بستند سخت
 بخواری فگندند در پائے تخت
 سیہ دل بر آہنخت شمشیر تیز
 ندانست بجاہ روے گریز
 شمر د آن دم از زندگی آخرش
 بگفت آنچه گردید در خاطرش
 نہ بینی کہ چون کار دیر بود
 قلم راز بالمش روان تر بود
 چو دانست کہ خضم متوان گریخت
 بناباکی از تیر ترکش ریخت
 سر نہامیدی بہت گفت
 شب گور در دہ محالست خفت
 ز نامہ ربانی کہ در دورت
 شب گور در دہ محالست خفت
 نہ من کردم از دست جورت نیر
 کہ خلق ز خلق یکے گشتہ گیر

۱۔ ترک تاغتن ۔ ۲۔ ڈر دھوپ کرنا ۔ پے ۔ قدم
 ۳۔ کہ خلق بلکہ خلق از خود توانا لانست ۔ یعنی از تمام خلق یکے را کہ منم کشتہ فرض کن

عجب کز منت بردل آمد درشت
وگر سخت آمد نکو بهش ز من
ترا چاره از ظلم برگشتن ست
چو بیدار کردی توقع مدار
ندامم کہ چون خسدت دیگران
بیان کے ستودہ شود پادشاہ
چہ سودا فربین بر سر انجن
گرفت این سخن شاہ ظالم گوشت
در آن دہ کہ طایع نمودش ہی
بیاموزی از عالمان عقل خوے
زدشمن بنو سیرت خود کہ دوست
ستایش سیرایان نہ یار تواند
ترش رویے بہتر کند سرزنش
ازیں بہ نصیحت نگویدہ کست

۷۔ حکایت

شنیدم کہ از نیک مردے فقیر . دل آزرده شد پادشاہے کبیر
۱۵ دہی میں ایسے بہت ہے ۱۶ کہ معنی از ۱۲

مگر بر زبانش حقے رفته بود ز گردن کشی بروی آشفته بود
 بنزدان فرستادش از بارگاه که زور آزمایست بازو شاه
 زیاران کی گفتش اندر نهفت مصالح نبود این سخن گفت گفت
 رسانیدن امر حق طاعت است ز زندان نترسم که یک ساعت است
 همان دم که در خفیه این راز رفت حکایت بگوش ملک باز رفت
 بخندید کوطن بیوده برد نداند که خواهد دران حبس مرد
 غلامی بر رویش بر دین پیام بگفتا بخبر و بگو اسے غلام
 که دنیا همیں ساعت بهیش نیت غم و خرمی پیش درویش نیت
 نه گردستگی کی خبرم نه گرسهری در دل آید غم
 ترا اگر سپاهست و فرمان و گنج دگر من فسر و مانده در غف غم
 بدروازه مرگ چون در شومیم بیک هفته با هم نبرابر شومیم
 منم دل برین دولت پنج روز تن خویشتن را آتش مسوز
 نه پیش از تو پیش از تو اندوختند به بیداد کردن جهان سوختند
 چنان زی که ذکر است به تحسین کنند چو مردی نه بر گور فسرین کنند
 نباید برسم بد آئین نهاد که گویند لغت بران کین نهاد
 دگر بر آید خداوند زور نه زیرش کند عاقبت خاک گور

بفرمود دل تنگ روئے از حفا
چنین گفت مرد حقایق شناس
من از بے زبانی ندارم غمی
اگر بے نوائی برم و رستم
عروسی بود نوشت ماتمست

۴۶
که بیرون کنندش زبان از قفا
ازین هم که گفتی ندارم هراس
که داغم که ناگفته داند همی
گرم عاقبت خیر باشد چه غم
گرت نیک روزی بود خاتمست

۴۸- حکایت

یکے مشت زن بخت روزی نہشت
ز جوہر شکم گل کشیدے بہشت
مدام از پریشانی روزگار
گشت جنگ با عالم خیرہ کش
گہ از دیدن عیش شیرین خلق
کسان شہر تو مشنہ مرغ و بڑہ
گر انصاف پرسی نہ نیکو ستہ بین
دریغ از فلک شیوہ ساختی
مگر روزگار سے ہوس را ندے
شنیدم کہ روز سے زمینے بکانت

۱۲۔ برہنہ گیری کا بیج ۱۳۔ تڑپ۔ ساگ۔ ترکاوی ۱۴۔ عظام و جویان جمع عظیم ۱۵۔

نجاک اندرش عقد گسینخته گمراے دندان فسرور نچخته
 دہان بے زبان پذیر میگفت دراز کراے خواجہ بابے مرادی لباز
 نہ دین است حال دہن زیر گل شکر خورده انگار یا خون دل
 غم از گردش روزگار ان مدار کہ بجا بگرد بے روزگار
 همان بخت کین خاطرش رو داد غم از خاطرش رخت کیس و نداد
 کراے نفس بے رائے تیر و شش بکش بارتیار و خود را نکش
 اگر نیدہ بار بر سر بردی و گرسر باوج فلک بر برد
 در آن دم کہ حالش دگرگون شود برگ از سرش ہر دو بیرون شود
 غم دشا دانی نماند و لیک جزائے عمل ماند و نام نیک
 گرم پایے دار و نہ دیہیم و تخت بدہ کز تو این ماند اے نیک بخت
 مکن تکیہ بر ملک و جاہ و چشم کہ پیش از تو بود دست و بعد از تو ہم
 زرافشان چو دنیا بخواہی گذشت کہ سعدی در افتا اند اگر زر نہ داشت

۳۹۔ حکایت

حکایت کنند از جفا گسترے کہ فرمان دہی داشت بر کشورے
 در ایام او روز مردم چو شام شب از بیم او خواب مردم حرام
 ہمہ روز نیکان از او در بلا بہ شب دست پا کان از او بردعا

لہ ہش بہوش کا مخفف ۱۲ پایے درشت باقی ماندن ۱۳ دیہیم تاج ۱۲

گروہی بر شمع آن روزگار
 که اے پیرداناے فخرندہ رائے
 بگفتا درینج آدم نام دوست
 کسے را کہ بسینی ز حق بر کران
 حقت گفت اے خسر و نیک رائے
 بر مرد نادان نریم علوم
 چو دروے نگیسہ وعدہ و دانم
 ترا عادت اے باو شہ حق دوست
 نگیس خصلت دارد اے نیک بخت
 عجب نیست گر ظالم از من بجان
 تو ہم پاسبانی با انصاف و داد
 ترا نیست منت ز روئے قیاس
 کہ در کار خیرت بخیرت بدشت
 ہمہ کس بمیدان کوشش درند
 تو حاصل نکردی بکوشش بہشت
 دلت روشن و وقت مجبور باد
 قدم ثابت و پایہ مرفوع باد

ز دست ستمگر گرسند زار
 بگو این جوان را ترس از خداے
 کہ ہر کس نہ در غور و پیغام دوست
 منہ باوے اے خواہ حق و ہریان
 تو ان گفت حق پیش مرد خداے
 کہ ضائع کنم تنہم در شورہ بوم
 بر نجد بجان و بر بخت اندم
 دل مرد حق گوے از نیجا قولیت
 کہ در موم گیر دہ در سنگ سخت
 بر نجد کہ دزد دست و من پاسیان
 کہ حفظ خدا پاسیان تو باد
 خداوند را فضل و منت شناس
 نہ چون دیگر انت معطل گذشت
 وے گوے بخشش نہ ہر کس بر بند
 خدا در تو خوے بشتی سرشت
 قدم ثابت و پایہ مرفوع باد

حیات خوش وقت بر صواب عبادت قبول و دعا مستجاب

۴۰۔ گفتار

ہمیں تیار آید تیرے سرکار	مدار آئے دشمن بہ از کارزار
چون نتوان عدو را قیوت شکست	بہ نعمت بیاید و رفت بہ بست
گردانیشہ داری ز دشمن گزند	بہ تعویذ احسان ز بالاش بہ بند
عدو را بجائے خشک زہر بریز	کہ احسان کند گند و نازن تیز
بتدبیر شاید جہان خورد و نوش	چو دستے نشانید گزیدن بپوس
بتدبیر رستم در آید بہ بند	کہ اسفند یارش نجست از کند
عدو را بفرصت توان کند پوت	پس اورا مراعت چنان کن کہ دست
حذر کن ز پیکار کمتر کہے	کہ از قطر دسیلاب دیدیم بسے
مزن تا توانی برابر و گرہ	کہ دشمن اگر چہ ز بون دوست بہ
بود دشمنش تازہ و دوستیش	کے کش بود دشمن از دوست بیش
مزن با سپاہی ز خود بیشتر	کہ نتوان زد انگشت بر بیشتر
و گرز تو انا تری و زبرد	نہ مرویت بہ نالوان زور کرد
اگر پیل زوری و گر شیر خنگ	بہ نزدیک من صلح بہتر کہ جنگ

۱۔ راز۔ خاطر صلح ۲۔ خشک۔ ایک چارہ سلوک کا شاخہ گو کہ روکتے ہیں ۳۔ رستم ایران کا مشہور سلطان جو زان بن سام کا بیٹا اور زابلستان کا حاکم تھا اسفند از کسب کا بیٹا تھا ۴۔ بہادر سپہ سالار تھا ۵۔ رستم کے ہاتھ سے مارا گیا تھا ۶۔ برابر و گرہ زدوں۔ تیوری چھوٹا مار ۷۔ خفا ہونا ۸۔

چو دست از همه حیلته در گسست
 اگر صلح خواهد کرد سر میبچ
 که گردے بر بند در کارزار
 در او یائے جنگ آورد در رگاب
 تو هم جنگ را باش چون تنه غایت
 چو با سفله گوی به لطف و خوشی
 چو دشمن در آمد بجز از دت
 چو زنه را خواهد کرم پیشه کن
 ز تیر سپهر کن برگرد
 و کارند بنیاد روئیں ز پائے
 بنیدیش در قلب هیچا مفر
 چو بینی که لشکر زیم دست داد
 اگر بر کناری بر فتن بگوش
 و گر خود هزار ی و دشمن دوست
 شب تیره سوار از کین
 چو خواهی بریدن بشب راهما

حلال است بردن بشمشیر دست
 و گر جنگ جوید عنان بر میبچ
 ترا قدر و همیت شود یک هزار
 نخواهد بجز از تو داد و حساب
 که بر کینه در مهربانی خطاست
 فزون گردوش کبر و گردن کشی
 بدر کن ز دل کین و دشمن از دست
 به بختائے و از کمرش اندیشه کن
 که کار آزموده بود سال خورد
 جو آنان بشمشیر و پیران برائے
 چه دانی که آنان که باشد ظفر
 به تنهاده جان شمشیرین بباد
 در در میان لبس دشمن بپوش
 چو شب شد در اقلیم دشمن مایست
 چو پانصد شوکت بدر و زیم
 حذر کن بخت از کین گاهها

۱۵ زنه پناه ۱۵ سال خورد بپڑها ۱۵ زیم دست داد از بک انفا فی متفرق شد

میان دول شکر چو یک روزه زانند
 گراو پیش دستی کن غنم مدار
 ندانی که دشمن که یک روزه راند
 سرخچه زورمندش نماند
 تو آسوده بر شکر مانده زن
 کناوان ستم کرد بر خوشن
 چو دشمن شکستی میفکن عسلم
 که بازش نباید جراحت بهم
 بسے در قفائے نریمیت مرا
 تبادیک دورافتی از یاوران
 هوا بینی از گرد مهیجا چو میخ
 بگیرند گردت بزدلین و تیغ
 بدنبال غارت نراند سپاه
 که خالی نماند پس پشت شاه
 به از جنگ در حلقه کارزار
 سپه را نگهبانی شهر یایه

۴۱- گفتار

دلاور که بارے متور نمود
 بیاید بمقدارش اندر فرزند
 که بار دیگر دل بند بر هلاک
 ندارد ز پیکار یا جوج پاک
 سپاهی در آسودگی خوش بدار
 که در حالت سختی آید بکار
 کنون دست مردان جنگی بوس
 نه آنکه که دشمن فرو کوفت کوس
 سپاهی که کارش نباشد برگ
 چو دل بند روز مهیجا بمرگ
 تو اخی ملک از کف بدسگال
 به شکر نگمدار و لشکر بمال

۱۵ هیجا جنگ ۱۵ میخ کالی گشتا کالاد ۱۲ ۱۳ ۱۴ ۱۵ ۱۶ ۱۷ ۱۸ ۱۹ ۲۰ ۲۱ ۲۲ ۲۳ ۲۴ ۲۵ ۲۶ ۲۷ ۲۸ ۲۹ ۳۰ ۳۱ ۳۲ ۳۳ ۳۴ ۳۵ ۳۶ ۳۷ ۳۸ ۳۹ ۴۰ ۴۱ ۴۲ ۴۳ ۴۴ ۴۵ ۴۶ ۴۷ ۴۸ ۴۹ ۵۰ ۵۱ ۵۲ ۵۳ ۵۴ ۵۵ ۵۶ ۵۷ ۵۸ ۵۹ ۶۰ ۶۱ ۶۲ ۶۳ ۶۴ ۶۵ ۶۶ ۶۷ ۶۸ ۶۹ ۷۰ ۷۱ ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰ ۱۶۱ ۱۶۲ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ ۱۷۰ ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ ۱۷۵ ۱۷۶ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰ ۲۰۱ ۲۰۲ ۲۰۳ ۲۰۴ ۲۰۵ ۲۰۶ ۲۰۷ ۲۰۸ ۲۰۹ ۲۱۰ ۲۱۱ ۲۱۲ ۲۱۳ ۲۱۴ ۲۱۵ ۲۱۶ ۲۱۷ ۲۱۸ ۲۱۹ ۲۲۰ ۲۲۱ ۲۲۲ ۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۵ ۲۲۶ ۲۲۷ ۲۲۸ ۲۲۹ ۲۳۰ ۲۳۱ ۲۳۲ ۲۳۳ ۲۳۴ ۲۳۵ ۲۳۶ ۲۳۷ ۲۳۸ ۲۳۹ ۲۴۰ ۲۴۱ ۲۴۲ ۲۴۳ ۲۴۴ ۲۴۵ ۲۴۶ ۲۴۷ ۲۴۸ ۲۴۹ ۲۵۰ ۲۵۱ ۲۵۲ ۲۵۳ ۲۵۴ ۲۵۵ ۲۵۶ ۲۵۷ ۲۵۸ ۲۵۹ ۲۶۰ ۲۶۱ ۲۶۲ ۲۶۳ ۲۶۴ ۲۶۵ ۲۶۶ ۲۶۷ ۲۶۸ ۲۶۹ ۲۷۰ ۲۷۱ ۲۷۲ ۲۷۳ ۲۷۴ ۲۷۵ ۲۷۶ ۲۷۷ ۲۷۸ ۲۷۹ ۲۸۰ ۲۸۱ ۲۸۲ ۲۸۳ ۲۸۴ ۲۸۵ ۲۸۶ ۲۸۷ ۲۸۸ ۲۸۹ ۲۹۰ ۲۹۱ ۲۹۲ ۲۹۳ ۲۹۴ ۲۹۵ ۲۹۶ ۲۹۷ ۲۹۸ ۲۹۹ ۳۰۰ ۳۰۱ ۳۰۲ ۳۰۳ ۳۰۴ ۳۰۵ ۳۰۶ ۳۰۷ ۳۰۸ ۳۰۹ ۳۱۰ ۳۱۱ ۳۱۲ ۳۱۳ ۳۱۴ ۳۱۵ ۳۱۶ ۳۱۷ ۳۱۸ ۳۱۹ ۳۲۰ ۳۲۱ ۳۲۲ ۳۲۳ ۳۲۴ ۳۲۵ ۳۲۶ ۳۲۷ ۳۲۸ ۳۲۹ ۳۳۰ ۳۳۱ ۳۳۲ ۳۳۳ ۳۳۴ ۳۳۵ ۳۳۶ ۳۳۷ ۳۳۸ ۳۳۹ ۳۴۰ ۳۴۱ ۳۴۲ ۳۴۳ ۳۴۴ ۳۴۵ ۳۴۶ ۳۴۷ ۳۴۸ ۳۴۹ ۳۵۰ ۳۵۱ ۳۵۲ ۳۵۳ ۳۵۴ ۳۵۵ ۳۵۶ ۳۵۷ ۳۵۸ ۳۵۹ ۳۶۰ ۳۶۱ ۳۶۲ ۳۶۳ ۳۶۴ ۳۶۵ ۳۶۶ ۳۶۷ ۳۶۸ ۳۶۹ ۳۷۰ ۳۷۱ ۳۷۲ ۳۷۳ ۳۷۴ ۳۷۵ ۳۷۶ ۳۷۷ ۳۷۸ ۳۷۹ ۳۸۰ ۳۸۱ ۳۸۲ ۳۸۳ ۳۸۴ ۳۸۵ ۳۸۶ ۳۸۷ ۳۸۸ ۳۸۹ ۳۹۰ ۳۹۱ ۳۹۲ ۳۹۳ ۳۹۴ ۳۹۵ ۳۹۶ ۳۹۷ ۳۹۸ ۳۹۹ ۴۰۰ ۴۰۱ ۴۰۲ ۴۰۳ ۴۰۴ ۴۰۵ ۴۰۶ ۴۰۷ ۴۰۸ ۴۰۹ ۴۱۰ ۴۱۱ ۴۱۲ ۴۱۳ ۴۱۴ ۴۱۵ ۴۱۶ ۴۱۷ ۴۱۸ ۴۱۹ ۴۲۰ ۴۲۱ ۴۲۲ ۴۲۳ ۴۲۴ ۴۲۵ ۴۲۶ ۴۲۷ ۴۲۸ ۴۲۹ ۴۳۰ ۴۳۱ ۴۳۲ ۴۳۳ ۴۳۴ ۴۳۵ ۴۳۶ ۴۳۷ ۴۳۸ ۴۳۹ ۴۴۰ ۴۴۱ ۴۴۲ ۴۴۳ ۴۴۴ ۴۴۵ ۴۴۶ ۴۴۷ ۴۴۸ ۴۴۹ ۴۵۰ ۴۵۱ ۴۵۲ ۴۵۳ ۴۵۴ ۴۵۵ ۴۵۶ ۴۵۷ ۴۵۸ ۴۵۹ ۴۶۰ ۴۶۱ ۴۶۲ ۴۶۳ ۴۶۴ ۴۶۵ ۴۶۶ ۴۶۷ ۴۶۸ ۴۶۹ ۴۷۰ ۴۷۱ ۴۷۲ ۴۷۳ ۴۷۴ ۴۷۵ ۴۷۶ ۴۷۷ ۴۷۸ ۴۷۹ ۴۸۰ ۴۸۱ ۴۸۲ ۴۸۳ ۴۸۴ ۴۸۵ ۴۸۶ ۴۸۷ ۴۸۸ ۴۸۹ ۴۹۰ ۴۹۱ ۴۹۲ ۴۹۳ ۴۹۴ ۴۹۵ ۴۹۶ ۴۹۷ ۴۹۸ ۴۹۹ ۵۰۰ ۵۰۱ ۵۰۲ ۵۰۳ ۵۰۴ ۵۰۵ ۵۰۶ ۵۰۷ ۵۰۸ ۵۰۹ ۵۱۰ ۵۱۱ ۵۱۲ ۵۱۳ ۵۱۴ ۵۱۵ ۵۱۶ ۵۱۷ ۵۱۸ ۵۱۹ ۵۲۰ ۵۲۱ ۵۲۲ ۵۲۳ ۵۲۴ ۵۲۵ ۵۲۶ ۵۲۷ ۵۲۸ ۵۲۹ ۵۳۰ ۵۳۱ ۵۳۲ ۵۳۳ ۵۳۴ ۵۳۵ ۵۳۶ ۵۳۷ ۵۳۸ ۵۳۹ ۵۴۰ ۵۴۱ ۵۴۲ ۵۴۳ ۵۴۴ ۵۴۵ ۵۴۶ ۵۴۷ ۵۴۸ ۵۴۹ ۵۵۰ ۵۵۱ ۵۵۲ ۵۵۳ ۵۵۴ ۵۵۵ ۵۵۶ ۵۵۷ ۵۵۸ ۵۵۹ ۵۶۰ ۵۶۱ ۵۶۲ ۵۶۳ ۵۶۴ ۵۶۵ ۵۶۶ ۵۶۷ ۵۶۸ ۵۶۹ ۵۷۰ ۵۷۱ ۵۷۲ ۵۷۳ ۵۷۴ ۵۷۵ ۵۷۶ ۵۷۷ ۵۷۸ ۵۷۹ ۵۸۰ ۵۸۱ ۵۸۲ ۵۸۳ ۵۸۴ ۵۸۵ ۵۸۶ ۵۸۷ ۵۸۸ ۵۸۹ ۵۹۰ ۵۹۱ ۵۹۲ ۵۹۳ ۵۹۴ ۵۹۵ ۵۹۶ ۵۹۷ ۵۹۸ ۵۹۹ ۶۰۰ ۶۰۱ ۶۰۲ ۶۰۳ ۶۰۴ ۶۰۵ ۶۰۶ ۶۰۷ ۶۰۸ ۶۰۹ ۶۱۰ ۶۱۱ ۶۱۲ ۶۱۳ ۶۱۴ ۶۱۵ ۶۱۶ ۶۱۷ ۶۱۸ ۶۱۹ ۶۲۰ ۶۲۱ ۶۲۲ ۶۲۳ ۶۲۴ ۶۲۵ ۶۲۶ ۶۲۷ ۶۲۸ ۶۲۹ ۶۳۰ ۶۳۱ ۶۳۲ ۶۳۳ ۶۳۴ ۶۳۵ ۶۳۶ ۶۳۷ ۶۳۸ ۶۳۹ ۶۴۰ ۶۴۱ ۶۴۲ ۶۴۳ ۶۴۴ ۶۴۵ ۶۴۶ ۶۴۷ ۶۴۸ ۶۴۹ ۶۵۰ ۶۵۱ ۶۵۲ ۶۵۳ ۶۵۴ ۶۵۵ ۶۵۶ ۶۵۷ ۶۵۸ ۶۵۹ ۶۶۰ ۶۶۱ ۶۶۲ ۶۶۳ ۶۶۴ ۶۶۵ ۶۶۶ ۶۶۷ ۶۶۸ ۶۶۹ ۶۷۰ ۶۷۱ ۶۷۲ ۶۷۳ ۶۷۴ ۶۷۵ ۶۷۶ ۶۷۷ ۶۷۸ ۶۷۹ ۶۸۰ ۶۸۱ ۶۸۲ ۶۸۳ ۶۸۴ ۶۸۵ ۶۸۶ ۶۸۷ ۶۸۸ ۶۸۹ ۶۹۰ ۶۹۱ ۶۹۲ ۶۹۳ ۶۹۴ ۶۹۵ ۶۹۶ ۶۹۷ ۶۹۸ ۶۹۹ ۷۰۰ ۷۰۱ ۷۰۲ ۷۰۳ ۷۰۴ ۷۰۵ ۷۰۶ ۷۰۷ ۷۰۸ ۷۰۹ ۷۱۰ ۷۱۱ ۷۱۲ ۷۱۳ ۷۱۴ ۷۱۵ ۷۱۶ ۷۱۷ ۷۱۸ ۷۱۹ ۷۲۰ ۷۲۱ ۷۲۲ ۷۲۳ ۷۲۴ ۷۲۵ ۷۲۶ ۷۲۷ ۷۲۸ ۷۲۹ ۷۳۰ ۷۳۱ ۷۳۲ ۷۳۳ ۷۳۴ ۷۳۵ ۷۳۶ ۷۳۷ ۷۳۸ ۷۳۹ ۷۴۰ ۷۴۱ ۷۴۲ ۷۴۳ ۷۴۴ ۷۴۵ ۷۴۶ ۷۴۷ ۷۴۸ ۷۴۹ ۷۵۰ ۷۵۱ ۷۵۲ ۷۵۳ ۷۵۴ ۷۵۵ ۷۵۶ ۷۵۷ ۷۵۸ ۷۵۹ ۷۶۰ ۷۶۱ ۷۶۲ ۷۶۳ ۷۶۴ ۷۶۵ ۷۶۶ ۷۶۷ ۷۶۸ ۷۶۹ ۷۷۰ ۷۷۱ ۷۷۲ ۷۷۳ ۷۷۴ ۷۷۵ ۷۷۶ ۷۷۷ ۷۷۸ ۷۷۹ ۷۸۰ ۷۸۱ ۷۸۲ ۷۸۳ ۷۸۴ ۷۸۵ ۷۸۶ ۷۸۷ ۷۸۸ ۷۸۹ ۷۹۰ ۷۹۱ ۷۹۲ ۷۹۳ ۷۹۴ ۷۹۵ ۷۹۶ ۷۹۷ ۷۹۸ ۷۹۹ ۸۰۰ ۸۰۱ ۸۰۲ ۸۰۳ ۸۰۴ ۸۰۵ ۸۰۶ ۸۰۷ ۸۰۸ ۸۰۹ ۸۱۰ ۸۱۱ ۸۱۲ ۸۱۳ ۸۱۴ ۸۱۵ ۸۱۶ ۸۱۷ ۸۱۸ ۸۱۹ ۸۲۰ ۸۲۱ ۸۲۲ ۸۲۳ ۸۲۴ ۸۲۵ ۸۲۶ ۸۲۷ ۸۲۸ ۸۲۹ ۸۳۰ ۸۳۱ ۸۳۲ ۸۳۳ ۸۳۴ ۸۳۵ ۸۳۶ ۸۳۷ ۸۳۸ ۸۳۹ ۸۴۰ ۸۴۱ ۸۴۲ ۸۴۳ ۸۴۴ ۸۴۵ ۸۴۶ ۸۴۷ ۸۴۸ ۸۴۹ ۸۵۰ ۸۵۱ ۸۵۲ ۸۵۳ ۸۵۴ ۸۵۵ ۸۵۶ ۸۵۷ ۸۵۸ ۸۵۹ ۸۶۰ ۸۶۱ ۸۶۲ ۸۶۳ ۸۶۴ ۸۶۵ ۸۶۶ ۸۶۷ ۸۶۸ ۸۶۹ ۸۷۰ ۸۷۱ ۸۷۲ ۸۷۳ ۸۷۴ ۸۷۵ ۸۷۶ ۸۷۷ ۸۷۸ ۸۷۹ ۸۸۰ ۸۸۱ ۸۸۲ ۸۸۳ ۸۸۴ ۸۸۵ ۸۸۶ ۸۸۷ ۸۸۸ ۸۸۹ ۸۹۰ ۸۹۱ ۸۹۲ ۸۹۳ ۸۹۴ ۸۹۵ ۸۹۶ ۸۹۷ ۸۹۸ ۸۹۹ ۹۰۰ ۹۰۱ ۹۰۲ ۹۰۳ ۹۰۴ ۹۰۵ ۹۰۶ ۹۰۷ ۹۰۸ ۹۰۹ ۹۱۰ ۹۱۱ ۹۱۲ ۹۱۳ ۹۱۴ ۹۱۵ ۹۱۶ ۹۱۷ ۹۱۸ ۹۱۹ ۹۲۰ ۹۲۱ ۹۲۲ ۹۲۳ ۹۲۴ ۹۲۵ ۹۲۶ ۹۲۷ ۹۲۸ ۹۲۹ ۹۳۰ ۹۳۱ ۹۳۲ ۹۳۳ ۹۳۴ ۹۳۵ ۹۳۶ ۹۳۷ ۹۳۸ ۹۳۹ ۹۴۰ ۹۴۱ ۹۴۲ ۹۴۳ ۹۴۴ ۹۴۵ ۹۴۶ ۹۴۷ ۹۴۸ ۹۴۹ ۹۵۰ ۹۵۱ ۹۵۲ ۹۵۳ ۹۵۴ ۹۵۵ ۹۵۶ ۹۵۷ ۹۵۸ ۹۵۹ ۹۶۰ ۹۶۱ ۹۶۲ ۹۶۳ ۹۶۴ ۹۶۵ ۹۶۶ ۹۶۷ ۹۶۸ ۹۶۹ ۹۷۰ ۹۷۱ ۹۷۲ ۹۷۳ ۹۷۴ ۹۷۵ ۹۷۶ ۹۷۷ ۹۷۸ ۹۷۹ ۹۸۰ ۹۸۱ ۹۸۲ ۹۸۳ ۹۸۴ ۹۸۵ ۹۸۶ ۹۸۷ ۹۸۸ ۹۸۹ ۹۹۰ ۹۹۱ ۹۹۲ ۹۹۳ ۹۹۴ ۹۹۵ ۹۹۶ ۹۹۷ ۹۹۸ ۹۹۹ ۱۰۰۰ ۱۰۰۱ ۱۰۰۲ ۱۰۰۳ ۱۰۰۴ ۱۰۰۵ ۱۰۰۶ ۱۰۰۷ ۱۰۰۸ ۱۰۰۹ ۱۰۱۰ ۱۰۱۱ ۱۰۱۲ ۱۰۱۳ ۱۰۱۴ ۱۰۱۵ ۱۰۱۶ ۱۰۱۷ ۱۰۱۸ ۱۰۱۹ ۱۰۲۰ ۱۰۲۱ ۱۰۲۲ ۱۰۲۳ ۱۰۲۴ ۱۰۲۵ ۱۰۲۶ ۱۰۲۷ ۱۰۲۸ ۱۰۲۹ ۱۰۳۰ ۱۰۳۱ ۱۰۳۲ ۱۰۳۳ ۱۰۳۴ ۱۰۳۵ ۱۰۳۶ ۱۰۳۷ ۱۰۳۸ ۱۰۳۹ ۱۰۴۰ ۱۰۴۱ ۱۰۴۲ ۱۰۴۳ ۱۰۴۴ ۱۰۴۵ ۱۰۴۶ ۱۰۴۷ ۱۰۴۸ ۱۰۴۹ ۱۰۵۰ ۱۰۵۱ ۱۰۵۲ ۱۰۵۳ ۱۰۵۴ ۱۰۵۵ ۱۰۵۶ ۱۰۵۷ ۱۰۵۸ ۱۰۵۹ ۱۰۶۰ ۱۰۶۱ ۱۰۶۲ ۱۰۶۳ ۱۰۶۴ ۱۰۶۵ ۱۰۶۶ ۱۰۶۷ ۱۰۶۸ ۱۰۶۹ ۱۰۷۰ ۱۰۷۱ ۱۰۷۲ ۱۰۷۳ ۱۰۷۴ ۱۰۷۵ ۱۰۷۶ ۱۰۷۷ ۱۰۷۸ ۱۰۷۹ ۱۰۸۰ ۱۰۸۱ ۱۰۸۲ ۱۰۸۳ ۱۰۸۴ ۱۰۸۵ ۱۰۸۶ ۱۰۸۷ ۱۰۸۸ ۱۰۸۹ ۱۰۹۰ ۱۰۹۱ ۱۰۹۲ ۱۰۹۳ ۱۰۹۴ ۱۰۹۵ ۱۰۹۶ ۱۰۹۷ ۱۰۹۸ ۱۰۹۹ ۱۱۰۰ ۱۱۰۱ ۱۱۰۲ ۱۱۰۳ ۱۱۰۴ ۱۱۰۵ ۱۱۰۶ ۱۱۰۷ ۱۱۰۸ ۱۱۰۹ ۱۱۱۰ ۱۱۱۱ ۱۱۱۲ ۱۱۱۳ ۱۱۱۴ ۱۱۱۵ ۱۱۱۶ ۱۱۱۷ ۱۱۱۸ ۱۱۱۹ ۱۱۲۰ ۱۱۲۱ ۱۱۲۲ ۱۱۲۳ ۱۱۲۴ ۱۱۲۵ ۱۱۲۶ ۱۱۲۷ ۱۱۲۸ ۱۱۲۹ ۱۱۳۰ ۱۱۳۱ ۱۱۳۲ ۱۱۳۳ ۱۱۳۴ ۱۱۳۵ ۱۱۳۶ ۱۱۳۷ ۱۱۳۸ ۱۱۳۹ ۱۱۴۰ ۱۱۴۱ ۱۱۴۲ ۱۱۴۳ ۱۱۴۴ ۱۱۴۵ ۱۱۴۶ ۱۱۴۷ ۱۱۴۸ ۱۱۴۹ ۱۱۵۰ ۱۱۵۱ ۱۱۵۲ ۱۱۵۳ ۱۱۵۴ ۱۱۵۵ ۱۱۵۶ ۱۱۵۷ ۱۱۵۸ ۱۱۵۹ ۱۱۶۰ ۱۱۶۱ ۱۱۶۲ ۱۱۶۳ ۱۱۶۴ ۱۱۶۵ ۱۱۶۶ ۱۱۶۷ ۱۱۶۸ ۱۱۶۹ ۱۱۷۰ ۱۱۷۱ ۱۱۷۲ ۱۱۷۳ ۱۱۷۴ ۱۱۷۵ ۱۱۷۶ ۱۱۷۷ ۱۱۷۸ ۱۱۷۹ ۱۱۸۰ ۱۱۸۱ ۱۱۸۲ ۱۱۸۳ ۱۱۸۴ ۱۱۸۵ ۱۱۸۶ ۱۱۸۷ ۱۱۸۸ ۱۱۸۹ ۱۱۹۰ ۱۱۹۱ ۱۱۹۲ ۱۱۹۳ ۱۱۹۴ ۱۱۹۵ ۱۱۹۶ ۱۱۹۷ ۱۱۹۸ ۱۱۹۹ ۱۲۰۰ ۱۲۰۱ ۱۲۰۲ ۱۲۰۳ ۱۲۰۴ ۱۲۰۵ ۱۲۰۶ ۱۲۰۷ ۱۲۰۸ ۱۲۰۹ ۱۲۱۰ ۱۲۱۱ ۱۲۱۲ ۱۲۱۳ ۱۲۱۴ ۱۲۱۵ ۱۲۱۶ ۱۲۱۷ ۱۲۱۸ ۱۲۱۹ ۱۲۲۰ ۱۲۲۱ ۱۲۲۲ ۱۲۲۳ ۱۲۲۴ ۱۲۲۵ ۱۲۲۶ ۱۲۲۷ ۱۲۲۸ ۱۲۲۹ ۱۲۳۰ ۱۲۳۱ ۱۲۳۲ ۱۲۳۳ ۱۲۳۴ ۱۲۳۵ ۱۲۳۶ ۱۲۳۷ ۱۲۳۸ ۱۲۳۹ ۱۲۴۰ ۱۲۴۱ ۱۲۴۲ ۱۲۴۳ ۱۲۴۴ ۱۲۴۵ ۱۲۴۶ ۱۲۴۷ ۱۲۴۸ ۱۲۴۹ ۱۲۵۰ ۱۲۵۱ ۱۲۵۲ ۱۲۵۳ ۱۲۵۴ ۱۲۵۵ ۱۲۵۶ ۱۲۵۷ ۱۲۵۸ ۱۲۵۹ ۱۲۶۰ ۱۲۶۱ ۱۲۶۲ ۱۲۶۳ ۱۲۶۴ ۱۲۶۵ ۱۲۶۶ ۱۲۶۷ ۱۲۶۸ ۱۲۶۹ ۱۲۷۰ ۱۲۷۱ ۱۲۷۲ ۱۲۷۳ ۱۲۷۴ ۱۲۷۵ ۱۲۷۶ ۱۲۷۷ ۱۲۷۸ ۱۲۷۹ ۱۲۸۰ ۱۲۸۱ ۱۲۸۲ ۱۲۸۳ ۱۲۸۴ ۱۲۸۵ ۱۲۸۶ ۱۲۸۷ ۱۲۸۸ ۱۲۸۹ ۱۲۹۰ ۱۲۹۱ ۱۲۹۲ ۱۲۹۳ ۱۲۹۴ ۱۲۹۵ ۱۲۹۶ ۱۲۹۷ ۱۲۹۸ ۱۲۹۹ ۱۳۰۰ ۱۳۰۱ ۱۳۰۲ ۱۳۰۳ ۱۳۰۴ ۱۳۰۵ ۱۳۰۶ ۱۳۰۷ ۱۳۰۸ ۱۳۰۹ ۱۳۱۰ ۱۳۱۱ ۱۳۱۲ ۱۳۱۳ ۱۳۱۴ ۱۳۱۵ ۱۳۱۶ ۱۳۱۷ ۱۳۱۸ ۱۳۱۹ ۱۳۲۰ ۱۳۲۱ ۱۳۲۲ ۱۳۲۳ ۱۳۲۴ ۱۳۲۵ ۱۳۲۶ ۱۳۲۷ ۱۳۲۸ ۱۳۲۹ ۱۳۳۰ ۱۳۳۱ ۱۳۳۲ ۱۳۳۳ ۱۳۳۴ ۱۳۳۵ ۱۳۳۶ ۱۳۳۷ ۱۳۳۸ ۱۳۳۹ ۱۳۴۰ ۱۳۴۱ ۱۳۴۲ ۱۳۴۳ ۱۳۴۴ ۱۳۴۵ ۱۳۴۶ ۱۳۴۷ ۱۳۴۸ ۱۳۴۹ ۱۳۵۰ ۱۳۵۱ ۱۳۵۲ ۱۳۵۳ ۱۳۵۴ ۱۳۵۵ ۱۳۵۶ ۱۳۵۷ ۱۳۵۸ ۱۳۵۹ ۱۳۶۰ ۱۳۶۱ ۱۳۶۲ ۱۳۶۳ ۱۳۶۴ ۱۳۶۵ ۱۳۶۶ ۱۳۶۷ ۱۳۶۸ ۱۳۶۹ ۱۳۷۰ ۱۳۷۱ ۱۳۷۲ ۱۳۷۳ ۱۳۷۴ ۱۳۷۵ ۱۳۷۶ ۱۳۷۷ ۱۳۷۸ ۱۳۷۹ ۱۳۸۰ ۱۳۸۱ ۱۳۸۲ ۱۳۸۳ ۱۳۸۴ ۱۳۸۵ ۱۳۸۶ ۱۳۸۷ ۱۳۸۸ ۱۳۸۹ ۱۳۹۰ ۱۳۹۱ ۱۳۹۲ ۱۳۹۳ ۱۳۹۴ ۱۳۹۵ ۱۳۹۶ ۱۳۹۷ ۱۳۹۸ ۱۳۹۹ ۱۴۰۰ ۱۴۰۱ ۱۴۰۲ ۱۴۰۳ ۱۴۰۴ ۱۴۰۵ ۱۴۰۶ ۱۴۰۷ ۱۴۰۸ ۱۴۰۹ ۱۴۱۰ ۱۴۱۱ ۱۴۱۲ ۱۴۱۳ ۱۴۱۴ ۱۴۱۵ ۱۴۱۶ ۱۴۱۷ ۱۴۱۸ ۱۴۱۹ ۱۴۲۰ ۱۴۲۱ ۱۴۲۲ ۱۴۲۳ ۱۴۲۴ ۱۴۲۵ ۱۴۲۶ ۱۴۲۷ ۱۴۲۸ ۱۴۲۹ ۱۴۳۰ ۱۴۳۱ ۱۴۳۲ ۱۴۳۳ ۱۴۳۴ ۱۴۳۵ ۱۴۳۶ ۱۴۳۷ ۱۴۳۸ ۱۴۳۹ ۱۴۴۰ ۱۴۴۱ ۱۴۴۲ ۱۴۴۳ ۱۴۴۴ ۱۴۴۵ ۱۴۴۶ ۱۴۴۷ ۱۴۴۸ ۱۴۴۹ ۱۴۵۰ ۱۴۵۱ ۱۴۵۲ ۱۴۵۳ ۱۴۵۴ ۱۴۵۵ ۱۴۵۶ ۱۴۵۷ ۱۴۵۸ ۱۴۵۹ ۱۴۶۰ ۱۴۶۱ ۱۴۶۲ ۱۴۶۳ ۱۴۶۴ ۱۴۶۵ ۱۴۶۶ ۱۴۶۷ ۱۴۶۸ ۱۴۶۹ ۱۴۷۰ ۱۴۷۱ ۱۴۷۲ ۱۴۷۳ ۱۴۷۴ ۱۴۷۵ ۱۴۷۶ ۱۴۷۷ ۱۴۷۸ ۱۴۷۹ ۱۴۸۰ ۱۴۸۱ ۱۴۸۲ ۱۴۸۳ ۱۴۸۴ ۱۴۸۵ ۱۴۸۶ ۱۴۸۷ ۱۴۸۸ ۱۴۸۹ ۱۴۹۰ ۱۴۹۱ ۱۴۹۲ ۱۴۹۳ ۱۴۹۴ ۱۴۹۵ ۱۴۹۶ ۱۴۹۷ ۱۴۹۸ ۱۴۹۹ ۱۵۰۰ ۱۵۰۱ ۱۵۰۲ ۱۵۰۳ ۱۵۰۴ ۱۵۰۵ ۱۵۰۶ ۱۵۰۷ ۱۵۰۸ ۱۵۰۹ ۱۵۱۰ ۱۵۱۱ ۱۵۱۲ ۱۵۱۳ ۱۵۱۴ ۱۵۱۵ ۱۵۱۶ ۱۵۱۷ ۱۵۱۸ ۱۵۱۹ ۱۵۲۰ ۱۵۲۱ ۱۵۲۲ ۱۵۲۳ ۱۵۲۴ ۱۵۲۵ ۱۵۲۶ ۱۵۲۷ ۱۵۲۸ ۱۵۲۹ ۱۵۳۰ ۱۵۳۱ ۱۵۳۲ ۱۵۳۳ ۱۵۳۴ ۱۵۳۵ ۱۵۳۶ ۱۵۳۷ ۱۵۳۸ ۱۵۳۹ ۱۵۴۰ ۱۵۴۱ ۱۵۴۲ ۱۵۴۳ ۱۵۴۴ ۱۵۴۵ ۱۵۴۶ ۱۵۴۷ ۱۵۴۸ ۱۵۴۹ ۱۵۵۰ ۱۵۵۱ ۱۵۵۲ ۱۵۵۳ ۱۵۵۴ ۱۵۵۵ ۱۵۵۶ ۱۵۵۷ ۱۵۵۸ ۱۵۵۹ ۱۵۶۰ ۱۵۶۱ ۱۵۶۲ ۱۵۶۳

ملک را بود در عذر دست چیر ۵۲ که شکر دل آسوده باشند و سیر
 بهائے سرخوشتن نمی خورد نه انصاف باشد که سختی برد
 چو دارند گنج از سپاهی دلکش در یغ ایدش دست بردن به تیغ
 چه مردی کند در صف کارزار چو دستش تپا باشد و کارزار ۵۱
 ۴۲- گفتار

به پیکار دشمن دلیران فرست	هزیران بناورد شیران فرست
به رانے جهان دیدگان کارکن	که صید آرمودست گرگ کن
مترس از جوانان شمشیر زن	خدر کن ز پیران بسیار فن
جوانان پیل افکن شیر گیر	ندانند سلطان روباہ پیر
خرومند باشد همان دیدہ مرد	که بسیار گرم آرمودست و سرد
جوانان شالشیہ نجات ور	ز گفتار پیران نه پیچند سر
گرت مملکت باید آراسته	مده کار معظم بنو خاسته
سپہ را کن پیش روجہ کسے	که در جنگها بوده باشد بے
نما بد سگ صید رو از پلنگ	ز روبہ رید شیر نادیدہ جنگ
چو پرو روہ باشد سپہ در شکار	نترسد چو پیش آیدش کارزار
بکشتی و خنجر و آماج و گونے	دلاور شود مرد پر خاش جوئے

۵۱- چیر غالب ۵۲- دستان - مکر و حیل ۵۳- خواسته - نو آموز ۵۴- خنجر شکار ۱۲

۵۳
 بگرامہ پروردہ عیش و ناز
 برنجید چو بیند در جنگ باز
 دومر دش نشاندر پشت زین
 بودکش زندگود کے بر زمین
 یکے را کہ دیدی تو در جنگ پشت
 بکش در عدد و در مصافش نشست

۳۴ حکایت

چرخش گفت گر گین بفرزند خویش
 چو قمر بان پیکار بر پشت و کیش
 اگر چون زمان جست خواهی گریز
 مرو آب مروان جنگی مریز
 سوارے کہ نبود در جنگ پشت
 نہ خود را کہ نام آوران را پشت
 نتور نیاید مگر زان دویار
 کہ افتند در حلقہ کارزار
 دوم جنس و ہم سفرہ و ہم زبان
 بکوشند در قلب ایجا بجان
 کہ نگ آیدش رفتن از پیش تیر
 یرا در بنگال دشمن اسیر
 چو بینی کہ یاران نہ باشند یار
 ہر میت بجائے غنیمت شمار

۳۴ - گفتار

دو تن پرورے شاہ کہتر نواز
 یکے اہل بازو دوم اہل راز
 ز نام آوران گوئے دولت برند
 کہ دانا و شمشیر زن پروردند

۱۵ گرامہ - حمام ۱۵ گر گین ایک ایرانی سلطان کا نام قربان - کمان کا فادہ کیش - ترکش ۱۵ آب

ریختن - کنایتہ بمعرت کرنا ۱۵ قلب - صف میاں جنگ ۱۵ اہل بازو سپاہیان

اہل راز دوا لشکران مدیر و مصلحت اندیش ۱۵

۵۴ برادر گمبیرد گمبیرد دیغ
 قلندر نگار و شمشیر زن
 نه مطرب که مردی نیاید ز زن
 تو همش ساقی و آواز خنگ
 بسا اهل دولت بازی نشست
 که دولت برفتش میازی ز دست

۴۵ - گفتار

نگویم ز جنگ بد اندیش ترس
 بسا کس بر فردا آیت صلح خواند
 در آوازه صلح از ویش ترش
 چو شب شد سپهر بر خفته راند
 زره پوش خستید مردا و زنان
 که بستر بود خواب گاه زنان
 بیاید نهان جنگ را خشن
 که دشمن نهان آورد آفتن
 حذر کار مردان کارا گه است
 بزرگ است روئین لشکر گه است

۴۶ - گفتار

میان دوید خواه کوتاه دست
 که گمبیرد و با هم سگاکند راز
 نه فرزانگی باشد ایمین نشست
 شود دست کوتاه ایشان راز
 یکی را به نیزنگ مشغول دار
 دیگر را بر آور ز هستی دمار
 اگر دشمن پیش گیر دستین
 بشمشیر تند بر خوش بریز

۱۵۱ صلح کردند مردان و زنان
 ۱۵۲ کلاه دست کم قوت - به استعداد ۵۵ نیزنگ - مکر و حیل ۱۲

۵۵
 بر دوستی گیر با دشمنش
 که زندان شود پیرهن بر تنش
 چو در لشکر دشمن افتد خلاف
 تو بگذار شمشیر خود و خلاف
 چو گرگان پسندند با هم گزند
 بر آساید اندر میان گوسپند
 چو دشمن بدشمن شود مشغول
 تو بادوست بنشین تا رام دل
 ۴۴ گفتار اندر ملاطفت دشمن از روی عاقبت اندیشی
 چو شمشیر بیکار برداشتی
 نگذار پنهان ره آشتی
 که لشکر کشوان مغرور شکاف
 نهان صلح جویند و پیدا مصاف
 دل مرد میدان نهانی بجوئے
 که باشد که در پایت افتد چو گوئے
 چو سالاری از دشمن افتد بچنگ
 بکشتن برش کرده باید درنگ
 که افتد کزین نیمه هم سرورے
 بماند گرفتار در چنبرے
 و اگر گشتی این بندی پیش را
 نه تو سده که دورانش بندی کند
 نه بینی دگر بندی خویش را
 که بر بندیان زور مندی کند
 کسے بندیان را بود دستگیر
 که خود بوده باشد به بندی ایسر
 اگر سر نهند بظلمت سرورے
 چو نیکش بداری نهند دیگرے
 و اگر خفیه و دل بدست آوری
 ازان به که صدره شنجوں بری

لشکر کشوان به آنکه لشکر را پنهان کند ^{۵۵} مغرور خود را نهی ^{۵۶} ای سر بر فرمان تو نهی ^{۵۷}

۴۸ - گفتار - اندر حذر کردن از دشمنی که در طاعت آید

گرفت خویش دشمن شود و دشمن
ز تبلیس ایمن شود زینهار
که گردد درونش کین تویش
چو یاد آیدش مهر و پیوند خویش
بداندیش را لفظ شیرین بین
که ممکن بود ز هر در انگین
کس جان از آسیب دشمن برود
که مردستان را دشمن شود
نگهدارد آن شوخ در کیسه در
که بیند همه خلق را کیسه بر
سپاهی که عاصی شود از اسپه
در آتا تو انی بخیزست مگیر
ندانت سالار خود را سپاس
ترا هم نداند ز غدرش هر اس
لبو کند و عهد استوارش مدار
لوا موز را ریشمان کن دراز
چو بکندی از دست دشمن دیار
که گر باز گوید در کار زار
و گر شهر یار را ز سانی گزند
مگو دشمن تیغ زن بر درست
بتدیر خنک بداندیش کوش
مصالح بیندیش و نیت پیش

۱ - هر اس اے ترس ۲ - ریشمان ۳ - عام رعایا - ۴ - هم باز شریک

دشمن ۱۲ -

۵۴
 منه در میان راز با هر کس
 که جاسوس هم کاسه دیدم بس
 سکندر که با شتر قیان حرب داشت
 در خیمه گویند در غرب داشت
 چو بهمن بزاوستان خواست شد
 چپ آواز افکند داز رست شد
 اگر جز تو داند که عزم تو چیست
 بران راز و دانش ببا یک گیت
 کرم کن نه پر خاش و کین آوری
 که عالم بزمه نلین آوری
 چو کارے بر آید به لطف و خوشی
 چه حاجت به تند می و گردن کشی
 غواهی که باشد دلت در دمنده
 دل درد مندان بر آور ز بند
 بیاز و توانا نباشد سپاه
 دعائے ضعیفان امیر ار
 برو همت از ناتوانان بجواه
 بر آنکه استخوانت بدرویش بُرد
 ز بازو و سرودی به آید بکار
 اگر با فسریدن ز داز پیش برد

باب دوم در احسان

اگر بوشمنندی معنی گراست
 که معنی ز صورت بماند بجائے
 کز دانش وجود و تقوی نبود
 بصورت درش هیچ معنی نبود
 کسی خسیس آسوده در زیر گل
 که خسیند زو مردم آسوده دل
 غم خویش در زندگی خور که خویش
 برده نبرد از داز حرص خویش
 زرو نعمت اکنون بره کان تست
 که بعد از تو بیرون ز فرمان تست
 اله همت تو بود دعا ۵۵ اتوان در دیشان ۵۶ معنی - حقیقت گرائے میل کن در آفتاب شو ۱۲

نخواهی که باشی پراگنده دل
 پریشان کن امروز گنجینه چشت
 تو با خود بپر تو شسته خویشتن
 کسے گوئے دولت ز دنیا پرو
 بیغمخوارگی جز سرانگشت من
 مکن بر کف دست نه هر چه هست
 بپوشیدن ستر درویش کوش
 مگردان غریب از درت بے نصیب
 بزیر گے رساند به محتاج خیر
 بحال دل خستگان در نگر
 فروماندگان را درون شاد کن
 نه خواهنده بر در دیگران
 ۲- گفتار اندر نواختن تیمیان و رحمت بر حال ایشان
 پدر مرده را سایه بر سر نلکن
 غبارش بیفشان و خارش مکن
 ندانی چه بودش فرومانده سخت
 بود تازه بے بیج هرگز درخت
 چو بینجی تپتی سرافکنده پیش
 مرده بوسه بر روی فرزند خویش

له نکل نکزار له لفظ مکن کار ربط دوسری مصرعے سے ہوئے غریب مسافر ۱۳

یتیم را بگیرد کنارش خسرو
 آلتا نگیرد که عرش عظیم
 بر حمت کین آتش از دیده پاک
 اگر سایه خود برفت از سرش
 من آنکه سرتاچور داشتم
 اگر بروم نشسته گس
 کنون گر بزدان بر ندم اسیر
 مرا باشد از درد طفلان خسته
 و گر خشمم گیرد که بارش برود
 پیر زده می چون بگرید شیم
 به شفقت بیفتا نش از چهر خاک
 تو در سایه خولیتن پرورش
 که سر در کنار پدر داشتم
 پریشان شدی خاطر خند کس
 نباشد کس از دوستانم نصیر
 که در طفلی از سر بر فتم پدر
 مرا باشد از درد طفلان خسته

۳۰- شکایت در شمره نیکوکاری

کسے دید در خواب صدر خجند
 کہ خارے زیپاے یتیمی بکند
 ہمی گفت در دروخته های چسب
 کزان خار بر من چه گلها مید
 مشو تا توانی از رحمت بری
 کہ رحمت بر ندت چه رحمت بری
 چو انعام کردی مشو در پرست
 کہ من سرورم دیگرے زیر دست
 اگر زین دورانش انداخت
 نه شمشیر دوران هنوز آخت
 چو منی دعا گوئے دولت هزار
 خداوند را شکر نعمت گزار
 کہ چشم از تو دارند مردم ایسے
 نہ تو چشم داری بدست کسے
 ۱۰۰ صدر رئیس ۱۰۰ در دروخته های بهشت باز میخامید ۱۰۰ چشم داشتن را بدست

۶۰ کرم خوانده ام سیرت سروران غلط گفتم اخلاق پیغمبران
۴۷ حکایت در اخلاق پیغمبران

۱ شنیدم که یک هفته ابن بسیل
ز فرخنده خوئی نخوردے پگاه
نیامد بمهان سرابے خلیل
مگر بے نوائے در آید ز راه
بیرون رفت و هر جانے نگرید
بر اطراف وادی نکه گرد و دید
به تنهائیکه در بیابان چو سید
سر و مولیش از برف پیری سفید
بدلدا لیش مر حبا ئے گفت
برسم کرمیان صلا ئے گفت
که اے چشمهائے مراد مک
یکه مردی کن بنان نمک
نعم گفت و بر حبت و بر دست گام
که دانست خلقتش علیه السلام
رقیبان ممانه اے خلیل
بغزت نشاند سپرد ذلیل
بفرمود و ترتیب کردند خوان
نشدند بر هر طرف همگان
چو سید الله آغاز کردند جمع
نیامد ز پیرش حدیثے بر سمع
چنین گفتش اے پیر ویرینه روز
چو پیران نمی بنیت صدق مسوز
نه شرط است وقتیکه روزی غوری
که نام خداوند روزی بری
گفتا نکیرم طریقت بد است
که بشنیدم از پیر آذر پست
بدانست پیغمبر نیک فال
که گبرست پیر تبه بوده حال

۱ ابن بسیل کنایه مسافر است رقیبان - محافظان - نگهبرم سخن - قبول نمی کنم بحدیثه بر زبان

بخوار می برانندش چو ریگانه دید
 اگر مشک بود پیش پا کان پدید
 سروشش آنداز کردگار خلیل
 بهیبت ملامت کنان گانے خلیل
 منش داده صد ساله روز می جان
 ترا نفرت آنداز و یک زمان
 گراومی برد پیش آتش سجود
 تو بال پیش چرامی بری دست جود
 ۵- گفتار اندر احسان با مردم نیک و بد

گره بر سر بند احسان مزن
 که این نقد و رشیدست آن مکرزن
 زیان میکند مرد قفیر دان
 که علم و ادب میفرشد بنان
 کجا عقل با شریع فتوئے دهد
 که مرد خسر دین بدینا دهد
 ولیکن تو بستان صاحب خرد
 از ازان فروشان بخت خرد
 ۶- حکایت عابد با شیاد شورخ دیده

زبانه زان آمد بصاحب دے
 که محکم شد و مانده ام در گلے
 یکے سفره را ده درم بر من است
 که دانم از او بردلم ده من است
 همه شب پریشان ازو حال من
 همه روز چون سایه و بنال من
 بگرد از سخنهای خاطر پریش
 درون دلم چون در خانه ریش
 خدایش مگر تاز ماور بزاز
 جز آن ده درم حسین دیگر نداد

۱۵- سر دش. فرشته ۱۵۰۰ با پس باز پس دست سخاوت چو باز میگیری ۱۵۰۰ که زدن
 احسان موقوف کنایه زرق - مکر - رشید - ساختگی و فریب ۱۲

ندانسته از دفتدین الف
 خوراز که یک روز مهر بر نه زد
 در اندیشه ام تا که دلم کریم
 شنید این سخن پیر سنخ نهاد
 زرافتا و در دست افسانه گو
 یکے گفت شیخ این ندانی که گیت
 گداے که بر شیر نر زین بند
 بر آشت عابد که خاموش باش
 اگر است بود آنچه پنداشتم
 اگر شوخ چشمی و سالوس کرد
 که خود را نگداشتم آبروے
 بدو نیک را بذل کن سپیم دوز
 خنک آنکه در صحبت عاقلان
 نخونده بحراب لایمق
 که آن قلنبان حلقه بر دوز زد
 از آن سنگیل دست گیر و سپیم
 در هسته و در آستینش نهاد
 برون رفت از اینجا و خور تازه رو
 بروگر بمیرد نباید گر گیت
 ابو زید را اسپ و فرزین بند
 تو مرد زبان نیستی گوش باش
 ز خلق آبرویش نگداشتم
 الا تانه پنداری افسوس کرد
 ز دست چنان که بزده یاده گوے
 که این کسب خیرست و آن دفع شر
 بیا موزد اخلاق صاحبان

لایمق یعنی بر نمی گردد همیشه مقیم میباشد قلنبان بے حیثیت است دست
 گیرده مد کرے است درست بضم اول دوم - دنیا - اشرافی - ابو زید ایک مشهور سبطی است
 چه مکاری - پیروب بیانی می ضرب المثل تمام موز زبان یعنی قابل سخن گفتن نیستی شنونده
 سخن باش است شوخ چشمی - بیجائی - سالوس - مکر و فریب است گویند - مکار -

گرت عقل درایت و تدبیرش ^{۶۳} بغیرت کنی پس سعدی بگوش
که اغلب درین شیوه دارد مثال نه در چشم زلف و دهن گوش و غال
۷- حکایت پدر مسک و فرزند جوانمرد

یکے رفت نہ دنیا از ویادگار خلف بود صاحب دلے ہوشیار
نہ چون مسکان دست بر زر گرفت چو آزادگان دست از دگر گرفت
ز درویش جالانماندے برش مسافر بہ مہمان سرے اندرش
دل خویش و بریکانہ خرسند کرد نہ ہیچون پدر سیم دزر بند کرد
ملاست کنے گفتش اے بادوست بیک رہ پریشان کن ہر جہت
بسائے تو ان خسرو من اندوختن بیک دم نہ مروی بود سوختن
چو در تنگدستی نداری شکیب نگہدار وقت فراخی حسیب

۸- مثل

بہشت رہے خوش گفت بالو کردہ کہ روز تو ابرگ سنجی بہ
ہمہ وقت پر دار مشک و سبوح کہ پیوستہ در دہ روانیت جوئے
بدینا تو ان آخرت یافتن بزربخہ دیو بر تافتن

۱- دست بر زر گرفتن کنایہ خچہ نہ کردن دست بر گرفتن یعنی خچہ کردن ۲- بادوست
کنایہ مسرف فیصلو الخچہ ۳- حسیب اما حساب کا مطلب یہ ہے کہ اندازے خچہ
کرنا چاہیے ۴- تو اجمعیت ہرگ سامان۔

۴۴
 ز دست تہی بر نیاید اُمید
 بزر بر کنی چشم دیو سفید
 و گزیر چہ داری بکف بر نہی
 گفت وقت حاجت بماند تہی
 گدایان بسی تو ہرگز قوی
 نکردند و ترسم تو لاغر شوی

۹۔ باز آدم بحکایت فرزند خلق

چو مناع خیر این حکایت بگفت
 ز غیرت جو اغر در ارگ بجفت
 پرانگندہ دل گشت از ان گفتگوے
 بر آشفست و گفت اے پرانگندہ گوے
 مراد ستگا ہے کہ بر امن است
 پدر گفت میراث جدمن ست
 نہ ایشان بخت نگہداشتند
 بجزرت بمردند و بگذاشتند
 بدستم بقیاد مال پدر
 کہ بعد از من افتد بدست سپر
 ہمان یہ کہ امروز مردم خوردند
 کہ فردا پس از من بنمایا بر بند
 خورد پوش و بختاے و جرت رسان
 نگہ می چہ داری ز بہر کسان
 بر ند از جہان با خود احباب رہن
 فرومایہ ماند بجزرت بجائے
 ز رو نعمت اکنون بدہ کانست
 کہ بعد از تو بیرون ز فرمان است
 بدنیہا توانی کہ عقبی خسری
 بجزر جان من ورنہ حسرت خوری

۱۰۔ حکایت اندر راحت رسانیدن بہ ہمسایگان

بزارید وقتے زنے پیش شوے
 کہ دیگر مخزنان ز طباق کوے
 دیو سفید۔ ایک از ندانی پلوان کا نام جو بہتم کے ہاتھ سے اراکیا لے مناع مبادلہ مانع یعنی
 باز دارندہ ۱۷۔

۶۵ بیازار گندم فروشان گرائے
 نہ از مشتری کا زحام مگس
 سر این جو فروش ست و گندم غلے
 بیک ہفتہ رویش ندریت کس
 بزن گفت کاے روشنائی بیاز
 نہ مردی بود نفع از و اگر گفت
 چو استادہ دست افتادہ گیر
 بہ نیک مردان آ زادہ گیر
 خریدار دکان بے رونقند
 جو اگر راست خواہی کیست
 کرم پیشہ شاہ مردان علیست

۱۱- حکایت

شنیدم کہ مردے براہ حجاز
 چنان گرم نہ در طریق خداے
 بہر خطوہ کردے دور کعت نماز
 کہ خار میخان مکنیدے زیائے
 پند آمدش در لطف پاک خویش
 کہ نتوان ازین خوبتر راہ رفت
 غورش سر از جاوہ بر تافتے
 کہ اے نیک بخت مبارک نہاد
 پندار اگر طاعتے کردہ
 کہ نزلے بدین حضرت آورده

۱۱ گرائے میل کن جو فروش گندم نہاد غاباز بیدایت ۱۲ خطوہ- قدم حج خطوات ۱۳
 ۱۴ بلیس بکرو حیلہ در جاہ رفت مغرور شد ۱۵ ہاتف ایکہ فرشتہ ہر جوئیے آواز تبارک ۱۶
 نزل- مخفہ ۱۲

۶۶
اجانے آسودہ کردن وے به از الفب رکعت بهر منفرے

۱۲- حکایت

بسر ننگ سلطان چنین گفت زن که خیزے مبارک در رزق زن
پروتاز خوانت نصیب دهند که فرزند گانت به سختی درند
بگفتا بود مطبخ امروز سرد که سلطان بشب نیت روزه کرد
زن از نا امید می سر انداخت پیش همی گفت با خود دل فاقه ریش
که سلطان ازین روزه گوئی چه عاست که افطار او عید طفلان است
خورنده که خیرش بر آید دوست به از هاتم الدهر دنیا پرست
مسلم کسے را بود روزه داشت که در مانده را دهر نان چاشت
و گرنه چه حاجت که زحمت بری نه خود باز گیری دهم خود خوری
حیالات نادان خلوت نشین بهم پر کند عاقبت کفر و دین
صفایست در آب آئینه نیر ولیکن صفار ابیاید تیسر

۱۳- حکایت کیم تنگ دست با سائل

یکے را کرم بود و قوت نبود کفانش بقدر مردوت نبود
که سفلہ خدا ندستستی مباد جزدان مرد را تنگ دستستی مباد

لله در رزق زن - روزی کمائی کوشش کرد ۱۷ صائم الدهر - ده شخص جوامع
سال روزه رکھے ۵۳ خداوند هستی - صاحب ثروت ۱۲

۶۶
 کسے را کہ ہمت بلند آفتند
 مرادش کم اندر کمند آفتند
 چو سیلاب ریزان کہ بر کوہ سار
 نگیرد ہی بر بلند ہی قرار
 نہ در خور دسرا یہ کردے کرم
 تنک ایہ بودی ازین لاجرم
 برش تنگدستے دو حرفے نبشت
 کہ اسی خوب فرجام فرخ سرشت
 کیے دست گیرم بچندے درم
 کہ چندست تا من بزدان درم
 بچشم اندرش قدر چیزے نبود
 ولکین بدستش پیشینے نبود
 بخصمان نیدی فرستاد مرد
 کہ اے نیک تا مان آزاد مرد
 بدارید چندان کف از دامنش
 دگر میگرنیز و صمان بر منش
 وزان جا بزدان درآمد کہ خیر
 وزین شہر تا پائے داری گیر
 چو کج شک در باز دید از قفس
 قرارش خود اندر دیک نفس
 چو باد صبا زان زمین سیر کرد
 نہ سیرے کہ یادش رسیدے بگرد
 گرفتند جائے جو انزد را
 کہ حاصل کنی سیم یا مرد را
 چو بجا رگان راہ زندان گرفت
 کہ مرغ از قفس رفتہ نخوان گرفت
 شنیدم کہ در حبس چندے ماند
 نہ رقعہ نبشت و نہ فریاد خواند
 زانہا تیا سود شبہا نہ خفت
 ہر دو پار سائے گذر کرد و گفت
 نہ پذیرمت مال مردم خوری
 چہ پیش آمدت تا بزدان دری
 لے مضمان نیدی۔ صاحبان نیدی خانہ یعنی قرضخواہان ۷۵ سیر کردے بگرخت۔

بگفتا کہ مان اے مبارک نفس
 یکے ناتوان دیدم از بند ریش
 بخوردم بحیلت گرمی مال کس
 خلاش ندیدم بجز بند خویش
 من آسوده و دیگرے پائے بند
 زہے زندگانی کہ نامش نمود
 بہ از عالمے زندہ مردہ دل
 تن زندہ دل خفته در زیر گل
 تن زندہ دل گز تیر دچہ پاک
 دل زندہ ہرگز نگردد ہلاک

۱۴۔ حکایت در معنی احسان با خلق خدا

یکے در بیابان سگ تشنه یافت
 کلدو کرد آن پسندیدہ کیش
 بردن از ریت در حیاتش نیافت
 چو جملہ اندران بستہ دستار خویش
 سگ ناتوان را دمی آب داد
 کہ داو و رگناہان او عفو کرد
 کرم پیشہ گیر دو فاپیشہ کن
 کجا گم شود خیر بانیک مرد
 جہان بان در خیر رکن بست
 چراغی بنہ در زیارت گے
 نہ چندان کہ دینارے از دست بخی
 خبر داد پیغمبر از حال مرد
 الا اگر خفاکاری اندیشہ کن
 کہے با سگے نیکی کوئی گم نہ کرد
 کرم کن بران کتہ بر آید رست
 گیت در بیابان نباشد چہ
 بہ قنطار از زنجش کردن ز گنج

برادر کسے بار در خورد زور
 تو با خلق نیک کن اسے نیکیجت
 گران ست پائے بلخ پیش مور
 که فردا نگیرد خند ابر تو سخت
 گراز پا در آید مانند اسیر
 که باشد که افتد بفرماندهی
 که از فرمان مدہ بر روی
 چو تمکین و جاہت بود و اوم
 مکن زور بر مرد دولش عام
 کہ اقتد کہ با جاہ و تمکین شود
 چو بیزق کہ ناگاہ فسرین شود
 نیاشد در و تیج دل تخم کین
 خداوند خسرین زیان میکند
 کہ بر خوشه چین سگر گران میکند
 تیر کہ نعمت یہ سکین دهد
 وزان بار غم بر دل این نهد
 بساز و رمنده کہ افتاد سخت
 بس افتاده را یادری کرد بخت
 دل زیر دستان نباید شکست
 مبادا کہ روزے شود زیر دست

۱۵- حکایت

نبالید درویشے از ضعف حال
 بر تن درویشے خداوند مال
 نہ دنیا را دوش سیدل نہ دانگ
 بر زو لب ریاری از طرہ بانگ
 دل سائل از جور او خون گرفت
 سر از غم بر آورد و گفت اسے شکفت

۱۵ از پا در آید - عاجز شود و بیفتد ۱۵ - غلام - نوکر چاکر ۱۲

۱۲ سر گران کردن - غرور کرنا ۱۲

تو انگر ترش روی باری پرست
 لفرمود کونته نظر تا غلام
 مگر می نترس از تلخی خواست
 بر اندیش نزاری وز جرتم نام
 بنا کردن شکر پروردگار
 نبر گیش سر در تباهی نهاد
 شقاوت برهنه نشانیش جو سیر
 فتانیش قضا بر سر از فاقه خاک
 سر پایے حالش در گزشت
 غلامش بهمت کریمے فتاد
 بریدار مسکین آشفته حال
 شبانگه یکے بر درش لقمه حبت
 لفرمود صاحب نظر به راه
 چون نزد یک بر دوش ز خوان بهره
 چون نزد یک آمد بر خواجبه باز
 بر سپید سالار فرخنده خوی
 بگفت اندرونم بشو ریده سخت
 که مملوک دے لجوم اندر قدیم
 خداوند املاک را سباب و سیم
 که خوشدکن مرد در مانده را
 بر آورد بے خلیستن نعره
 عیان کرد اشکش بر سیاه راز
 که اشکت ز جور که آمد بر دے
 بز احوال این پیر شوریده بخت
 خداوند املاک را سباب و سیم

چو کوتاه شد دستش از غزنو تاز ^{۱۷} کند دست خواش بدربار از
 بخندید و گفت ای پسر خوشیت ^{۱۸} ستم بر کس از گردش دور نیست
 نه آن تنگ روزیت باز از گان ^{۱۹} که بروی سراز کبر آسمان
 من آنم که آن روزم از در بر اند ^{۲۰} بر درفش دور گیتی نشاند
 نگه کرد باز آسمان ^{۲۱} فروشت گرد غم از روئے من
 خدا از بحکمت به بند درے ^{۲۲} کشاید بفضل و کرم دیگرے
 بسا مفلسی بے نوا سیر شد ^{۲۳} بسا کار منعم زیر زیر شد

۱۶- حکایت

یکے سیرت نیک مردان شنو ^{۲۴} اگر نیک مردی و پاکیزه رو
 که شبلی زهاوت ^{۲۵} گندم فروش ^{۲۶} بده برد انبان گندم بدوش
 نگه کرد مورے در آن غله دید ^{۲۷} که سرگشته از هر طرف میدوید
 ز رحمت برو شب نیارست ^{۲۸} خفت ^{۲۹} بما و ای خود بازش آورد و گفت
 مروت نباشد که این موریش ^{۳۰} پراگنده گردانم از جاسے خویش
 درون پراگندگان جمع دار ^{۳۱} که جمعیت باشد از روزگار
 چه خوش گفت سر دوی پاکیزه ^{۳۲} که رحمت بران تربت پاک یاد
 میازار مورے که دانه کش است ^{۳۳} که جان دارد و جان شیرین خوش است

در روز زمانه عازت - دکان - نیارست - نتوانست -

سیاه اندرون باشد و سنگدل
 که خواهد که مورے شود تنگدل
 مزن بر سر ناتوان دست زور
 که روزے بپایش دافتی چو مور
 نه بخشد بر حال پر دانه شمع
 نگدکن که چون سوخت و پیش جمع
 گرفت ز تو ناتوان تر بے ست
 توانا تراز تو ہم آخر کسے ست

۱۷- گفتار اندر جوان مروی و مقرر آن

پنجش سے پسر کا می زاد و هید
 با حسان توان کرد و حشی بقید
 عدو را با لطف گردن به بند
 که نتوان بریدن به تیغ این کند
 چو دشمن گرم بنید و لطف وجود
 نیاید اگر خبث از دور وجود
 مکن بد که بد بینی از یار نیک
 نروید ز تخم بدی باریک
 چو باد و ست دشوار گیری و تنگ
 نخواهد که بنید تر نقش و رنگ
 و اگر خواهی با دشمنان نیک دوست
 بے بر نیاید که گردند دوست

۱۸- حکایت در معنی صید کردن دلما با حسان

بره در یکے پیشم آمد جوان
 تنگ در پیش گو سفندے دوان
 بدو گفتم این رسیان ست و بند
 که می آرد اندر پیت گو سفند
 سبک طوق و زنجیر از و باز کرد
 چپ و راست پویندن آغاز کرد

بزمه همچو پنهان در پیش می دید
 که جو خورده بود از کف مرد خوید
 چو باز آمد از عیش و بازی بجای
 مرادید و گفت ای خداوند رانے
 نه این رسیان می برد با نش
 که احسان کند لیست در گردش
 به لطفی که دیدست پیل راں
 نیارده می حمله بر پیلان
 بدان را توازش کن ای شکرد
 که سگ پاس دارد چنان تو خود
 بران مرد کندست دندان یوز
 که مالد زبان بر شیرش دوز

۱۹- حکایت درویش بار و باه

یکے رویچه دیدم دست و پایے
 فرومانده در صنع و لطف خدا
 که چون زندگانی بسر می برد
 بدین دست و پا از کجای خورد
 درین بود درویش شوریده رنگ
 که شیر می در آمد شغای بچنگ
 شغای آن گون بخت را بشیر خورد
 بماند انچه راه از وسیر خورد
 و گر روز باز تلفاتی افتاد
 که روزی رسان قوت روزش بداد
 یقین مرد را دیده بینه کرد
 شد و تکیه بر آفریننده کرد
 کزین پس کینچه نشینم چو مور
 که روزی نخوردند سیلان بزور
 زرخزان فرورد چندی بحب
 که بخنده روزی فرستد ز غیب
 نه بیگانه شمار خوردش نه دست
 چو خفاش رگ استخوان ماند پوست

۱۵ بزمه - بکری کا بچہ ۱۶ خود تلفظ خندجو - معنوی گیاه سبز ۱۷ یوز چیتا ۱۲

چو صبرش نماند از ضعیفی و هوش
 ز دیوار محرابش آمد بگوش
 برد شیر درنده باش اے دغل
 میند از خود را چو روباه شل
 چنان سحر کن که تو ماند چو شیر
 چو روبه چه باشی بوا مانده سیر
 چو شیران که اگر گردن فرب است
 گرفت چو روبه به سگ از دے است
 بچنگ آرد با دیگران نوش کن
 نه بر فضلہ دیگران گوش کن
 بخورتا توانی بیا ز دے خویش
 که سعیت بود در تراز دے خویش
 برو دستگیر اے نصحت پذیر
 نه خود را بفیلکن که دستم بگیر
 خدا را بران بنده بختایش است
 که خلق از وجودش در آسایش است
 کرم در زدن سر که مغرے در دے
 که دون همتاں اند بے مغر و پست
 کسے نیک بنید بهر دوسرے
 که نیکی رساند بخلق خداے

۲- حکایت عابد بنخل

شنیدم که مردیست پاکیزه بوم
 شناسا و بهر و در اقصای روم
 من و چند سالوک^۱ صحرانورد
 بر فقیه قاصد بیدار مرد
 سر و چشم هر یک ببوسید دست
 به تمکین و عزت نشاند و نشست
 زرش دیدیم و زرع و شاگرد و خست
 و لے بے مردت چو بے بردخت
 بخلق و کرم گرم رو مرد بود
 و لے دیگرانش قوی سرد بود

۱- دامانده - باقی مانده ۲- گوش کن - نگه کن ۳- سالوک - سالک بمعنی راهبر ۴-

همه شب نبودش قسار و مجروح ^{۵۵} ز تبیج و تهلیل و مار از جوع
 سحر که میان لبست و دریا زد کرد همان لطف دو شینه آغاز کرد
 یکم بزدله شیرین و خوش طبع بود که با ما مسافر در آن ربیع بود
 مرا بوسه گفتا بتصحیف ده که در ویش را تو شده از بوسه به
 بخت مند منه دست بر کفش من مرانان ده و کفش بر سر بزن
 بایشان مردان سبق برده اند نه شب زنده داران که دل مرده اند
 همی دیدم از پاسبان تشار دل مرده و چشم شب زنده دار
 اگر است جوان مردی نان دهی مقالات بیهوده طبل تپیست
 قیامت کسے باشد اندر بهشت که معنی طلب کرد و دعوی بهشت
 معنی توان کرد دعوی درست دم یی قدم تکیه گاهت هست

۲۱- حکایت حاتم طائی و صفت جوان مردی و

شنیدم در ایام حاتم که بود بخیل اندرش باد پائے چو دود
 صبا سر عتقے رعد بانگ او ^{۵۵} که بر برق پیشی گرفته همه
 تنگ تر از آن می ریخت بر کوه و دشت تو گفتی مگر ابر نیسان گذشت
 یکم سیل رفتار با مومن نوزد که باد از پیش باز ماندے چو گرد

۵۵ عجیب غریبم اول جواب رفتن ۵۵ تبیج سحان الله کنایه تهلیل - لا اله الا الله کنایه
 ۵۵ ربیع بالغیة سر لے ۵۵ دم بے قدم قول بے عمل ۵۵ او هم - مشکلی گویا ۱۲

بگفتن مردان صاحب علوم
 که بہتائے او در کرم مرد نیست
 بیابان نوزدے چو کشتی بر آب
 بہستور دانا چنین گفت شاہ
 من از حاتم آن اسپ نازی نژاد
 بدانم کہ دروے شکوہ مہیست
 رسول خردمند عالم بطے
 زمین مردہ وابر گریان برو۔
 بمنزل کہ حاتم آمد فرود
 ساطے بنیگند و اسپے بکشت
 شب آنجا بودند و روز دگر
 ہجی گفت و حاتم پریشان چو ست
 کہ اے برہ در موبد نیک نام
 من آن باد رفتار دل دل شتاب
 کہ دانستم از دست باران و سیل
 بنوعے دگر روئے را ہسم نبود
 مروت ندیدم در آئین خوش

سخنائے عالم بہ سلطان روم
 چو اسپش بچو لان دنا در ذنیت
 کہ بالائے سیرش نہ پرد غراب
 کہ دعویٰ خجالت بود بے گواہ
 بنچو اہم گراو کمیت کرد و داد
 دگر دکنہ بانگ طبل تہیست
 رداں کرد و دہ مرد ہمراہ وے
 صبا کردہ بار دگر جان درو
 بر آسودہ چون تشنہ بر زندہ رود
 بدامن شکر داد شان زر مہشت
 بگفت انچہ دانست صاحب خبر
 ز حسرت بدندان ہی کند دست
 چرا پیش از نیم نہ گفتی پیام
 زہر شادوش کردم کباب
 نشاید شدن در چراگاہ خیل۔
 جزین اسپ در بار گاہم نبود
 کہ مہمان بنچہ پیر دل از فاقہ ریش

مرنام باید در اقلیم فاشش دگر مرکب نامور گو مباشش
کسان را در دم داد و تشریف و ادب طبعی ست اخلاق نیکو نہ کسب
خبر شد بروم از جوان مرد طے ہزار آفرین کرد بر طبع وے
ز حاتم بدین نکتہ راضی مشو ازین لغز تر ماجراے شنو

۲۲- حکایت دراز مودن بادشاہ مین حاتم را باز از مودی
نہانم کہ گفت این حکایت مین کہ بود ست فرماندہے در مین
ز نام آوران گوے دولت رپود کہ در گنج بخشی نظیرش نبود
توان گفت اورا سحاب کہ کم کہ دستش چو باران فشانہ کرم
کے نام حاتم نہ دے برش کہ سودا نہ رفتے از دور سرش
کہ چند از مقالات آن باد سیخ کہ نے ملک دارد نہ فرمان نہ گنج
شنیدم کہ حش ملوکا نہ ساخت چو خجک اندران نزم خلقے نوخت
در ذکر حاتم کسے باز کرد وگر کس ثنا گفتن آغاز کرد
حسد مرد را بر سر کینہ داشت یکے را بخون خوردش برگاشت
کہ تا هست حاتم در آیام من نخواہد بہ نیکی شدن نام من
بلا جوے راہ نبی طے گرفت بکشتن جو انور را پے گرفت
جولنے برہ پیش باز آمدش کہ دلبے اتے فراز آمدش

۷۸
 نکور و سوز و دانا و شیرین زبان
 کرم کرد و غم خورد و پوزش آه نمود
 نهادش سحر بوسه بردست و پائے
 بگفتا نیارم شد ایدر مقیم
 بگفت از بنی بامن اندر میان
 بمن دار گفت ای جوان مرد گوش
 درین بوم حاتم شناسی مگر
 سرش بادشاه یمن خواست است
 گرم رہنمائی بدان جا که دوست
 بخندید بزنا که حاتم منم
 نباید که چون صبح گردد سفید
 چو حاتم آزادگی سر نهاد
 بجاگ اندر افتاد بر پائے جست
 بینداخت شمشیر و ترکش نهاد
 که گر من گله بر وجودت زخم
 دو چشمش بوسید و در برگرفت

بر خویش برد آن شبش میمان
 بداندیش را دل بر نیکی م بود
 که نزد یک ما چند روزی بیائے
 که در پیش دارم همه عظیم
 چو یاران یکدل بکوشم بجای
 که دامن جوان مرد را پرده پوش
 که فرخنده نام ست و نیکو سیر
 ندانم چه کین در میان خاست
 ہمیں چشم دارم ز لطف تو دوست
 سرانیک جارا کن به تیغ از تنم
 گزندت رسد یا ستوی نا امید
 جوان را بر آمد خروش از نهاد
 گمش خاک بوسید و گداز دست
 چو فرمان بران دست برکش نهاد
 نه مردم که در کیش مردان زخم
 در آنجا طریق یمن برگرفت

آه پوزش - علو - آیدر - اینجا انوں سے کش - سینه -

ملک در میان دو ابرو دے مرد بدانت حلے کہ کارے نہ کرد
 بگفتش بیاتا چہ داری خبر چہ اسرہ بستی بفراک بر
 مگر بر تو نام آورے حملہ کرد نیا وردی از ضعف تاب نبرد
 جوان مرد شاطر زمین بوسہ داد ملک را ثنا گفت و تکلمین نہاد
 بدو گفت کاے شاہ باداد و ہوش ازین در سخنیائے حاتم نبوش
 کہ دریافتم حاتم نامجوے ہنرمند و خوش منظر و خوب روئے
 جوان مرد و صاحب خرد و دیش برد انگلی فوق خود دیدمش
 مرا بار لطفش دوا کرد پشت بہمشیر احسان و فضل مکت
 بگفت آنچه دید از کرمہائے و شہنشہ ثالفت بر آل طے
 فرستادہ را داد مہر درم کہ مہرست بر نام حاتم کرم
 مراد را رسد گر گواہی دہند کہ معنی و آوازہ اش ہر ہند
 ۲۳ حکایت دختر حاتم در روزگار پیغمبر علیہ الصلوٰۃ والسلام
 شنیدم کہ طے در زمان رسول نکر و نہ منشور ایمان قبول
 فرستاد لشکر بشیر و نذیر گرفتند از ایشان کہ وہے سیر
 بفرمود کشتن بشمشیر کن کہ بے باک بودند و ناپاک دین
 زن گفت من دختر حاتم بخوانند ازین نامور حاتم
 مہر حاتم - و نوے از رشک و شکوک طے معنی حقیقت - آوازہ - شہر ۱۲

۸۰ کرم کن بجال من اے محترم
 بفرمان پیغمبر پاک راے
 کہ مولائے من بود از اہل کرم
 کشادہ دزدنجیرش از دست و پایے
 دران قوم باقی نہ سادہ تیغ
 کہ راند سیلاب خون بیدریغ
 ہزارہی پیشیر زن گفت زن
 مرا نیز با جلاہ گردن بز ن-
 مروت نہ بنیم رہائی زن نہ
 بہ تنہا دیار غم اندر کم نہ
 ہی گفت گریان براخوان طے
 یہ سمع رسول آمد آواز وے
 بہ بخشیدش آن قوم و دیگر عطا
 کہ ہرگز نہ کرد اصل و گوہر خطا

۲۴ حکایت درآزاد مردی حاتم و ذکر پادشاہ اسلام
 زبنگاہ حاتم کیے پیسر مرد
 طلب دہ درم سنگ فانیذ کرد
 زرادہی چنین یاد دار جبہ
 کہ پیشش فرستاد سنگ شکر
 زن از خیمہ گفت این چہ اندر پیر بود
 ہمان دہ درم حاجت پیر بود
 شنید این سخن نام پیر دار طے
 بخندید و گفت احوال آرام نھے
 گر او در خور حاجت خویش خواست
 جو حاتم بازاد مردی دیگر
 جوان مردی آل حاتم کجاست
 زہ دوران گیتی نیسا مدگر
 ابو بکر سحر آنکہ دست نوال
 نہ ہمتش بر دمان سوال

۱۔ نام پیر دار طے باضافت کنایہ از حاتم طے دلدارام ہے۔ حے عرب کے ایک
 قبیلہ کا نام ہے۔ اور یہ عدوت اسی قبیلہ کی تھی۔

رعیت پناہ دولت شاد باد
سرافراز و این خاک فرخنده بوم
لبعیت مسلمانی آباد باد
نبردی کس اندر جهان نام طے
ترا هم ثنا ماند و هم ثواب
ترا سعی و جهد از برائے خداست
که حاکم بدان نام و آوازه خواست
تکلف بر مرد درویش نیست
که چپہ آنکھ بربت بود خیر کن
وصیت ہمین یک سخن بیش نیست
ز تو خیر ماند ز سعدی سخن

۲۵- حکایت در علم بادشاهان

یکے را خیرے در گل افتاده بود
بیابان و باران و سلاو سیل
ز سوداوش خون در دل افتاده بود
همہ شب درین غصہ تا بامداد
فروستہ ظلمت بر آفاق ذیل
نه دشمن برست از زبانش نه دوست
سقط گفت و نفرین و دشنام داد
به پنجر گه بد بچوگان و گوے
نه صبر تغییر نه در جواب
که بر پشت ماجرای شنید
نگه کرد سالار اقلیم دید

له فاک کنا نیتہ شیراز ۱۵ خون در دل افتادن عبارت از کمال در مشقت
افتادن ۱۵ ذیل - دامن ۱۵ قضا - اتفاقاً ۱۲

ملک شترگین در چشم نگاریت
 یکے گفت شایہ تیغش بزن
 نگہ کرد سلطان عالی محل
 بختید بر حال مسکین رو
 زرش داد و اسب قبا کوستین
 یکے گفتش ای پیر بخل و ہوش
 اگر من نبالیدم از درد خویش
 بدی را بدی سهل باشد جزا
 اگر سودائے این برمن از جہیت
 کہ نگذاشت کس را نہ دختر زن
 خودش در بلا دید و خسرو در محل
 فرد خور و خشم ستمناے سرد
 چہ نیکو بود مہر در وقت کین
 عجب رستی از قبل گفتا خوش
 وے انام فرمود در خورد خویش
 اگر مردی حسن الے من اسما

۲۴- حکایت تو انگر سفلہ و درویش صاحب دل

شنیدم کہ مغرورے از کبرست
 بکنجے فروماندہ بہشت مرد
 شنیدش یکے مرد پوشیدہ چشم
 فرو گفت و بکبریت برخاک کوے
 در خانہ بر روے سائل بیت
 جگر گرم و آہ از لف سینہ سرد
 بگفتا چہ در تابت آدرد و خشم
 خفائے کزان شخصش آمد بروے
 یک اشب نیز دمن افطار کن
 بمنزل در آوروش و خوان کشید
 بخلق و فریش گریبان کشید

۱۵- اصل کیچڑ۔ ۱۶- حسن الی من اسما۔ اس کے ساتھ نیکی کر جو تیرے ساتھ بدی کرے

۱۷- پوشیدہ چشم۔ نابینا

بر آسود درویش روشن نہاد
شب از نگش قطره چہ چکید
حکایت لشہر اندر افتاد و خوش
شنید این سخن خواہ سنگدل
بگفتا حکایت کن اے نیکبخت
کہ بر کویت این شمع گیتی فروز
تو کو تہ نظر بودی و سست رانے
بروئے من این در کسے کرد باز
اگر ہوسہ بر خاک مردان زنی
کسب اینکہ پوشیدہ چشم دل اند
چو برگشتہ دولت ملامت شنید
کہ شہما ز من صید دام تو شد
کسے چون بدست آورد جہ باز
مرا بود دولت بنام تو شد
فرو بردہ چون مویشی بدان باز

۲۶۔ گفتا بر اندر دل را ہی خلقے تا بر سند مال لے

الاگر طلیک گار اہل دلی - ز خدمت مکن یک زمان غافل
خورشیدہ بدرجہ دیکٹ حمام کہ یک روزت افتد ہائے بدام

چو ہر گوشہ تیر نیاز افگنی ^{۸۴} امیست ناگہ کہ صبر سے کنی
درے ہم بر آید ز چندین هدف ز صد چوبہ آید یکے بر ہدف

۲۸ حکایت درین معنی

یکے را پس گم شد از راحلہ شبانگہ بگردید در قسافلہ
زہر خمیہ پر سید و ہر سہفت تباریکی آن رود شنائی تباہت
چو آمد بر مردم کاروان شنیدم کہ میگفت با ساریان
ذانی کہ چون راہ بردم بدوست ہر آنکس کہ پیش آدم گفتہ است
مشایخ بجان طالب ہر کنند کہ باشند کہ وقتے بگردے برسند
بر ندانہ برائے دے بارہا خوردند از برائے گلے خارہا

۲۹ حکایت ہمدرین معنی

ز تاج ملک زادہ در مناخ شبے لعلے افتادہ در سنگ لاخ
پد گرفتش اندر شب تیرہ رنگ چہ دانی کہ گوہر کد امست و رنگ
ہمہ سنگہا گوشش دارائے سپر کہ لعل از میانش نیاشد بیدر
دراو باش پا کان شوریدہ رنگ ہمان جائے تار یک لعل ندو رنگ
بجزت یکش بار ہر جاہے کہ افقی لبہ وقت صاحب دے
کسے را کہ یادوستے سرخوش است نہ بینی کہ چون یار دشمن کش است

۱۵ چوبہ تیرہ ۱۵ جائے آسودگی جائے خواب ۱۵ سرخوش است بخت دارد

بدر و چو گل جامه از دست خار	که خون در دل افتاده خند و چو تار
غم جمله خور در هوا سئوای یکے	مراعات صد کن برائے یکے
گرت خاک پایان شوریده سرق	حقیر و فقیر نذر نظر
تو هرگز مبین شان بحشم پسند	که ایشان پسندیده حق پس اند
کسے را که نزدیک ظننت بدوست	چه دانی که صاحب لایت خود است
در معرفت بر کسانیت باز	که در هاست بر روست ایشان فرزند
بساتنخ عیثان تلخی چشان	که آیند در حلقه دامن کشان
بهوسی گرت عقل و تدبیر هست	ملک را توادر نواخانه دست
که روزی فرج یابد از شهر بند	بلایت بخشد چو گر دو بلند
مسوزان و رخت گل اند خریف	که در نو بارت نماید طریف

۳۰. حکایت پدر زخمیل و فرزند لایالی

یکے زهره خرج کردن نداشت	زرش بود و یارائے خوردن نداشت
نخوردے که خاطر بیایدش	نزدائے که فر دایکار آیدش
شب و روز در نیند ز بود و نیم	زرو سیم در نیند مرد و لیثم
بدانست روزے پس در کسین	که محسک کجا کرد زور در زمین
ز خاکش بر آورد و بر باد داد	شنیدم که شکے در آنجا نهاد

جو انم در از رلقاسے نکر دیا
 کزین کم زلے بود ناپاک رو
 ہمارہ پیکر چنگ ورنائے خوش
 پردہ زار و گریباں ہمہ شب سخت
 زراز ہیر خوردن بود آیدر
 زراز سنگ خارا برون آوردند
 زرا ندر کف مرد دنیا پرست
 چو در زندگانی بدی یا عیال
 چو چشم از آنکہ خورد از تو سیر
 بخیل تو آنکہ بدنیار و سیم
 ازان سالہامی بماند زرش
 بنگ اجل ناگہس لشکند
 پس از بردن و گرد کردن چو مو
 سخنامے سعدی مثال ست و نپ
 درین است ازین روئے بزافتن
 ۸۶ بیک دستش آمد بد بگر خورد
 کلاش بیازار و میز رگرو
 پس چنگ و نمائی آورد پیش
 پس بامدادان بخندید و گفت
 زہر ندادن چہ سنگ و ہر زہر
 کہ بخت نند و پوست نند آسان خوردند
 ہنوز اسے برادر لبنگ اندرست
 گرت مرگ خوانند از ایشان مثال
 کہ از بام نخبہ گزافتنے زیر
 طلسمے ست بالائے گنجے مقیم
 کہ لرزد طلسمے چنین بر سرش
 با سودگی گنج قسمت کنند
 بخور پیش ازان کت خورد کرم گور
 بکار آیدت گر شوی کار بند
 کزین روئے دولت تو ان یافتن

۱۷ چنگ برنائے ندادن عبارت از گرسنہ بودن و فاقہ کردن ۱۸ چہتر رومہ ۱۹

۳۱۔ حکایت احسان اندک و ثمرہ آن بے نہایت

جوانی بدانگے کرم کردہ بود تنہائے پیر سے برآوردہ بود
 بھرے گرفت آسمان ناگمش فرستاد سلطان بکشتن گمش
 تماشا کنان بر درو کوئے بام تگاپوے ترکان و جوش عوام
 چو دید اندر آشوب درویش پیر جوان را بدست خلایق اسیر
 دلش بر جوان مرد مسکین نجیب کہ بارے دل آوردہ بودش بہت
 برآورد زاری کہ سلطان برد جہان ماند و خوئے پسندیدہ برد
 بہم بر بھی سود دست دریغ شنیدند ترکان آہیختہ تیغ
 بفریاد از ایشان برآمد فروش تپانچہ زنان بر سر دروے دوش
 پیادہ بستہ تا در بار گاہ دویدند و بر تخت ویدند شاہ
 جوان از میان رفت ویردند پیر بگردن بر تخت سلطان اسیر
 بہوش پیر و بہیت نمود کہ مرگ منت خواستن بر چہ بود
 چونیک ست خوئے من درستی بد مردم آخہ چرا خواستی
 برآورد پیر دلاور زبان کہ اسے حلقہ در گوش حکمت جہاں
 بقول دروغے کہ سلطان برد نردی و بجیارہ جہان برد

ملک زین حکایت چنان شگفت ^{۸۸} کہ چیزش بخشید و چیزے نکفت
 وزیر جانب افتان و خیزان جوان ^{۸۹} ہی رفت و بیچارہ ہر سود و وان
 کیے گفتش از چار سوئے قصاص ^{۹۰} چہ کردی کہ آمد بجاینت خلاص
 گوشش فرو گفت کاے ہوشمند ^{۹۱} بجائے زوانگے رہیدم ز بند
 کیے تخم در خاک ازان می نہد ^{۹۲} کہ روز فرب و ماندگی بردہد
 جوے باز دارد بلائے و شرت ^{۹۳} عصائے ندیدی کہ عوبجے بکشت
 حدیث درست آخرا ز صلفا ^{۹۴} کہ بخشایش و خیر دفع بکشت
 عدد و اتمہ بینی درین بقعہ پائے ^{۹۵} کہ بوبکر سعدت کشت و کشتائے
 بگیر ای چیلے بروے تو شاد ^{۹۶} جہانے کہ شادی بروے تو باد
 کس از کس بد و تو بارے نبرد ^{۹۷} گلے در چین جو رخارے نبرد
 توئی سایہ لطف حق بر زمین ^{۹۸} پیمیر صفت رحمتہ العالمین
 ترا قدر اگر کس نداند چہ غنم ^{۹۹} شب قدر رامی ندانند ہم

۳۲۔ حکایت در معنی ثمرہ نیکو کاری

کے دید صحراے محشر بخواب ^{۱۰۰} مس تفتہ روئے زمین ز آفتاب
 ہی بر فلک شد ز مردم خروش ^{۱۰۱} دماغ از تپش می بر آید بچوش
 کیے شخص ازین جملہ در سایہ ^{۱۰۲} بگردن برا ز خلد پیوستہ
 پیر سید کاے مجلس آرائے مرد ^{۱۰۳} کہ بود اندرین مجلس پائے مرد

ز بسے داشتیم پر در خان گفت
 درین وقت نو میدی آن راز است
 بسایه درش نیک مردے نجفت
 گناهم ز دادار داور بخو است
 که یارب برین بنده بخشایش
 کزو دیده ام وقتے آسایش
 چه گفتم چو حل کردم این راز را
 نصارت خداوند شیراز را
 که آفاق در سایه شمش
 مقیم اند بر سفره نعمتش
 در خسته مست مرد کرم بار دار
 وزد بگذری هنرم کو سار
 عطف را اگر تیشه بر پله زنند
 درخت بر دمنده را که زنند
 بسے پایدار اسے درخت هنر
 که هم میوه داری و هم سایه در
 ۳۳ - گفتار اندر سیدیت ملوک و سیاست ملک
 بگفتم در باب احسان بسے
 و لیکن ز شرط است با هر کسے
 بخور مردم آزار را خون مال
 که از مرغ بدکنده به پرو بال
 کسے را که با خواجه تست جنگ
 بدتش چپرا میدی چو بنگ
 بر انداز بجنی که خسار آورد
 در خسته پیور که بار آورد
 کسے را بده پایہ مهتران
 که بر کتران سحر ندارد گران
 بهنجائے بر سر کجا طالعے ست
 که رحمت پر و جور بر عالمے ست

۱۵ خداوند شیرازی یعنی بو بکر بن سعد مدوح سعدی ۵۲۰ سرگردان داشتن گزایه
 از سید مانع شان ۱۲

جہان سوز را کشتہ بہتر چیلغ
 ہر آنکہ کہ بر دزد در حمت کنی
 حفا پیشگان را بدہ سرباد
 ۴۴۔ گفتار در معنی احسان
 کسیکہ آنرا آوارہ نباشند
 کہ زنبور در سحقف اولانہ کرد
 کہ مسکین پریشان نشوند از وطن
 گرفتند یک روز زن را بہ نیش
 بر آن بے حسد زن بسے طرہ کرد
 ہمیکہ در فریاد و میگفت شو
 تو گفتی کہ زنبور مسکین مکش
 بدان راتخل بدافزون کند
 بہ شمشیر تیزش بیازا خلق
 بفیلے تا استخوانش دہند
 ستور لکد زن گرانبار بہ
 نیارد لبشب خفتن از وزد کس

۱۔ جہان سوز کما تیرۃ ظالم چراغ کشتن ہلاک کرنا۔ ۲۔ سرباد داون ہلاک کرنا۔ ۳۔ لائے
 بھڑون کا چھنہ سے اس غم میں کہ عیال و اطفال کے ڈنک مابین ۱۲

نه نيزه در حلقه کارزار ^{۹۱} لقيت ترازو نسي شکر صد هزار
 نه هر کس سوار باشد بال ^{۹۱} يک بال خواهد يک گوشمال
 چو گر به نوازي کيوتر برود ^{۹۱} چو سر به کني گرگ يوسف درد
 بنائے که محکم ندارد اساس ^{۹۱} بلندش نمک در کني زوهر اس

۳۵- گفتار اندر پيش بيني و عاقبت انديشي

چه خوش گفت بهرام صحرانشين ^{۹۱} چو بکيران تو سن ز دش بر زمين
 دگر اسپ از گله بايد گرفت ^{۹۱} که گر سر کشد باز شايد گرفت
 سر چشمه شايد گرفتن بيل ^{۹۱} چو پيش رنشايد گدشتن به پيل
 به نيداي سپرد جگر آب گاست ^{۹۱} که سوده ندارد چو سيلاب گاست
 چو گرگ خبيث آمد اندر کند ^{۹۱} بکشد ورنه دل بر کن از گوسفند
 از ابليس برگزيب پيد سجد ^{۹۱} نه از بد گسر نکوي در وجود
 بد انديش راهي و فرصت ده ^{۹۱} عدد و در چه و ديو در شيشه به
 مگو شايد اين مار گشتن بچوب ^{۹۱} چو سر زير سنگ تو دار و بکوب
 قلم زن که بد کرد بازير دست ^{۹۱} قلم بهتر او را به شمشير دست
 مدبر که قانون بدي نمند ^{۹۱} تراحي برود تا با تش دهر

۱۵- سيمه است در ولايت ايران که گناهکار را در چاه سياه بے آب قيد ميکنند و انون
 فزان ديو و جن را در شيشه قيد ميکنند ۱۲

۹۲
مگو ملک را این مدبر بس است ۱۰ مدبر خوانش که مدبر کس است
سجید آورد قول سعدی بجائے کہ تو قیر ملک است و تدبیر اور آئے

باب ششم - در قناعت

خدا را ندانست و طاعت نہ کروا	کہ بر بخت و روزی قناعت نکرد
قناعت تو انگرت در مرد را	بخر کن حریص جان گرد را
سکونے بہت آورے سبے ثبات	کہ بر سنگ گردان نروید ثبات
میر و تن از مرد رائے و تہشی	کہ اورا چومی پروری می کشی
خدم و مند مردم نہر پرور اند	کہ تن پروران از نہر لاغر اند
کسے سیرت آدمی گوش کرد	کہ اول سگ نفس خاموش کرد
خور و خواب تنہا طریق دوست	برین بودن آئین ناخبر دست
خفک نیک بختے کہ در گوشہ	بدست آرد از معرفت نوشتہ
بر آنان کہ شدہ سرقہ آشکار	نکردند باطل بروا اختیار
توفیر را ازان در چہ انداختی	کہ چہ را زرہ باز نہ شناختی
بر اوج فلک چون پرد حیرہ باز ۱۰	کہ در شہرش بستہ سنگ آرز
بکرم کردن از عادت خویش خورد	توان خویشتن را ملک خوئے کرد
کجا سیر و حشی رسد در ملک	نشايد پدید از غری تا فلک ۱۰

۱۰ مگو تدبیر و تدبیر مدارا الہام - مدبر بہ بخت ۱۰ جرہ باز - باز قوی کنانید روح ۱۰ زیر زمین ہفتم ۱۲

۹۳ غشت آدمی سیرتی پیشہ کن
 تو بر گره تو سنے بر کمر
 پس آنکہ ملک خوئی اندیشہ کن
 کہ گریا بنگ از کف در گشت
 بگر تانہ پیچید ز حکم تو سر
 تن خویشین گشت و خون تو رخت
 باز ازہ خور زاد اگر مرد می
 چنین پر شکم آدمی یا خمی
 درون جائے ذکرست قوت نفس
 تو سپداری از کبر نالست و لب
 بہ سختی نفس می کند پا و راز
 کجا ذکر گنج کز انبار آرد
 کہ پر محدہ باشند ز حکمت تہی
 ندارند تن پروران آگہی
 تہی بہترین رودہ پیچ پنج
 دو چشم و شکم پر نگردد بہیج
 دگر با ننگ دارد کہ ہل من مزید
 چو دوزخ کہ سیرش کنند از وقیہ
 تو در بند آئی کہ خبر پردی
 ہمی میردت عیسی از لاغرے
 جو خبر را با بخیل عیسی مخر
 بدین افسوس مایہ دنیا مخر
 ننیداخت جز حرص خوردن ہلم
 مگر می ندانی کہ دورا دوام
 بدام افتد از بہر خوردن جوش
 بدامش درافتی و تیرش خوری
 چو پوش آنکہ نان و پیرش خوری
 چو پوش آنکہ نان و پیرش خوری

باب ہفتم در تربیت

سخن در صلاح ست و تدبیر خوئے
 نہ در اسب و میدان و جوگان و گوئے
 آنکہ تو سن کنایہ نفس از مصلحت رودہ
 و اندر طیان دیرہ و تیرہ لکری کی چھٹان کہ جوئے

چو بادشمن نفس ہم خانہ
 چہ در بند پیکار بیگانه
 عثمان باز بچان نفس از حرام
 بر روی زرستم گذشتند و ساء
 کس از چون تو دشمن ندارد عنی
 کہ با خولشتن بر نیائی همی
 تو خود را چو کورک ادب کن بکوب
 بگریز گران مغز مردم مکوب
 وجود تو شهر لیت پر نیک و بد
 تو سلطان و دستور دانا خود
 همانکه دوان گردن فسران
 درین شهر گیرند و سودائی و آند
 چو رضای و رع نیک نامان ^{صله} حر
 هوا و هوس رهن و کیسه بر
 چو سلطان عنایت کن با بدان
 کجا ماند آسایش بخشنه ان
 ترا شہوت و حرص و کین و حسد
 چو خون در رگ اند و جان در حسد
 گر این دشمنان تربیت یافتند
 سراز حکم درائے تو برافتنند
 هوا و هوس را ناماند ستینر
 چو بنید سر نیچہ عقل تیز
 نہ بینی کہ شب دزد او باش ^{صله} خست
 نگرددند بجائے کہ گرد و عس
 رہیستہ کہ دشمن سیاست نکرد
 ہم از دست دشمن ریاست نکرد
 نخواہم درین نوع گفتن بسے
 کہ حرفے لبس ار کار نیند و کسے

۲ حکایت

بر اندر حق مردم نیک و بد

گواهی جوان مرد صاحب خرد

۱۵ در بند فکر - ۱۵ حیازاد سب سے اچھی چیز ۱۲ ص - کینہ -

۹۵
 که بد مرد را خصم خود میکنی و گر نیک مرد دست بد میکنی
 ترا هر که گوید فلان کس بدست ۱۵ چنین دان که در پستین خود دست
 که فعل فلان را بساید بیان و زین فعل بد می تراود عیان
 به بد گفتن خلق چون دم زدی اگر راست گوی سخن هم بدی

۳- حکایت

زبان کرد شخصی بغیبت دراز بدو گفت دانه سر فراز
 که یاد کسان پیش من بد کن مرا بد گمان در حق خود مکن
 گرفتم ز تمکین او کم نبود ۲۰ نخواهد عجباه تو اندر فرزند

۴- حکایت

کسی گفت و پیدا شتم طبیعت است که دزدی بسا مان ترا غیبت است
 بدو گفتم ای یار آشفته بوش شگفت آمد این دستا نم بوش
 بنار راستی در چپ بینی بهی که به غیبتش مرثیت می نهی
 بدو گفتم دزدان متورم کنند بیازد مردی شکم پر کنند
 نه غیبت کن ناسزا وار مرد که دیوان سیه کرد چیزهای نخورد

۵- حکایت

مرا در زطامیبه ادا بود شب و روز تلقین و تکرار بود

۱۶ یعنی گفته والا این عیب ظاهر گزینا ۱۷ طبیعت - خوش طبعی - تر - بهتر ۱۸

مراسم اور اگتیم ای پر خسر
چمن داد معنی وہم و حدیث
شعیر این سخن پیشوائے ادب
حسودی لپیٹ نیا پند دہست
فلان یار بر من حسرمی برد
یر آید ہم اندرون غنیت
بہ تندی بر اشتقت و گفت و گفت
نہاتم کہ گفتت کہ غنیت نکوست
ازیں راہ دیگر تو دروے رسی

باب ہشتم - در شکر

جو آنے سر از رائے مادر تباقت
چو بیچارہ شد پیشش آورد مہد
نہ گریان و در ماندہ بودی و خرد
نہ در مہد نیروے حالت نبود
دل در دمنش جو آذر تباقت
کہ ایں سست مہر و فراموش عمد
کہ شہاز دست تو خواہم نہ برد
مگس راندن از خود محالست نبود
کہ امروز سالار سر نیجہ
کہ توانی از غول شفق دفع مور
چو کرم لحسہ خور دیلہ دماغ
نہ اند بھی وقت رفتن ز چاہ
و گرنہ تو ہم چشم پوشیدہ
سرشت این صفت در وجود خدا
بجائے شوی باز در فخر گور
و گردیدہ چون ہر فرد ز دیر غ
چو پوشیدہ چشمہ نہ بینی کہ راہ
تو گشت شکر کردی کہ باریدہ
معلم نیا مہختت مہسم رائے

۱۵ آذر آتش تباقت - سوخت ۱۵ پیہ - چربی ۱۲

۹۶
 گرت منع کردی دل حق نیش ^{۹۶} حقت عین باطل نمودی بگوش
 ۲۰ گفتار اندر صبح باری در ترکیب خلقت انسان
 بهین تا یک انگشت از چند بند باقلیدس صنع در هم فلکند
 پس آشفنگی با شد و ابلهی که انگشت بر حرف صنعش نهی
 تا مل کن از بهر رفتار مرد که خید استخوان پے زود وصل کرد
 که بے گردش کعب زانوے پائے نشاید قدم برگرفتن ز جابے
 ازان سجدہ بر آدمی سخت نیست که در صلب او مهرہ یک تخت نیست
 دو صد مهرہ در یکدگر خست است که گل مهرہ چون تو پرداخت است
 رگت بر تن است ای پسندیده خوے زمینے دروسی صدوختست جوے
 بصر در سر و فکر و رائے و تینر جوارح بدل دل بدانش عزیز
 بہائم بروے اندر افتادہ خوار تو ایچون الف بر قدماسوار
 نگون کردہ ایشان سر از بہر خور تو آری بغزت خورش پیش سر
 نسرید ترا با چنین سروری کہ سر خیز بطاعت فرد و آدمی
 ولیکن بدین صورت و پذیر فرقت مشو صورت خوب گیر
 رہ راست باینہ بالائے راست کہ کافر ہم از روے صورت جو است
 ترا آنکہ چشم و دهن داد و گوش اگر عاقلی در خلافتش بگوش

۱۵ گل مهرہ و مهرہ کہ اندکل سازندہ کنایتہ جسم خالی ۱۲

گرفتیم که دشمن نکوبی به سنگ ^{۹۸} مکن یارے از جہل باد و جنگ
 خردمند طبعان منت شناس بدروزند لغت به میخ سپاس
 ۳- گفتار اندر نظر در صبح باری تعالی

شب از بر آسایش تست روز مه روشن و مهر گیتی فر روز
 سپهر از بر آس تو فراش دار همی گستراند بساط بهار
 اگر باد و برف ست باران میخ و گرد عس و چوگان نذر قاتل
 همه کار داران فرمان برند که تخم تو در خاک می پرورند
 و گشتنه بانی ز سخنی محو بش که سقائے ایر آبت آرد بدوش
 ز خاک آورد رنگت بوسه طعام تماشا گد دیدہ مغرور کام
 غسل دادت از نخل و سن از هوا رطب دادت از نخل و نخل از هوا
 همه نخل نبدان بخاندر دست ز حیرت که نخل چنیں کس لبست
 حوز دماہ و پروین بر آسے تواند فنا و بل سقف سترے تواند
 ز غارت گل آرد و از ناز شک از از کان ویرگ بر از چوب خشک
 بدست خودت چشیم و ابرو نگاشت که محرم باغیان نتوان گذشت
 توانا که آن نازمین پرورد بالوان نعمت چنیں پرورد
 بجان گفت باید نفس بر نفس که شکرش نه کار زبان و لب

خدا یاد لم خون شد و دیدہ ریش
کہ می بینم انعامت از گفت بیش
نگویم دو و دام و مور و سسک
کہ فرج ملائک برا وج فلک
منورت سپاس اندکے گفتہ اند
زیور ہزاران یکے گفتہ اند
برو سحر یا دست و دفتر لشوے
برا ہے کہ پایان ندارد مپوے
۴۔ گفتارہ در سابقہ حکم ازل توفیق خیر

نخت او ارادت بدل در نہاد
پس این بندہ بر آستان ستر ہاد
گرا حق نہ توفیق خیرے رسد
کے از بندہ خیرے بغیرے رسد
زبان را چہ بینی کہ اقرار داد
بہ بین تا زبان را کہ گفتار داد
در معرفت دیدہ آدمی ست
کہ یکشادہ بر آسمان وزمی ست
کیت فہم بودے نشیب فراز
گرا این در نہ کردے ۔ روے تو باز
سر آورده دست از عدم در وجود
درین جود بہاد و درے سجود
و گر نہ کے از دست جود آمدی
محالست کہ سر سجود آمدی
بحکمت زبان داد و گوش آفرید
کہ باشند صندوق دل را کلید
اگر نہ زبان قصہ برداشتے
کہ کس از ستر دل کے خبر داشتے
و گر نیستے سعی جاسوس گوش
خبر کے رسیدے بساطان ہوش
مر الفط شیرین خواندہ داد
ترا سمع در آک و دانستہ داد

مدام این دو چون حاجیان بروند ز سلطان سلطان خبر می برند
 چه اندیشی از خود که فعل کم است ازان درنگ کن که تقدیر اوست
 برو بوستان بان بالوان شاه به تحفه نمر هم ز بوستان شاه

باب نهم در توبه

بیایم که عورت به افتاد رفت مگر حقته بودی که بر یاد رفت
 همه برگشت بودن همی ساختی به بدبید رفتن نه پرداختی
 قیامت که بازار مینوهند متازل باعمال نیکو دهند
 بضاعت بچند آنکه آری بری و گری مفسی شرمساری بری
 که بازار چندانکه آگنده تر تهدیدست رادل پراگنده تر
 زنجیر درم پنج اگر کم شود دلت ریش سر پتیه غم شود
 چو پنجباه سالت برود شد ز غنیمت شمر خیر و زیکی هست
 اگر مرده مسکین زبان درشته بفسر یاد وزاری فغان داشته
 که اس زنده چون سبت امکان لب از ذکر چون مرده بر هم تحفت
 چو مارا بغفلت بشرد و زگار تو بارے دے چیز فرصت شمار

۲- حکایت

کهن سالے آمد بنزد طبیب ز نالیدنش تا بمر دن قریب
 له برگ - سامان - بودن - درد دنیا له قریب - مرگ - شدم از ناله او -

۱۰۱
 کہ دستم برگ بر نہ اے نیک سنے
 کہ گوئی بگل درفسد و رفتہ ام
 بدو گفت دست از جهان بکسل
 کہ پائیت قیامت برآید ز گل
 اگر در جوانی زودی دست و پائے
 در ایام پیری بهش با شوق و آ
 چو در بان عمر از چیل بر گذشت
 مزین دست و پا کایت از سر گذشت
 نشاط انگه از من زمین گرفت
 کہ شام سپیدہ و میدان گرفت
 بیاید ہوس کردن از سر بدر
 کہ دور ہوس بازی آند سر
 بہ سبزی کجا تازہ گرد و دم
 کہ سبزی بخوابد و میدان گلم
 تفرج کنان در ہوا و ہوس ق
 گذشتیم بر خاک بسیار کس
 کسانیکہ دیگر بغیب اندر اند
 در دنیا کہ فصل جوانی بر رفت
 در دنیا چنان روح پرور زمان
 ز سودائے آن پوشتم و این خورم
 کہ بگذشت بر ما چو برق میان
 در دنیا کہ مشغول باطل شدیم
 نپردا ختم تا غم دین خورم
 چہ خوش گفت با کودکی آموزگار
 ز حق دور ماندیم و غافل شدیم
 چہ خوش گفت با کودکی آموزگار
 کہ کارے نکردیم و شر و زکار
 ۱۰۲
 گفتار اندر غنیمت شمار و قوت جوانی پیش از ضعف پیری
 جوانارہ طاعت امروز گیر
 کہ فردا جوانی نیاید پیری

قرائع دولت بہت و تیروئے تن ۱۰۲ چو میدان فسخ ست گویے نرن
 من این روز را قدر نشناختم بدانت تم اکنون کہ در با ختم
 قضا روزگارے زمین در ربود کہ ہر روزے ازوے شبت بود
 چہ کو تش کن پر خیز زیار تو میر و کہ بر باد پایے سوار
 شکستہ قدح گر بہ بند چیت نیاورد خواہد بہائے دست
 کنون کو فسادات بغفلت دست طریقی ندارد بجز نیاز بست
 کہ گفتت بہ جیون در انداز تن چو افتاد ہم دست و پایے نرن
 بغفلت بدای ز دست آ پاک چہ چارہ کنون جز تیمم خاک
 چو از چابکان درد ویدن گرو نبردی ہم افتان و خیزان ہو
 گران باد پایان برفت ریز تو بیدیرست و پایے از نشستن خیز

۴۔ موعظت و پند

خبر داری از استخوان قفس کہ جان تو مرغ ست و نامش نفس
 چو مرغ از قفس فوت بگست قید دگر رہ نہ گرد و بسعی تو صید
 نگہدار فرصت کہ عالم دے ست و لے پیش دانا بہ از عالمے بست
 سکن بر کہ بر عالمے حکم داشت ق دران دم کہ بگذشت عالم گذشت
 بيسر نبودش کز و عالمے ستانند و مہلت و ہندش دے

۱۵ با ختم - جہاد و ادم - ہار گیا ۱۲

۱۰۳
 برفتند و هر کس در دوا نیکو گشت
 نماید بجز نام نیکو و زشت
 چو دل برین کار دانگه نهم
 که یاران برقتند و ما پریم
 پس از ما همین گل در بوستان
 نشیند با یک دیگر دوستان
 دل اندر دلا رام دنیا میند
 که نه نشست با کس که دل بر نکند
 چو در خاکدان محسخت مرد
 قیامت بنفشاند از روی گرد
 سر از جیب غفلت برآور کنون
 که فردا نماند بحسرت نگون
 نه چون خواهی آمد بشیر از در
 سرو تن بشوی ز گرد سفر
 پس ای خاکسار گنه عنقریب
 سفر کرد خواهی بشهر غریب
 بران از دور چشمه دیده جو
 در آلایشی دانی از خود بشو

باب دهم در مناجات

بیایا بر آریم دست ز دل
 که نتوان بر آورد فردا ز گل
 بفصل خزان در نه بیتی زخت
 که بے برگ ماند ز سرمانه سخن
 بر آرد هتی دستهای نیاز
 ق ز رحمت نگر دو تنیدست باز
 سپندار ازین در که برگزیده است
 که نو میدگرد بر آورده دست
 همه طاعت آرد و مسکین نیاز
 بیایا بدرگاه مسکین نواز
 چو شاخ بر نه بر آریم دست
 که بے برگ ازین پیش نتوان نشست
 خداوند کار انظر کن بخود
 که جرم آمد از بندگان در وجود

گناه آید از بنده خاکسار
 بیا امید عفو خداوندگار
 گر بیا برزق تو پرورده ایم
 با نعام لطف تو خورده ایم
 گداز چون کرم بیند و لطف تاز
 نگردد ز دنبال بخشنده باز
 چو را آبدیسا تو کردی عزیز
 بعقبه همین چشم داریم نیز
 عزیز می و خواری تو بخشی پس
 عزیز تو خواری نه بید ز کس
 غذا یا بغرت که خوارم مکن
 بدل گشته مسامح مکن
 مستطام کن چون منی بر سرم
 ز دست تو بر گر عفو بت برم
 بگیتی تر زین نیا شد بدی
 حقا بردن از دست همچون خود
 مرا شرمساری ز روی تو پس
 و گشته مسامح مکن پیش کس
 گرم بر سر افتد ز تو سایه
 سپهرم بود کثرین پایه
 اگر تاج بخشی سرافرازدم
 تو بر دار تا کس ننید از دم

۱۵ بغرت بطویل غرت خود ۱۵ بدل - خواری

انتخاب آئینہ سکندی

گرا آسائشے خواہی از روزگار جمال غریزان غنیمت شمار
 دل از روئے ہم صحتان شاد کن بہ نقل وہیے مجلس آباد کن
 بجبیت دوستان روئے نہ پراگندگی را بیک سوئے نہ
 بدوری نکوش از چہ بدخوست یار کہ دوری خود افتد سرخجام کار
 اگر جامہ تنگ ست پارہ مکن کہ خود پارہ گرد و چو گرد مکن
 مزن سنگ اگر سیوہ تلخ ست تیز خود افتد چو پیش آیدش برگ ریز
 چو لائید جدای ست از بعد زست بجہاد جدانہ لیکن بہر چہ ست
 ازان تیغ برداشت این نشت خم کہ پیوند یاران کشاید نہ ہم
 ازان دشمنی ما کہ در خوئے دست نیارد بیک جائے دیدن دوست
 رفیقہ کہ با وصل شد کار او سبب دا پراگندہ بازار او
 گراز آشیان مرغی افتد جدا ز نالہ کند چرخ را پُر صدا
 بہین چون بود حال آن ناصبور کہ دور افتد از خانہ خویش دور
 دل مردم آن گاہ تو سن بود کہ آزاد چون سر و سوسن بود
 چو گرد گرد گرفتار اندیشہ نذر دجبنہ عاجزی پیشہ

۱۰۶
 ز آسب یک شتر آید زبون
 خرد و حشی ار چند باشد خردون
 نماید پس از دیدن غرنه
 حرف ارجح تلخ است بدخوئے نیز
 دهد نشنه را آب حیوان بکام
 بدست اندرون چشمه تلخ کام
 برهنه تنان را حیرت و ختر
 گلی که موش بود سینه گز
 خورش گرسبوس است حلوا بود
 تن از فاقه چون ناشکیبا بود
 که چون میرساند شب را بروز
 جدا ماندگان را از دپرس سوز
 جگر خسته گردد دل زرده نیز
 مرادوری دوستان عزیز
 چو پیل از تمنائے سهندستان
 فرو مردم از حسرت دوستان
 میان گل دلاله خوردیم
 کپانے که بروئے شان لے پیچے
 که یک مرغ از ایشان بنیم بشاخ
 کنون سوے لبان چو پیم فراخ
 بیک باره گشت غرت گرے
 تہی گشت زان تازہ رویان ہر آ
 کہ دور فلک در زوشت آن لیا
 نشانے نہ بنیم کنون زان لیا
 کہ اول دهد شربت آخر شمار
 زمانہ ندارد حسب زاین ہیج کار
 کہ از ہر مان بنید ایوان تہی
 بزار ہی چہ راخوں نگریہ نہ ہی
 کنون رفتہ را باز جستن خطا
 گزشت آن کہ یا ہم نشیم و خا
 کہ بسیار جستن و کم یافتند
 بزرگان پس رفتہ نشاقتند
 نہ تیرے کہ بیرون پرید از کمان
 نہ بعد از شدن باز گرد زمان

کجا بودی اے مرغ فرخنده پے
 بشادی کجای گزاری ند گام
 کجا روز راحت فزوں میکنند
 بعیش و طرب بهمنان که اند
 که ام آب دیدہ است در جوشان
 چو از ما خسر امی سو خانه باز
 پدر نیرہ چشم یاران من
 نغان زان حرفیان صحبت گل
 بیک نامہ ہم نہ کردند یاد
 بران نامہ گز یا رجبانی بود
 اگر دانش داری آئیک سر آ
 نگہ کن درین چرخ درد لاپ گرد
 چه و لہا گز آسید غم کرد خورد
 کس این ماجرا زونہ پرکسید باز
 چه شکل ست کین دور ظلمات نور
 رواقے بر آوردن از خاک آب
 خیالے بر پیکرے ریختن

چه داری خیر زان حرفیان مے
 سفر تا چه حالت منزل کلام
 شب آسائش خواب چون میکنند
 بر بچان دے میہمان کہ اند
 دل ما چگونہ است پہلوئے شان
 بیاران بری ما جہرائے نیاز
 تماشا کنی جوئے یاران من
 کہ یک رہ زما بر گرفتند دل
 کہ دل خوش کنم زان ہما یون سواد
 طرب نامہ زندگانی بود
 یکے گرد اندیشہ خود گرائے
 کہ چون ہر زمان می برد آب مرد
 چه سہ ما کہ در خاک خواری سپرد
 کزین رہ نوشتن چه داری نیاز
 ز گردندگی نیست یک لحظہ دور
 چو شد ساختہ باز گردد خراب
 طلسمے سہر گنج انیکختن

۱۰۸
 مسبین دلکش این منظر شیشه فام
 چو کرد او جهانے تیشہ درون
 سر پائے این مادر فتنہ زراے
 ہم چشمه اش که بیش و کم است
 ز خیدین نظر بوائے عالم فسرده
 جهان غرق نادرده دریائے شور
 بسا حال مردم که گشت و گشت
 بسا نو که کنه شد از روزگار
 یکے گم شد و دیگرے خاست نو
 درین کشتن و باز کردن درود
 یکے باز کن پرده زین خاک زرد
 بر آن لاله و گل که در گلشنه است
 بسا دید که سرمه از او گشت
 بسا در که گم شد درین خاک کینت
 بسا تن که او بار صندل نہ برد
 بنائے کش از گل بر آری بر آب
 چو در کیسه مردم این نقد قاص
 که در شیشه کرد او جهان را تمام
 تو از شیشه او کے آبی برون
 که بینی پر از چشم گنتی نمائے
 نهانی بنظاره عالم است
 یہین تاحیہ دیدنی بینی هنوز
 کہ بالاست آب و تیش چاہ کور
 کہ از حال خود چرخ موئے نگشت
 جهان کہنہ و ہچیمان بر سراب
 کہ بہت این جهان جائے گشت و در
 نہ انتم غرض باغبان را چه بود
 کہ دیانے چین بینی اندر نور
 بنا گوش و رخسار سپین تنے است
 کہ ناگہ از خاک سیدہ با گشت
 کہ از خاک جز خاک نامد بدست
 کہ در زیر این بار گل شد چو مرد
 بسے بر نیاید کہ گردد خراب
 ز تاراج دزدان ندارد خلاص

بیاتاکتیم آن چنان رخت پیچ
 بمعشوق یک شب چه باشم شاد
 مکن میل این خاک چون نالسان
 مباش از نواے فلک انگیب
 کشنده که برآهو آواز اند
 صیفرے که صیاد زد کرد دام
 جهان مایه ندمد مگر شوم را
 چه باید از ان دانه خرسند بود
 جهان را چونیکو شناسد کس
 درین خوان که حلواش خاکستر است
 همان طفل را مادر دستگیر
 منه دل درین باغ ابله فریب
 ندانم کسے راز دانشندگان
 دوره دارد این تنگنای دراز
 ازین هر زمان نویرے میرود
 درین مرحله بار نتوان بناد
 چه سازی روائے کران فتنیت
 چه باید برآر استن منظرے
 که جز نام نیکو ندانیم هیچ
 که همان غیرے شود یا نداد
 که یونداو نیست جز با حسان
 که چشمش چون دست آفریب
 ز تن جان اورایه آواز خواند
 ز مرغ ارغنون اجل یافت نام
 که دیرانه میمون بود بوم را
 که با جان بهم باز خواهد بود
 متاع جهان را بخوید بے
 جاگر اول دشو را با ستر است
 بخون پرورد اول انگه بشیر
 که خمره ره را نام کردست سبب
 که خواند درو لوح پاسبانگان
 که در رفتن و آمدن هر دو باز
 یکے آید و دیگرے میسرود
 در مرگ را خار نتوان نهاد
 غمے کالبرے خور که جان رفتنیت
 که خواهد شدن منزل دیگرے

رباعیات حکیم عمر خیام

عشاق بدرگت اسیرند بیا بدخون تو بر تو نگیرند بیا
ہر جور و حقا کہ کردی معذوری زان پیش کہ عنایت پذیرند بیا

مرد آن نبود کہ خلق خوارند اورا فدیم بدی نیک شمارند اورا
رندے کہ بنود روے دستے بکرم زندان ہمہ پشت دست وازند اورا

خرم بنویم بنو دشتتم دل پراز غم را ہجر تو خیرین کردہ دل خسرم را
من تلخی عالم بنو خوش می کردم بالخی سبب رت چہ کتم عالم را

عاقبت بچہ امید درین شوم سمرائے بروالت او دل نہد از بہر خدائے
ہر گاہ کہ خوابد کہ نشیند از پایے گیرد اجلش دست کہ بالا پیایے

اے خواجہ! یکے کام روا کن مارا دم درکش و در کار خدا کن مارا
ما راست رویم لیک تو کج بینی رو چارہ دیدہ کن رہا کن مارا

اے دل ز زانہ رسم احسان مطلب ^{۱۱} وز گردش دوران سوسان مطلب
درمان طلبی دود تو افزون گردد بادر لباز و هیچ دران مطلب

چون کار نہ بر مراد ما خواهد رفت اندیشہ و جہد ما کجا خواهد رفت
پیوستہ نشسته ایم در حشر آنکہ دیر آمدہ ایم و زرد می یابد رفت

ہر کہور قے ز عقل در دل نگاشت یک خطہ ز عمر خویش ضائع نگذاشت
یاد رطلے رضائے یزدان کوشید یا راحت خود گزید و ساغر برداشت

امروز ترا دسترس فردا نیست و اندیشہ فردا ت بجز سودا نیست
ضائع کن این دم اردلت شیرا نیست کین باقی عمر را بہا پیدا نیست

ستر از ہمنہ ناکسان تہان باید داشت راز از ہما ایلہان نہان باید داشت
ننگ کہ بجان مردمان می چہ کنی چشم از ہمنہ مردمان ہمان باید داشت

ہر زل کہ وارد ہمد و محبت لبس داشت گر ساکن مسجد است در اہل کشت
در دفتر عشق نام ہر کس کہ نوشت آزاد ز دوزخ است فارغ ز بہشت

۱۱۲ ہر گز کہ غمے ملازم دل شود ت
یا قصہ کار خویش مشکل شود
حال دل بگیرے بیا بد پر سید
تا خوش دلی تمام حاصل شود

بہشت چشم محققان چه زیاده رشت
منزل کہ عاشقان چه دوزخ چه
پوشیدن بیدلان چه اطلسم پلاس
زیر سر عاشقان چه بالین چرخست

بسیار گشتیم بگرد و دشت
اندر ہمہ آفاق گشتیم بہ گشت
از کس نہ شنیدیم کہ آید زین راہ
راہے کہ برفت را ہر دہ باز گشت

بسیار گشتیم بہ گرد و دشت
یک کار من از گشت ہمہ نیک گشت
ورنہ خوشی زمانہ بارے عمر
گر خوش گذشت یکے خوش نگذشت

ہر سبزہ کہ بر کنار چوئے رشتہ است
گویا ز لب فرشتہ خوئے رشتہ است
پا بر سر سبزہ با بخواری نہی
کان سبزہ ز خاک لالہ کے رشتہ است

آن بہ کہ درین زمانہ کم گیری دست
با اہل زمانہ صحبت از دور کو دست
آن کس کہ ترابہ جملگی نیکہ بدست
چون چشم خرد باز کنی و شہنت دست

چندین غم مالی و حسرت دنیا چیست هرگز دیدی کسی که جادید ز نیست
این یک نفسی که درنت عاریت است با عاریتی عاریتی باید ز نیست

چون مردن تو مردن یکبارگی است یک بار بمیر این چه بیجاری است
خون و نجاستی و شسته رگ پوست در کار نبود این چه غم خواری است

مشهد ار که روزگار شور انگیز است ایمن نشین که تیغ دوران تیز است
در کام تو گز زمانه لوزینه هند ز بهار فرو مبر که زهر کمیز است

باد دشمن دوست فعل نیکو نیکوست بد که کند آنکه نیکیش عادت است
باد دوست چه بد کنی شود دشمن تو باد دشمن اگر نیک کنی گردد دوست

اے دل چون نصیبی همه خون شدنت احوال تو هر لحظه در گون شدنت
اے جان تو درین تخم چه کار آید چون عاقبت کار تو بیرون شدنت

تجانه و کعبه خانه بندگی است ناقوس جردن ترانه بندگی است
محراب و کلیسا و تسبیح و صلیب حقا که همان نشانه بندگی است

گل گفت بہ از قہائے من رو کنیت
 چہ دین ستم کلاب گر یار حسیست
 بلب زبان حال با اومی گفت
 یک روز کہ خندید کہ سائے نگریت

شیخ سعدی شیرازی

شرف الدین آپکا نام - مصلح الدین لقب اور سعدی تخلص تھا چونکہ آپ کے والد
آٹا بک سعد بن سعد زنگی بادشاہ شیراز کے دربار میں ملازم تھے پس
اسی تعلق کو مد نظر رکھ کر شیخ نے اپنا تخلص سعدی رکھا۔

اگرچہ شیراز میں ہر قسم کا تحصیل علم کا سامان مہیا تھا لیکن شیخ نے
بقیاد و جاگرد سے نظامیہ میں جو کہ اس زمانہ میں سب سے بڑا درس گاہ

سمجھا جاتا تھا۔ علوم مذہبی کی تحصیل شروع کی۔ اس سے فراغت پا کر
آپکو سپرد سیاحت کا شوق پیدا ہوا چنانچہ روم - شام - بیت المقدس
طرابلس وغیرہ تشریف لے گئے۔ ہندوستان بھی آئے۔ اور خیابار

پا پیادہ حج و زیارت حرمین شریفین کے لئے بھی حاضر ہوئے۔ شیخ میں
اکثرت سے مختلف حیثیتیں جمع تھیں۔ آپ شاعر تھے۔ صوفی تھے۔ فقیہ
تھے و اعظی تھے۔ حسن پرست تھے۔ زندہ تھے شوق طبع تھے اسلئے ہم یہ کہہ سکتے

ہیں کہ انہوں نے تماشگاہ عالم کو ہر پہلو سے دیکھا ہے شیخ نے سب
سیاحت شروع کی تو شیراز میں آٹا بکان سلجوقی کی حکومت تھی۔ اس سلسلہ کا
پانچواں حکمران آٹا بک سعد بن زنگی شیخ کا ہم عصر تھا۔ لیکن اس کے
آخر زمانہ تک شیخ وطن میں نہیں آئے۔

جب اسکا بیٹا ابوبکر سعدی ننگی تخت نشین ہوا تو اس نے سہرزمین فارس کو جن
اپنے نظم و نثر سے عروس رعنا بنا دیا۔ اب شیخ بھی شیراز واپس آئے اور بارلو
میں داخل ہو کر مدحیہ قصائد بھی لکھے۔ بلکستان اور بلستان ایسی نام سے معنوں
شیخ نے تصوف و سلوک کی تعلیم شیخ شہاب الدین سہروردی المتوفی
۶۲۷ھ سے حاصل کی تھی۔ شیخ نے آخر زندگی میں شہر سے باہر ایک زاویہ بنا
لیا تھا۔ رات دن وہیں رہتے اور عبادت کیا کرتے تھے۔ سلاطین اور امرا اس
آستانہ پر حاضر ہوتے اور مراتب خلاص بجا لاتے۔ شیخ نے ۶۹۱ھ میں وفات پا
شیخ کا مزار مقام دلکشا سے کچھ فاصلہ پر واقع ہے اور اب سعودیہ کو نام سے مشہور ہے
شریعت شہر کے تین پیغمبر ہیں۔ ان میں ایک
شیخ کی شامی خصوصیات

شیخ بھی ہیں۔

در شہر سہ تن پیر است ہر چند کہ لاہنی لجدی
ابیات و قصیدہ و غزل را فردوسی و ابوری و سعدی
گو یا شیخ کی پیغمبری کا صحیفہ غزل ہے۔ امیر خسرو دہلوی خواجہ حافظ
اور شیخ علی حزمین نے آپ کو غزل گوئی میں استاد تسلیم کیا ہے۔
آپ کے کلام میں مندرجہ ذیل خصوصیات ہیں۔ اس لئے انہی آزادی
آپ نے ہر جا پر اور عادل بادشاہ کے سامنے انہی آزادی
قائم رکھی چنانچہ لکھتے ہیں۔

دلیر آمدی سعدیا در سخن چو تیغ بدست است فتح بکن
 بگو آنچه دانی کہ حق گفته بہ نہ رشوت ستانی و نہ رشوہ دہ
 طمع بند و دفتر ز حکمت بشو طمع بکسل و ہر چہ خواہی بگو

۲ جذبات - شیخ کی شاعری عموماً جذبات سے لبریز ہے اور
 اسی وقت شعر کہتے ہیں جب ان کے دل میں کوئی جذبہ پیدا
 ہوتا ہے۔ مثلاً

تتم می بلرز د چو یاد آورم سنا جات شوریدہ در حرم
 ۳۔ مرتبہ - اس وقت تک قومی یا ملکی مرتبہ کا مطلق رواج
 نہ تھا شیخ پہلا شخص ہے جس نے قوم و ملک کا مرتبہ لکھا۔
 ۴۔ اخلاقی شاعری - اگرچہ شیخ سے پہلے اخلاقی شاعری
 شروع ہو چکی تھی۔ لیکن شیخ نے اس صنف میں زور پیدا
 کیا۔ اور اس کو کمال تک پہنچا دیا۔

۱۱۸ سید نور اللہ علیہ اللطیف شوشتری

شوشتری میں ایک خاندان نہایت عالی اور ذمی مرتبہ تھا جو سادات
نوریہ کے لقب سے مشہور تھا۔ اس خاندان کے ایک بزرگ علامہ سید
نعت اللہ نے جزائر سے ہجرت کر کے شوشتری میں سکونت اختیار
کر لی تھی۔ سید نور اللہ علیہ اللطیف شوشتری کے آباؤ اجداد اپنے
زمانہ میں علم اور زہد و تقویٰ میں یکساں تھے۔

چار سال کی عمر میں سید نور اللہ کی تعلیم کی ابتدا ہوئی اور تقریباً
ایک سال میں قرآن شریف ختم کیا پھر صرف و نحو کی تعلیم حاصل کی
بعد ازاں شیراز گئے۔ وہاں علماء کی صحبت میں بیٹھ کر علیہ علوم حاصل
کئے اور شاہیر علماء میں استہارہ ہونے لگے۔ آپ کو ابتدا میں ہی سے سیر
سیاحت کا شوق تھا۔ چنانچہ آپ نے ہندوستان اور دیگر ممالک کی
سیر کی اور اُس وقت کے حالات اپنی کتاب تحفۃ العالم میں نہایت
خوبی اور وضاحت سے تحریر کئے ہیں زبان میں سلاست اور
روانی کو بہت دخل ہے۔

ملاحسین واعظ

آپ کا نام کمال الدین حسین اور تخلص کا شفی ہے۔ آپ سبزواریان
میں پیدا ہوئے اور معتبر مدرس میں علوم متداولہ کی تعلیم پائی۔
سلطان مرزا پوائناری بہادر کے زمانہ میں آپ کے کمالات کی شہرت ہوئی
آپ کی لیاقت کا اعزاز لگا کر سلطان حسین نے آپ کو ہرات کا خطیب
مقرر کر دیا۔ آخر وقت تک اسی عہدہ پر ممتاز رہے۔

۳۔ ذی الحجۃ ۱۱۵۵ مطابق ۱۷ جون ۱۷۷۵ء کو آپ نے اس دنیائی
سے رحلت کی۔ آپ کی اکثر تصانیف یادگار ہیں۔ مثلاً تفسیر حسینی
جواہر التفسیر۔ روضۃ الشہداء۔ اخلاق محسنی۔ ایوارہ ہیلی وغیرہ
آپ کی عبارت اکثر رنگین ہوتی ہے اور طرز بیان نہایت دلاویز ہے
عربی الفاظ سے اکثر کام لیتے ہیں اور بڑی خوبی سے نظم کرتے ہیں۔
آپ کی نثر میں نظم کا مزہ آتا ہے۔ کوئی فقرہ استعارہ تشبیہ اور شاعرانہ
تکلفات سے خالی نہیں ہوتا۔ آپ کی نثر نے بہت شہرت حاصل
کی اور قدردان اب تک اسے نہایت شوق سے پڑھتے ہیں۔

ناصر الدین شاہ قاجار شاہ ایران

آپ ۱۲۔ اپریل ۱۸۱۹ء مطابق ۶ صفر ۱۲۳۶ھ کو پیدا ہوئے
 ۱۲۵۱ھ میں جب آپ کی عمر پانچ سال کی تھی تو آپ کے والد محمد شاہ
 ثانی نے آپ کو اپنا ولیعهد مقرر فرمایا پندرہ برس کی عمر میں، ۱۲۶۱ھ میں
 آپ کی شادی ہوئی۔ آپ کی شادی کے تین ہی سال بعد یعنی ۱۲۶۴ھ
 میں ۶ رشتوال کو آپ کے والد نے طہران میں انتقال کیا۔ آپ اس وقت
 آذربائیجان میں تھے۔ ۱۹ رشتوال کو وہاں سے روانہ ہو کر اربعہ قہرہ
 کو طہران پہنچے اور ۲۴ ذیقعدہ کو دوشنبہ کے دن آپ کی
 تخت نشینی کی رسم عمل میں آئی۔

آپ کا بیشتر عہد سلطنت رعایا اور حکام کی بغاوت و فسادات سے
 گزرنا جب اس سے فرصت پائی تو تین بار ممالک یورپ کا سفر کیا۔
 اور ہر سفر کے حالات اپنی قلم سے لکھے۔ سفر نامہ کا کچھ حصہ جو اس کو
 میں شامل ہے وہ تیسرے سفر کے حالات ہیں۔
 آپ نے فارسی زبان کی تو سیج کے لئے سیکڑوں فریغ
 انگریزی اور روسی الفاظ کو مفرس کیا ہے۔

آپ خود بھی فاضل - شاعر - اور اعلیٰ درجہ کے مصور اور خوشنویس تھے۔ اور ارباب کمال کی نہایت قدر دانی کرتے تھے۔ چنانچہ آپ کے عہد حکومت میں کثرت سے دانشمند اور سخنور گذرے ہیں حکیم قافی عبد الوہاب نقاش - رضا قلی خان ہدایت محمد تقی وغیرہ مشہور نثری اور شاعر آپ کے عہد میں ہوئے ہیں۔ آپ کے داد و دہش اور نگاہ قدر نے ان لوگوں کے دل پڑھائے۔ چنانچہ ان لوگوں نے تصنیف میں اپنی پوری توجہ مبذول کر کے فارسی ادب میں قابل قدر اضافہ کیا۔ آپ بجاالت نمازیکیم مئی ۱۸۹۶ء مطابق ۲۰ ذیقعد ۱۳۱۲ھ میں ایک بابلی کی گولی سے شہید ہوئے۔ اس سے تاریخ شہادت نکلتی ہے۔ شدت شدہ دوران بنا کامی شہید۔

امیر خسرو دہلوی

(۵)

امیر خسرو کے والد کا نام سیف الدین محمود ہے یہ ترکستان کے شہر کش کے رہنے والے تھے۔ اور اپنے قبیلہ کے رئیس تھے۔

جب فتنہ چنگیزی اوٹھا تو ان کے والد ہجرت کر کے ہندوستان آئے اور سلطان محمد تغلق کے دربار میں ایک مغز عمدے پر ممتاز ہوئے لیکن ایک مہم میں کفار سے لڑ کر شہید ہوئے۔

امیر خسرو ہندوستان میں بمقام بیٹالی ضلع اٹیہ پیدا ہوئے جب یہ سن رشد کو پہنچے تو دہلی کے تخت پر سلطان غیاث الدین بلبن صدر نشین تھا اور اس کے امرا میں سے کتلو خان عرف چھو خان بڑے رتبہ کا شخص تھا۔

امیر خسرو نے سب سے پہلے اس کے دربار میں رسائی حاصل کی اور دو برس تک اُس کے دربار میں ملازم رہ کر مدحیہ قصائد لکھے۔

امیر کو اپنی والدہ سے بہت محبت تھی۔ چنانچہ اودھ کی محفل ملازمت محض اس بنا پر چھوڑ دی کہ ان کی والدہ وہلی میں تھیں اور ان کو یاد کیا کرتی تھیں۔

امیر خسرو اگرچہ خاندان کے اثر سے شاہی دربار سے تعلق رکھتے تھے۔ اور عام دنیا داروں کی طرح زندگی بسر کرتے تھے۔ لیکن یہ امر ان کی فطرت کے خلاف تھا۔ وہ دربار کی جھوٹی خوشامد کو نہایت ناپسند کرتے تھے۔

چنانچہ کبھی کبھی یہ خیالات ان کی زبان سے بے اختیار نکل ہی پڑتے تھے۔ مزید بریں ان کے والد بزرگوار نے ان کو آٹھ برس کی عمر میں حضرت خواجہ نظام الدین اولیاء رحمۃ اللہ علیہ کے قدموں میں ڈال دیا تھا۔ اور خواجہ صاحب سے بیعت کرا دی تھی۔

رفتہ رفتہ یہیہ خواجہ صاحب کے مریدان خاص کے زمرہ میں داخل ہو گئے۔ اور ارادت و عقیدت کی

۱۲۲
یہ نوبت پہنچی کہ ہر وقت ساتھ ساتھ رہنے لگے۔

ہندوستان میں چھ سو برس سے آج تک اس درجہ کا جامع کمالات نہیں پیدا ہوا۔ ہر شاعر کو ایک ایک صنف میں خاص تصرف حاصل ہے۔ چنانچہ فردوسی شنوی سے آگے نہیں بڑھ سکتا۔ سعدی قصیدہ کو ہاتھ نہیں لگا سکتے۔ انوری شنوی و غزل کو نہیں چھو سکتے۔ حافظ۔ عرفی۔ نظیری غزل کے دائرہ سے باہر نہیں نکل سکتے۔

لیکن امیر کا ان سب اصناف پر تصرف ہے اور وہ ان پر پورے ہی قدرت رکھتے ہیں۔

مختلف زبانوں کی زبان دانی کا یہ حال ہے کہ ترکی اور فارسی اصل زبان ہے۔ عربی میں ادبائے عرب کے ہمسر ہیں سنسکرت کے ماہر ہیں اور موسیقی میں وہ کمال حاصل کیا کہ نائیک کا خطاب ان کے بعد ہر کوئی شخص حاصل نہ کر سکا۔ جامی نے نفحات الانس میں لکھا ہے کہ امیر خسرو نے ۹۲

کتابیں تصنیف کی ہیں۔ جب خواجہ نظام الدین اولیا رحمۃ اللہ علیہ کا انتقال ہوا تو امیر بنگال میں تھے

چنانچہ فوراً یلغار کرتے ہوئے دہلی پہنچے اور جو کچھ مال متاع ان کے پاس تھا۔ خواجہ صاحب کے نام پر نثار کر دیا اور خود ماتمی کپڑے پہن کر خواجہ صاحب کی قبر پر مجاور ہو بیٹھے چھ ماہ کے بعد ذیقعدہ ۱۲۵۷ء میں انتقال کیا اور خواجہ صاحب کے پائنتی دفن ہوئے۔

عمرو خیام بن ابراہیم نیشاپوری

عمرو نام۔ خیام لقب اور نیشاپور وطن تھا۔ چونکہ آریائی پیشہ خیمہ دوزی تھا۔ اسلئے خیام لقب ملا۔ اگرچہ خیام نے صرف معمولی جاگیر پر قناعت کی جو اسکی خواہش کے مطابق اس کے دوست حسن نے مقرر کر دی تھی۔ پھر بھی اُمراء اور سلاطین اس سے برابری کا برتاؤ کرتے تھے۔

عمرو خیام کو آج زمانہ شاعر کی حیثیت سے جانتا ہے۔ لیکن فی الحقیقت وہ بوعلی سینا کا ہمسر اور نہ ہی علوم اور فن ادب و تاریخ میں امام فن تھا۔

خیام کو فلسفہ - نجوم - فقہ ادب اور تاریخ میں کمال حاصل تھا لیکن جس چیز نے اس کے نام کو زندہ رکھا - وہ اسکی فارسی کی رباعیاں ہیں۔ ویسے تو خیام نے بہت سی رباعیاں لکھیں لیکن سب کا قدر مشترک صرف چند مضامین ہیں مثلاً دنیا کی بے ثباتی خوش حالی کی ترغیب شراب کی تعریف مسئلہ صبر و ہمت و استغفار وغیرہ مگر کمال یہ ہے کہ ستنے والا سمجھتا ہے کہ ہر رباعی میں ایک نیا مضمون باندھا ہے۔ اگرچہ فی الواقع مضمون ایک ہی ہوتا ہے خیام نہایت شوخ اور ظریف الطبع تھا۔ خیالچہ اس کی رباعیوں میں ظرافت کی جھلک موجود ہے۔

یہ عجیب بات ہے کہ جتنی اہل یورپ نے اس کی قدردانی کی اتنی ایشیا والے نہ کر سکے۔ اس کی رباعیوں کا اکثر انگریزی اور روسی زبانوں میں ترجمہ ہوا ہے اور اب تک بڑے ذوق و شوق سے پڑھا جاتا ہے۔

تم
اہتمام منشی عبدالغیر خان غزنوی پریس اگرہ میں طبع ہوئی
کتبہ شفیع اللہ خان مہتمم رضم

حکایت خطیبی که بر الصوت خود را خوش آواز پیدا شسته فرماید: **فره برداشته گشتی نصیب**
عذاب الین دیدم **الحان دست** یا **آیین آنگار** **اصوات در شان** **اوست شعر**
الطهر الحلیط ابوالخواس **له صوت یحس** **اصطغر** **فارس**
مردم **فریفت** **جا** **یکه** **داشت** **بیش** **را** **مکشیدند** **او** **تیش** **را** **مسلحت**
نمی دیدند **تایک** **از** **خطیای** **آل** **قلوب** **که** **با** **او** **عدا** **لے** **نہانی** **داشت** **بار** **پیر** **سین**
آوده بود **گفت** **ترا** **خوا** **بے** **دیدم** **مخیر** **یا** **گفت** **چیدیدی** **گفت** **چہاں** **دب** **م** **کہ** **آواز**
خوش **ست** **و** **مرداں** **از** **انفاس** **تو** **در** **احت** **خطیب** **اندر** **ی** **نہ** **نہ** **میشد** **گفت** **جرا** **لے**
ایں **چ** **مبارک** **خوا** **بیت** **کہ** **دید** **ی** **کہ** **مرا** **غیب** **خود** **واقف** **کہ** **دانی** **دی** **معلوم** **شد** **کہ** **آواز**
ناخوش **دارم** **و** **خلق** **از** **بند** **خواندن** **من** **در** **بخ** **اندر** **عد** **کہ** **دم** **کہ** **از** **ی** **من** **خطیب** **نگویم** **نگار**
بہ **استگی** **قطعه**

از صحبت دوستی برنجسم
عظیم بشنود و کمال بیند
کو دشمن شوخ چشم بیباک
هر آنکس که عیش نکونید پیش
کاخ خلق بدم حسن نماید
خارم گل و یاسمن نساید
تا عیب مرا بین نماید
هنر و انداز جاهلی عیب خویش
یوسف تال - گفتار

و اگر نتوانی بدین حد خطاست
الا تا نداری ز کشتیش باک

وگردانی اندر تبارش کسناں
 گنہ بود مروستم گارہ را
 تننت زورمندست و لشکر گراں
 کہ وے بر حصارے گریزد بلند
 نظر کن در احوال زندانیان
 چو بازار گان در دیات بمرد
 کز ان لبں کہ بودے بگریزد زار
 کہ مسکین در اقلیم غربت بمرد
 بیندیش از ان طفلک بے پدر
 یسا نام نیکوئے پنجاہ سال
 پسندید و کاراں جاوید نام
 بر آفاق گر سر بر یاد شاست
 بمرد از تمیدستی آزاد مرد

برایشان بنجشے راحت رساں
 چہ تاوان زن و طفل بچارہ را
 و لیکن در اقلیم دشمن مراں
 رسد کشوری بے گنہ را گزند
 کہ ممکن بود بے گنہ در میاں
 بالاش خاست بود دست ببرد
 بہم باز گویند خویش و تبار
 متاعی کرد ماند ظالم ببزد
 و ز آہ دل درد مندش حسد
 کہ یک نام زشتش کن پائمال
 تظاول نکردند بر مال عام
 چو مال از تو گمر ستاند گداست
 ز پہلوے مسکین شکم پر نکرد

باب ہفتم - گفتار اندر فضیلت خاموشی حلاوت نوشتن داری

اگر پاسے در دامن آئے چو کوہ
 زباں در کش ایرد بسیار داں
 صدف وارہ گوہر شناساں زاز
 فراواں سخن با شد آگندہ گوش
 سرت ز آسماں بگذرد در شکوہ
 کہ فردا قلم نیست بر بے زباں
 دہن حزن بلو لو نکردند باز
 نصیحت نگیرد مگر در خموش

حلاوت نیا بے ز گفتار کس
 نشاید بریدن نیند انشته
 به از تراژ خایا حاضر جواب
 تو خود را بگفتار ناقص مکن
 بوی مشک بهتر که یک توده گل
 چو دانا یکے گوے و پرورده گوے
 اگر خوشندی یک انداز و راست
 که گرفتار شد در دوش و دوشه نرد
 بود که ز پیشش گوش دارد کس
 نگر تا نه بیت در شهر سرباز
 که بیند که شمع از زبان سوخت است
 حکایت در حفظ اسرار

که ای را نیا بدیکس باز گفت
 بیک روز شد منتقم در جها
 که بردار سرباز ایتا به حریف
 نکش بندگان کس گنه از تو خواست
 چو سیلاب شد پیش بسن چو سود
 که از خود بگوید بر هر کس
 دلی راز را خویش تن پاس دار

چو خواهی که گوئی نفس بر نفس
 نباید سخن گفت تا ساخته
 تامل کن در خطا و صواب
 کمالست در نفس انسان سخن
 که آواز هرگز نه بیند نجس
 که در دانا مرده گوے
 مداند اشی تیر و هر صد خطاست
 چه گوید آن چیز در تحفیه مرد
 مکن پیش دیوار غیبت بے
 درون دلت شهر بندست راز
 ازال مرد دانا دها و دخت است

نکش یا غلاما یکے راز گفت
 بسالے نیامد دل بر دها
 نفس بود جلاد را بے دریغ
 یکے زان میان گفت ز نهار خواست
 تو اول نه پس که سر چشمه بود
 تو پسد امن راز دل بر کس
 چو اهر نیکخته داران سپار

چو گفته شود یابد او بر تو دوست
 بیالای کام و زیبایش مهمل
 ولی باز نتوان گرفتن بر یو
 نیاید بلا حول کس باز پس
 نیاید بفرستم اندر کند
 وجودی ازاں در بلا اوست
 بدانش سخن گوی و یادم مزن
 حکایت سلامت چایل در حجاب خاموشی

که در مصر یک چند خاموش بود
 بگردش چو پرده بویان نور
 که پوشیده زیر زبانست مرد
 چه دانست مردم که دانشورم
 که در مصر تا ادا ترازد بے هموست
 سفر کرد و بر طاق مسجی نشست
 بے دانشی پرده نذریدے
 که خود را نکو روے پنداشت
 چو گفتی و رونق نمادنت گریز
 وقارست تا اهل را پرده پوشش
 و گر عایے پرده خود مدد

من تا نگویی بر دوست هست
 سخن دیو بندی مست در چاه دل
 توان باز دادن ره نره دیو
 تو دانی که چوں دیو رفت از قفس
 یک طفل بردارد از رخش بند
 گوی آنکه گر بر ملا اوست
 بد بهقال نادان به خوش گفت زن

یکے خوب خلق و خلق پوشش بود
 خردمند مردم ز نزدیک و دور
 تفکر شبے بادل خویش کرد
 اگر من چنین سب بخود در برم
 سخن گفت دشمن بدانت دوست
 حضورش پریشان شد و کار زشت
 و آئینه گر خویش تن دیدے
 چنین زشت ازاں پرده برداشتم
 کم آواز را باشد آواز تیز
 ترا خاموشی اے خداوند پوشش
 گر عالمی هیبت خود مبر بے

که برگه که خدای تو ای نمود
 بکوشش نشاید نهال باز کرد
 که تا کار در بر سر نبودش نکفت
 راکنده گوی از بهائم تبر
 دیگر نشدن چوں بهائم خموش
 چو طوطی سخنگوی و نادان مباش

ضمیر دل خویش منمائی نمود
 ولیکن چو پیدا شود راز مرد
 قلم سر سلطان چو نیکو نهفت
 بهائم خموشند و گویا بشر
 چو مردم سخن گفت باید بهوش
 بنطق است او عقل آید زاده فاش

حکایت

گریبان در بند وی را بچنگ
 جهان دیده رگفتش ای خود پرست
 دریده ندیدی چو گل سپهرین
 چو طنبور بی مغز و بسیار لاف
 بآبے توان گشتش در نفس
 هنر خود بگوید نه صاحب هنر
 گرت هست خود فاش گرد و جوئے
 چه حاجت تحک خود گوید که چیست
 که سعدی که نه الهست و آمیزگار
 که طاقت ندارم که مغزم برسد

یکے نامز گفت در وقت جنگ
 قفا خورده عریاں دیگران نشست
 چو غوغا گرت بسته بودی دهن
 سر اسیمه گوید سخن پرگزاف
 نه بینی که آتش زبانت و بس
 اگر هست مردانه هنر بهر دور
 اگر شک خالص نداری بگوئے
 بسوگند گفتن که نه مغز نیست
 بگویند ازین حرف گیراں هزار
 روا باشد از پوستینم درند

حکایت

شکیب از نهال پدر دور بود

نعمت را پسرنیک ریخور بود

یکے پار سا گفتش از روی پند
 قفسهای مرغ سحر خوان شکست
 نگه داشت بر طاق بتان سرای
 پیر معجزه سوے بتان شتافت
 بخندید کای بلبل خوش نفس
 ندارد کسے باتو ناگفته کار
 چو سعدی که چندی زباں بسته بود
 کسے گیرد آرام دل در کنار
 مکن عیب خلق اے خردمند فاش
 که بگذارد مرغان و حشے زبند
 که در بند ماند چو زندان شکست
 یکے نامور بلبل خوش سرای
 جز آں مرغ بر طاق ایوان نیافت
 تو از گفت خود ماند و در قفس
 و لیکن چو محنتے دلیس بیار
 ز طعن زباں آوراں رسته بود
 که از صحبت خلق گیسو کنار
 بعیب خود از خلق مشغول باش

باب نهم در توبه

حکایت پیر مرد و تحسین بر روزگار جوانی

شبے در جوانی و طیب نعم
 چو بلبل سراپاں چو گل تازه روی
 جهان دیده پیری زماں بر کنار
 چو فندق زباں از سخن بسته بود
 جوانی و رفت کای پیر مرد
 یکے سر بر آرا زگر بیان غم
 جوانان نشستم چندی بزم
 ز شوخی در انگنדה آفتل بکوی
 ز دور فلک لیل مویش نهار
 نه چوں بالب از خنده چوں پسته بود
 چه در کنج حسرت نشینی بدر
 بآرام دل با جوانان بچشم

بر آرد و سرسرا بخورد از نهفت
 چو باد صبا بر گلستان دزد
 چند تا جوانست و سرسبز خوید
 بهارال که باه آورد بید مشک
 نرسید مرا با جوانان چسید
 بقید اندرم جیره بازی که بود
 شمارست تویت برین خوان نشست
 چو بر سر نشست از بزرگی غبار
 مرا برت یارید بر پیر زباغ
 کن جلوه طافوس صاحب حال
 مرا غله تنگ اندر اید و رو
 گلستان مارا طراوت گذشت
 مرا تکیه جان پدر بر عصاست
 سلم جوان است بر اے صبت
 گل سرخ رویم نگر زرتاب
 هوس بختن از کودکی تا تمام
 مرا می بیاید چو طفلان گریست
 نگو گفت نقان که ناز لیستن
 هم از یاد اداں در کلبه لبست

جوابش نگر تا چه پیرانه گفت
 چمدن درخت جوان را سزد
 شکسته شود چون فرو می رسد
 بریزد درخت جوان برگ خشک
 که بر عارض صبح پیروی دمید
 دادم سر رشته خواهد درود
 که از تنم نشستم دست
 در چشم عیش جوانی مدار
 نشاید چو لمبیل تماشاے باغ
 چه می خواهی از باز بر کنده یال
 شمار اکنون میدمد سبزه نو
 که گلستانه بند چو پیر مرده گشت
 در تکیه بر زندگانی خطاست
 که بران بر تراستعانت بدست
 فرو رفت چون زرد شد آفتاب
 چنان زشت نبود که از پیر خام
 ز شرم گناهان نه طفلان ز لیست
 به از سالها بر خطا زیستن
 به از سود و سرمایه دادن ز دست

فروغی اطلاع

۱۔ آبادان، مریٹھ بورڈ نے ذیل کی حکایتوں کو ۱۹۳۴ء کے امتحان کیلئے اسٹینڈرڈ میں منتخب کیا ہے۔

مفت

[illegible]

USEFUL BOOKS.

Exhaustive Notes on Khattry's Modern Prose Selection by Prof. Hari Ram, M. A.	2	0	0
Exhaustive Notes on Arnould's H. S. Prose Selection by Prof. Bhatia & Mathur	2	0	0
Exhaustive Notes on Jha's H. S. Prose Selection by Prof. Johri, M. A., L. T.	2	0	0
Exhaustive Notes on Pathis of Peace Book IV by Prof. Mathur, M. A., B. T.	2	0	0
Exhaustive Notes on Great and the Good by Prof. Prakesh & Mathur	1	4	0
Exhaustive Notes on Romance of Indian History by An Experienced Graduate	1	0	0
Exhaustive Notes on Pattern Poetry Pt. I A by Prof. Mathur, M. A., B. T.	0	8	0
All India H. S. Essays and Letters with P. Papers solved upto 1933 by Prof. Mathur, M. A., B. T.	1	8	0
Solutions to H. S. Shorter Geometry Pt. I by Prof. S. R. Mittal, M. A.	1	8	0
Solutions to H. S. Shorter Geometry Pt. II. by Prof. Sircar, P. A., B. T.	1	4	0
Factors made easy, Equations made easy and Mensuration covering full course of U. P. Board by Pt. Basdeo Sahai, B. A., C. T.	0	6	0
Graphs made easy by the above	0	10	0
A hand book of English History by Gulab Ram Dave, M. A., L. T. in 4 Parts.			
Hindi & Urdu Early Englandt...	0	6	0
Tudor & Stuart each	0	8	0
Hanoverian	0	12	0
Exhaustive Notes on Gadya Ratnavali by Pt. Ram Chandra Srivastava	1	0	0
Notes on Jawahar-i-Nasar	0	10	0

Apply to:-

DUM DUM JI & CO.,

Hospital Road, AGRA.

* No Printing Cottage, AGRA.

CALL No. ۸۹۱۶ ۵۰۲ ACC. No. ۴۱۴۸
 ۱۱ ۸
 AUTHOR _____
 TITLE باقی اسکول پر تین کویس

۸۹۱۶ ۵۰۲
 ۱۱-۸ ۴۱۴۸
 باقی اسکول پر تین کویس

Date	No.	Date	No.

MAULANA AZAD LIBRARY ALIGARH MUSLIM UNIVERSITY

RULES:—

1. The book must be returned on the date stamped above
2. A fine of Re. 1-00 per volume per day shall be charged for text-books and 10 Paise per volume per day for general books kept over - due.

